

NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08627

ETYOPYE

Noach Mishkowsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נח מישקאזסקי

עמיאפיע

אידן אין אפריקע
און אזיע

באַראַכאַוו יוגנט ביבליאָטעק

שערבלאט געצייכנט פון ראובן לייף

שוין דערשינען:

דער קינדער סטרייק (א צוויי אקטער פאר קינדער), פרייז 50 ס.
עטיאפיע און די פאלאשן (אויך וועגן די אידן אין כינע און
תימן), פרייז 1 דאלאר.
טייבעלע — א פראכטפולער בוך קינדער-לידער
פון רבקה גאלין, פרייז 1 דאלאר.

אין פארלויף פון דעם יאר וועלן דערשיינען ביכער
פון נח מישקאווסקי

- (1) מיין רייזע ארום דער וועלט, אין צוויי טיילן.
- (2) דער קאנטאניסט (א ראָמאן פאר דער יוגנט פון קאנטא-
ניסטן לעבן).
- (3) שמרונים.
- (4) די אידן אין אינדיע.
- (5) א רייזע איבער ארץ ישראל.
- (6) מעשות פון דער וועלט (א בוך מיט דערציילונגען).
- (7) אויך א בוך לידער פאר דערוואקסענע פון דער ניט לאנג
פארשטאָרבענער דיכטערין רבקה גאלין.

אדרעס:

N. Mishkowsky, 2086 Daly Ave. New York, N. Y.

Copyright, 1936, by Noach Mishkowsky, New York.

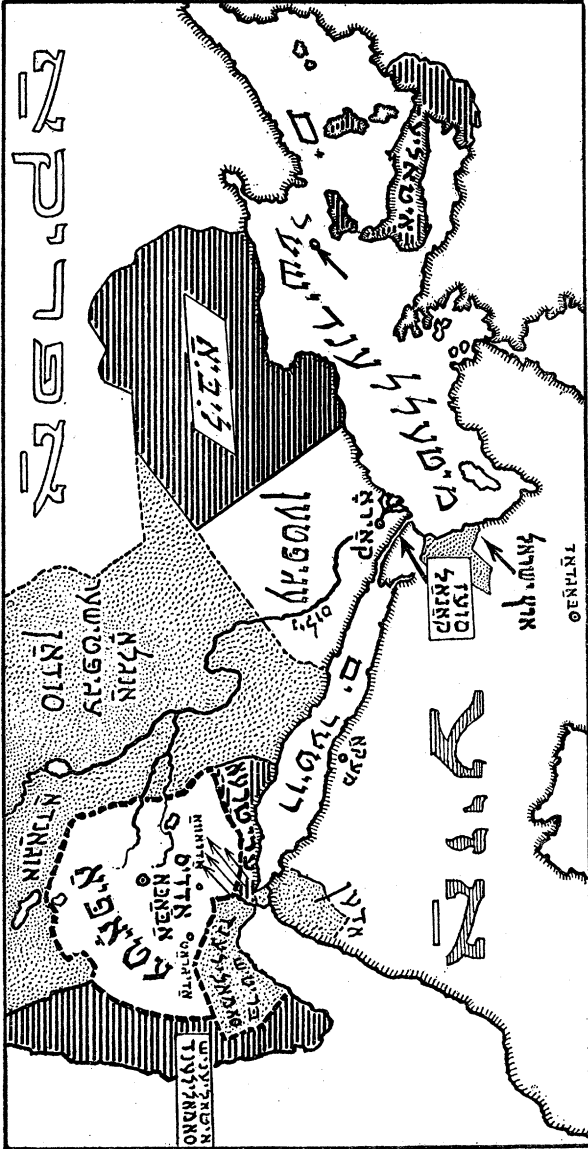
M. Ceshinsky, Publisher, 2720 W. Division St., Chicago, Ill

POSY-SHOULSON PRESS, 19 W. 21st St., N. Y.

עטראפיע

מאסאווא

פארנדיק פון דער אראבישער מלוכה תימן מיטן רוימן ים, האבן מיר זיך דערנענטערט צו מאסאווא, איינעם פון די וויכטיקסטע האפנס אויפן רוימן ים, וועלכער געפינט זיך אין דער פראווינץ עריטרייא, אויף דער צפון-מזרח זייט פון אפריקע אין שכנות מיט עטיאפיע, אדער אבעסיניע. די פראווינץ איז אן אימאליענישע קאלאניע.

ניט ווייט פון מאסאווא האבן מיר זיך אפגעשמעלט. עס זיינען ארויף די אימאליענישע ברעג-באצמטע און דאקטוירים, באקוקט אונדזערע פאספארטן און וויזעס, אונטערזוכט אונזער געזונט, גע-שמעלט א פאר פראגן און — מיר מעגן אראפשמייגן אויפן אפרי-קאנער ברעג. לאנגזאם דערנענטערט זיך אונדזער שיף צום פארט און שטאמט מאסאווא. אט באווייזען זיך שוין די הויכע געביידעס פון דער שטאט, אט באמערקען מיר שוין דעם האפען, אט דערזעען מיר שוין די מענטשן, וואס ווארטן אויף דער אַנקומענדיקער שיף. די מענטשן דארטן אויפן ברעג זיינען אלע שווארצע. זעלטן, גאר זעלטן קען מען באמערקן עמיצן פון דער ווייסער ראסע, און אויב יע, זיינען זיי אזוי פארברענט, אז זיי זעען אויס ווי האלב שווארצע.

כמעט אלע זיינען אַנגעטאן אין ווייסן, מיט הוילע קעפ און גייען באַרוועס. א סך רינגלען אונדז ארום אויף קליינע שיפלעך, יאָגן זיך נאָך אונדזער רייזיקער שיף „טריעסט“. זיי שרייען אַרויף צו אונז, לייגן אונדז, קענטיק, פאַר די סחורה, וואָס זיי האָבן אויף די שיפלעך.

אונדזער שיף האָט זיך אַפגעשמעלט, און אין אַ פאַר מינוט שפעטער זיינען מיר שוין אויף דער יבשה. מווינטער שוואַרצע שרייען, מאַכן מיט די הענט, שמופן זיך, שלאָגן פאַר צו קויפן פרוכט, גרינס, אויסשניצונגען, צאָצקעס און אַנדערע זאַכן. אַ טומל ניט אויסצוהאַלטן.

דאָס ערשטע, וואָס עס לאָזט זיך שטאַרק פילן, איז די היץ. מאַסאַוואַ געפינט זיך אַרום 15 גראַד איבערן עקוואַטאָר, דעם מיטל-פּאַס פון דער ערד, דאָס הייסטע אָרט.

איך האָב פאַרבראַכט אין די טראַפישע לענדער אַ שטיקל צייט און איך בין זיכער, אַז דאָ אין מאַסאַוואַ איז נאָך אַ סך הייסער ווי באַס עקוואַטאָר. עס ברענט אומרהמנותדיק. ס'איז פשוט אוממעגלעך צו שטיין אונטער דער ברענענדיקער זון. רוקסט אַראָפּ דעם ברייטן הוט מער איבערן פנים, באַהאַלטסט די הענט אין די קעשענעס, זיי זאָלן אַזוי ניט ברענען. און אַנגעטאַן ביסטו לייכט, דאַכט זיך, לייכטער קען מען שוין ניט: אין אַ ווייס העמד און ווייסע הויז, ווייסע סאַנדאַלן און אַ ברייטן ווייסן שטרויענעס הוט. די היץ ברענט דיר דורך דאָס גאַנצע לייב. עס ברענט ווי אין אַ הייסן אויוון.

דאָס צווייטע, וואָס האָט מיך איבערראַשט, איז די שוואַרצקייט פון דער באַפעלקערונג. איך האָב געטראַפּן אַ סך שוואַרצע אין אמע-ריקע, ספּעציעל אין דרום. איך האָב זיי געטראַפּן אין פאַרשיידענע לענדער אויף מיינע רייזעס, נאָר אַזעלכע פּעך-שוואַרצע האָב איך נאָך ניט געזען. די אַמעריקאַנער עכט-שוואַרצע נעגערס זיינען אַ סך העלער פון די אַפריקאַנער. די אַפריקאַנער זיינען שוואַרץ ווי סאַזשע, אַזוי שוואַרץ, אַז עס באַקומט זיך אַ שוואַרצער גלאַנץ. באַ די אַפריקאַנער נעגערס רוקן זיך מער אַרויס זייערע ראַסן-שמריכן: הויכע, ברייטע, גוט אַנטוויקלטע קערפּערס, אַ ברייטע נאַז, ברייטע באַקנביינער; די ווייסלעך פון די אויגן און די ציינער — מילך-ווייס; די ליפּן גראַב און אַביסל אַרויפגעריסן, אַזוי ווי איבערגעדרייט; זייער קורצע געקרייזלטע האַר. אַנגעטאַן זיינען זיי אין אַ ווייסער שמוציקער ברייטער און לאַנגער העמד און ווייסע הויזן וואָס זיינען פון שמוץ שוואַרץ געוואָרן, גייען באַרוועס און אַן אַ צודעק אויפן קאַפּ. ווי אַזוי זיי טרעטן מיט הוילע פיס איבערן ברענענדיקן זאַמד און אַנגעגליטע שטיינער, איז שווער צו פאַרשטיין.

צווישן גאַנצן עולם זיינען געווען ניט מער ווי אַ פּופציק-זעכציק אימאַליענער. די אַלע איבעריקע — פון דער שוואַרצער ראַסע. און די אימאַליענער זיינען מערסטנס אויך פון סיצייליאַנער

געגנט — טונקלע, אָפגעברענטע, מיט פאַרגרעכטע געזיכט-שמריכן. זיי, די איטאַליענער, אויב זיי זיינען ניט קיין אָפצירן פון דער ארמיי, אָדער מאַטראָזן, זיינען זיי קרעמער, האָבן ביוראַס, זיינען באַשעפטיקט אין די בענק, אָדער פאַרשטייער פון געשעפטן אין איטאַליע. עס מאַכט דעם איינדרוק, ווי די שוואַרצע וואַלמן דאָ זיין קנעכט, און די ווייסע — זייערע האַרן, באַלעבאַטיס. מע האָט מיר דערציילט, אַז די 50-60 איטאַליענער שמעלן מיט זיך פאַר כמעט אַ העלפט פון דער איטאַליענישער באַפעלקערונג אין מאַ-סאַוואַ. זיי האָבן זיך היינט פאַרוואַמלט אין אַ גרעסערער צאל צוליב דעם גרויסן גאַסט: מיט אונדז איז געפאַרן דער איטאַליעני-שער גענעראַל-קאָנסול אין כינע. ער איז געפאַרן אַהיים קיין אר-מאַליע און איז אַראָפּ אין מאַסאַוואַ אַלס גאַסט פון דער איטאַליע-נישער קאָלאָניע. צוליב אַט דעם גאַסט האָט מען אונדז באַגעגנט מיט אַ גוטן מיליטערישן אַרקעסטער און מיר, די ציווילע, האָבן נִיך אויך געפילט אַכיסל דערהויבן.

מע לאָזט אונדז וויסן, אַז דאָ, אין מאַסאַוואַ, זיינען די בעסטע טיימלען אין דער וועלט. דער עולם האָט מיך געבעטן קויפן טייט-לען. איך האָב באַשלאָסן צו קויפן דאָ אויך עסנוואַרג, ווייל די מאַקאַראַנעס, וועלכע מיר עסן שוין דריי וואָכן, דריי מאַל אַ טאָג — קען איך שוין ניט עסן: זיי קריכן שוין פשוט פון האַלדזן. מוז מען קויפן כאַטש וואַס-ניט-איז פאַר דערפרישונג, פאַר אַ דער-קוויקונג.

דער יאַריד איז שוין אַריבער. דעם גענעראַל-קאָנסול האָט מען ערגעץ אוועקגעפירט מיט אַן אויטאָ. דער פּלאַץ לידיקט זיך אַלץ מער און מער אָפּ. ס'ווערט שמילער און שמילער. ווען איך קום אַריין אין שטאָט, הערשט אומעטום אַ טויטע שמילקייט. דער האַפן מאַסאַוואַ געפינט זיך אויף אַ קאַראַלן-אינדזל. מיטן קאַנטינענט איז ער פאַרבונדן מיט אַ לאַנגער בריק. די שטאָט מאַסאַוואַ געפינט זיך שוין אויפן קאַנטינענט. איך האָב זיך גע-לאָזט דורך דער בריק אין דער שטאָט אַריין. די ערשטע הייזער מאַכן אַ גאַנץ גוטן איינדרוק. ריין, אייראָפּיאיש, ברייט, באַגאַסן מיט זון און איינגעטונקט אין ביימער. דאָ האָב איך געזען זייער שיינע הייזער, געשעפטן, בענק, קאַפע-הייזער, רעסטאָראַנען. די

הייזער זיינען געבויט פון די קארצלן שטיינער. נאָר ווען דו גייסט דורך די פאָר ברייטע שיינע געסלעך, פאלסטו אריין אין דעם אמתן, אין דעם אַפריקאנישן שוואַרצן מאַסאָוו. און דאָ בייט זיך שוין אינגאַנצן דאָס בילד: די הייזער זיינען אַנגעוואַרפן אַן אַ פלאַן. אפילו קיין גאַסן זיינען ניטאָ. געשמעלט אַ הויז, וואו עס האָט זיך נאָר געמאַכט. „אַ הויז“ — ס'רעדט זיך נאָר אַזוי. קליינע הייזלעך זיינען געמאַכט פון קארצלן שטיין, אַדער פון ערד מיט שטיינער, און באַדעקט מיט שטרוי. אַ סך הייזלעך — אַן פענצטער, אַן קוימענס.

נאָר עפעס מאַדנע, איך גיי שוין באַלד אַ שעה אין די פאָר-שיידנסטע ריכטונגען און טרעף קיינעם ניט. פון דער בריק האָב איך נאָך געזען אַ פאָר שוואַרצע, וועלכע האָבן געכאַפט פיש אין ים. אַבער מער האָב איך קיינעם ניט געזען. עס וואונדערט מיך. נאָך מער, די קראַמען זיינען פאַרמאַכט, און אַנדערע, וואָס זיינען אַפן, ווערן געהיט פון אַפריקאַנער הינט, וועלכע לאָזן דיך ניט צוגיין צו דער קראַם. יא, אַלע גאַסן — ליידיק, אויסגעשטאַרבן. „אפשר איז ביי זיי היינט אַ יום-טוב? — טראַכט איך און גיי ווייטער. און וואָס ווייטער איך גיי, אלץ מער אומהיימלעך ווערט מיר. געהערט אַ מעשה? און אויב אפילו אַ יום-טוב — גייט מען ניט ארויס אין גאַס? און דאָ בין איך איינער אליין, אַ ווייסער, בלאַנדזשע אום איבער דער שטאַט פון די שוואַרצע. קיינעם זעט מען ניט. און וואָס טו איך, אַז מע פאַלט אַן אויף מיר?

די ברענענדיקע זון ווייזט שוין אויף האַלכן טאַג. איך קען די היץ פאָר קיין פאַל ניט אַריבערטראַגן. עס ברענט, עס שרפעט. איך האָב מורא פאָר אַ זון-שלאַג. איך רוק אַראָפּ דעם הוט נאָך נידעריקער אויפן פנים, שפיליע אַפּ די קנעפלעך פון מיין העמד. ס'ווערט נאָך ערגער, פאַרשפיליע איך זיי ווידער און שפאַן איבער דער שטאַט.

איך גיי צום ברעג, קוק זיך אַרום, קיינער ניטאָ. איך וואַרף אַראָפּ פון זיך דאָס ביסעלע זאַכן און בין אין וואַסער. אַ מחיה . . . אַזאַ פאַרגעניגן האָט איך שוין לאַנג ניט געהאַט. שווימען האָב איך מורא. איך האָב אַ סך געהערט פון די אַפריקאַנער קראַקאָדילן באַ די ברעגן פון די ימען. די שרעק פאָר די קראַקאָדילן, כאַטש

איך האָב זיי דערווייל אין ערגעץ ניט געזען, ווערט גרעסער און גרעסער, און איך לויף ארום אין טויט-שרעק פון וואַסער. דאָך אַ ביסל זיך אָפגעקילט און אָפגעפרישט. אָבער די אַפריקאַנער זון האָט מיך ווידער אַרומגעכאַפּט, און איך בין ווידער אין העלישן פייער.

איך גיי ווידער צו צו דער בריק. אַן אַ זייט זע איך אַן אַלייע. איך גיי שוין מיט דער אַלייע. אַט איז אין מיטן פון אַ סאָד, וואָס זעט אויס ווי אַ וואַלד, אַ פּרעכטיקע ווייסע דרייגאַרנדיקע געביידע פון קאַראַלן שטיינער. אַלע גאַרנס זיינען אַרומגערינגלט מיט באַלקאַנען. די באַלקאַנען זיינען פאַרדעקט מיט לייזונגעמענע פאַרהאַנגען, צו פאַרשמעלן די זון. דאָ זיינען דורך און דורך אייראַפּייער-איטאַליענער מיט זייערע פאַמיליעס. זיי זיינען אלע אָנגעטאַן אין בלאַנקענדיקע ווייסע זאַכן, זיצן אַרום די טישן און קילן זיך אַפּ מיט קאַלטע געטראַנקען. דאָ, טראַכט איך, מוז זיין אַ האַטעל, און די געסט אַמוזירן דאָס זייער גאַסט, דעם גענעראַל קאַנסול אין כינע.

אין דער אַלייע געפינען זיך נאָך אייניקע רייכע הייזער, און ווידער דער ים. איך גיי צוריק און זוך אויס נייע גאַסן. הייזער אַ סך, אָבער ס'מאַכט דעם איינדרוק, אַז אינעווייניק איז קיינער ניטאַ. שמיל אַרום און אַרום, ווי אויסגעשטאַרבן. אפילו ניטאַ קיין פּאַליציי. כמעט אלע הייזער האָבן דעם זעלביקן אויסזען: געבויט פון ליים און שטיין, געדעקט מיט שטרוי, אַרומגערינגלט מיט אַ געמויערטן צאַם, אין וועלכן עס געפינט זיך אַ טירל צום הויף. אַנדערע טירן פון די הויפן זיינען אָפּ, און מע קען זען אינעווייניק אַן אייזל, אַ ציג און אַמאַל דעם באַלעבאַס, לינגנדיק אויסגעצויגן אויף שטיינער אין שאַטן פון צאַם. לעבן אים אַמאַל אַ נאַרגילע, אַ לאַנגע ליולקע צום רויכערן, און אַ קרוג וואַסער.

אַט איז אַ מעטשעט, אַ מאַכמעדאַנישע קירך. זעט אויס ווי אַ אידיש שולכל אין אַ קליין שמעטל פון פּוילן. עס וואונדערט מיך. מיר איז באַקאַנט, אַז די באַפעלקערונג איז אַ קריסטלעכע. שוין אין פּערטן יאַרהונדערט האָט מען זיי געצוואונגען אַנצונעמען דעם קריסטלעכן גלויבן. און דאָ גאַר אַ מעטשעט פאַר מוסולמענער. פאַר דעם מעטשעט — אַ ווענטל, צו וועלכן עס איז באַפעסטיקט

א פעסל וואסער מיט צוויי קראנען. אויף א קיימל הענגט א מעשן קריגל. ארום און ארום וואונדערבארע טראַפישע ביימער און בלוי-מען. איך גיי אריין אינעווייניק. קיינער ניטאָ. א גרויס צימער מיט אַ בינע, מיט טרעפּ צו אַ באַלקאָן אין דער הויך. ס'איז קיל — אַ מחיה.

מיטאַמאַל דערהער איך געשרייען — טאַקע ניט ווייט פון מעטשעט. קולות פון אַ סך קינדער. איך גיי צו. יא, עס איז אַ מוסולמענישער חדר. די קינדער, אפשר צוואַנציק אין צאָל, זיצן אויף דער ערד, האַלמן אין די הענט עפעס זייער גרויסע, גראַבע ביכער. אין מיטן, מיט אַ ווייכן כוואַשטש אין דער האַנט, שטייט דער „מלמד“. ער ווייס שוין די תורה אויף אויסווייניק. די קינדער קוקן אַריין אין די ביכער, צו דריי-פיר אין אַ בוך. ער זאָגט, און די קינדער שרייען דאָס זעלביקע אויס. און ווען עמיצער זאָגט ניט ריכטיק, קריגט ער מיטן כוואַשטש געשמיסן.

איך האָב געוואַלט מיטן „מלמד“ עפעס ריידן — נאָר מיר האָבן זיך ניט געקענט צונויפריידן. דאָך האָבן מיר גערעדט דורך מימיק.

איך האָב אזוי אַרום אַרומגעשפּאַצירט אַ דריי-פיר שעה איכער דער שטאָט. די גאַנצע באַפעלקערונג איז ניט גרעסער פון אַ פּופּצן טויזנט, און דאָס איז דער הויפט-פּאַרט אויפן רויטן ים, אויפן צפון-מזרחדיקן ברעג פון אַפּריקע !

אזוי גייענדיק בין איך אַריין אין אַ גרויסן הויף. אַ לאַנגער איינשטאַקיקער מויער מיט אַ סך טירן. דורך יעדער טיר גייט מען אַריין אין אַ באַזונדער וואוינונג. פון אַ טיר גייט אַרויס אַ שוואַרצע פרוי מיט אַ קליין קינד אויף דער האַנט און שטרעקט אויס די האַנט, איך זאָל איר עפעס געבן. איך גיב איר אַ מטבע — אין ווערט פון אַן אַמעריקאַנעס סענט. די פרוי האַט זיך געבויגן פאַר מיר און געדאַנקט און איז פאַרשוואַנדן. אין אַ מינוט אַרום האָבן מיך אַרומגערינגלט אַ סך אַזעלכע פרויען, און איך האָב עפעס-וואָס געגעבן איםלעכער פון זיי. איך האָב פאַרפירט מיט זיי אַ געשפרעך. אַכער מיר האָבן איינע די אנדערע ניט פאַרשטאַנען. איין זאך האָב איך פאַרשטאַנען: אַז זיי זיינען אַכיס (אַביסינער).

איך בין ארויס פון דער שטאָט. עפעס אַ פעלד, פאַרברענט
פון דער זון. דאָ האָב איך אָנגעראַפן אַ מאַכאַר פון ציגיי-
נער. שמוציקע ביידלעך, פערד, אייזלען. אונטערן פרייען הימל
קאכט זיך עפעס אין אַ טאָפּ, וועלכער הענגט אַרונטער פון דריי
איינגעגראָבענע שמעקנס. דאָס פייער איז פאַנאַנדערגעלייגט אונטן
— אויף דער הוילער ערד. עס זיצן קינדער ארום פייער און וואַרפן
צו ברעטלעך, צווייגן, שטיקלעך האַליץ. אַ ציגיינערקע, אָנגעטאָן
אין פאַטשערקעס, מטבעות אין די האַר, אין די אויערן און אויפן
האַלדן, האַלט אין איין מיטן דעם טאָפּ.

פון דאַרטן בין איך גלייך אַוועק צו דער שיף, געמאַכט זיך אַ
וואַנע, זיך גוט אָפּגעקילט.

עס איז געוואָרן אַוונט. די היץ איז אַראָפּ. פון די פאַרשיידן-
סמעסעע ריכטונגען בלאָזט אַ פייכט קיל ים-ווינטל. די זון האַלט
אין פאַרגיין און שוין באַווייזט זיך פון ערגעץ ווייט, ווייט אין מיטן
דעם ים די לבנה. דער עולם קומט צו זיך, אַטעמט פרייער אָפּ.

איך גיי אַראָפּ פון דער שיף און גיי ווידער אין דער טוימער
שטאָט. נאָר ווער זאָגט עס איצט „טוימע?“ זי איז לעבעדיק,
פריש, אויפגערוימט. אפילו רושיק. אַלץ האָט אויפגעוואַכט, אַלץ
איז מעטיק. פון אַלע הייזער, פון די פאַרשיידנסטע געסלעך גייען
מענטשן אין איין ריכטונג — אין דער ריכטונג צום מאַרק. עס גיי-
ען שוואַרצע מענער און פרויען מיט פאַרדעקטע פנימער. אַ סך
פרויען גייען אָן צודעקן. עס פאַרן אַנדערע אויף זייערע אייזעלעך.
די אייזעלעך זיינען אויך אויסגעפוצט און פאַרדעקט מיט שיינע
מעפיכער. אַנדערע פרויען טראָגן שווערע פעק.

עס ווערט פינצטערער און פינצטערער, קילער און קילער. איצט
איז טאָקע אַ פאַרגעניגן צו גיין. דער מאַרק איז אָנגעפאַקט מיט
מענטשן. עס שטייען אַ סך מיטן, בענק, ברעטער אויף בענקלעך.
און אַלץ איז פאַרלייגט מיט סחורה: לייזונט, געוואַנט, זייד,
בשמים, פרוכט, גרינס. די מיטן זיינען באַלויכטן מיט שמור-
קאַצן. די קאַפּע-הייזער און רעסטאָראַנען זיינען אָפּן. עס שפילן
גראַמאַפאָנען מאַדנע פאַרדרייטע ציקלדיקע ניגונים. דער עולם
רויכערט פון נאַרגילעס, זופּט פון קלייניקע טעשלעך שוואַרצע

קאווע אָדער אַנדערע געטראַנקען און שעפט פאַרגעניגן פון דער מוזיק.

לעבן די קאפּיען זיינען צוגעבונדן פּערדלעך, אייזעלעך. אַ סך זיצן דאָרטן און הערן אויס עפעס זייער אַ משיקאווע מעשה פון אַמאַל. מען דינגט זיך, מען קויפט, מען פאַרקויפט. און אַט איז אַן אַלטער מאַן אַריין אין אַ קאַפּע-הויז מיט זיין טאַכטער. די מאַכ-טער מאַנצט אויס די אַריענטאַלישע בילדלעך ליידנשאַפטלעכע טעניץ. דער מאַרק איז פול מיט לעבן. מענטשן דינגען זיך, שרייען. מע עסט, מע טרינקט, מע לאַזט זיך וואוילגיין. אַנדערע שפּילן אין ווייסע ביינדלעך, אַ גרויסער עולם שטייט אַרום, באַטראַכט די שפּיל און זאָגט מבינות.

און מאַדנע זעט אויס דער מאַרק ביינאַכט. נימאַ קיין עלעק-טריק. ס'איז פינצטער, און די פינצטערניש איז דורכגעריסן מיט שטורקאַצן-ליכט, וועלכע מאַכט ניט קיין סך ליכטיקער. אַ וועלט מיט שוואַרצע מענטשן, אַלע אַנגעטאַן אין ווייסן. עס הערן זיך געשרייען, געוואַלדן. דער שניידער, דער שוסטער, דער שמיד, דער ציין-רייסער, דער מאַדנער דאַקטאָר מיט זיינע גע-קאַכטע גראַזן — אַלע אַרבעטן אין די קראַמען, און אויב דאָרט איז ווייניק פּלאַץ, אַרבעטן זיי אונטערן פרייען הימל.

איך האָב אַנגעקויפט טיימלען, און פאַר אַן אַמעריקאַנער דאָס האָט מען מיר געגעבן אַ גאַנץ היפּשן זעקל מיט געשמאַקע זיסע פּרוכט. אַ צופּרידענער בין איך אַוועק אויף דער שיף שלאָפּן. דאָן האָב איך פאַרשמאַנען, אַז אין די גאַר הייסע טעג אַרבעטן ניט די מאַסאווער ביימאַג אונטער דער ברענענדיקער זון, נאָר זיי פאַרבייטן דעם טאַג אויפן אַוונט. אַ גאַנצן טאַג ליגן זיי אין זייערע הויפּן אַדער הייזער אויף די גלאַמע שטיינדלעך, רוען זיך אויס, כאַפּן אַ שלאָף, אַ רויכער, אַ טרונק. און ווי עס קומט דער אַוונט, גייען זיי אַרום פון זייערע באַהעלטענישן.

מאַסאווע געהערט צו איטאַליע ערשט פון יאָר 1885, דאָס הייסט, פּופּציק יאָר. ביז דאָן איז זי געווען אַן אַביסינישע שטאַט. דאָך האָט זי דורכגעמאַכט אַן אייגנאַרטיקע געשיכטע. אין יאָר 1541 איז אַהער אַנגעקומען דער וועלט-באַרימטער רייזנדער און אַנט-עקער קריסטאַפּאָר דע גאַמאַ מיט זיינע מענטשן, צו העלפּן די

אביסיניער אין זייער מלחמה קעגן די מאכמעדאנער אימפעריא-ליסמן. אין 1557 האבן די טערקן פארכאפט די שטאט און אג-געהאלטן זי מער ווי 200 יאר. צום סוף פון אכצנטן יארהונדערט האט די שטאט פארכאפט דער שעריף פון מעקא, וועלכער האט זי דערנאך איבערגעגעבן צו מאכמעד אלי פון מצרים. נאכדעם ווי די מוסולמענער האבן פארכאפט די שטאט, איז זי 15 יאר געווען די הויפטשטאט פון דער קאלאניע עריטריע, און ערשט אין יאר 1900 האט זיך די הויפט שטאט אריבערגעטראגן פון מאסאווא אין אסמארא, מיט וועלכער מאסאווא איז פארבונדן דורך א באן-ליניע.

2

דזשיבוטי

ביים רויטן ים, לעבן אדענער דורכפלוס, אין צפון-מזרח אפ-ריקע, געפינט זיך די פראנצויזישע קאלאניע סאמאלילאנד. פון דער האפנשטאט דזשיבוטי, אין פראנצויזישן סאמאלילאנד, ביז דער הויפט-שטאט פון עטיאפיע, אדים אבאבא, האבן די פראנצויזן דורכגעפירט אויף א שטרעקע פון פינף הונדערט מייל — אן אייזנ-באן — די פראנצויזיש-עטיאפישע אייזנבאן.

דורך דער דאזיקער אייזנבאן און דעם האפן דזשיבוטי האט עס עטיאפיע אן ארויסגאנג צום ים און באציאונגען מיט דער אויסערער וועלט.

עטיאפיע איז פון אלע זייטן ארומגערינגלט מיט לאנד, און דאס זיינען מעריטאריעס גראד פון שמארקע אימפעריאליטישע לענד-דער, ווי די איטאליענישע עריטריע, פראנצויזישע סאמאלילאנד, די ענגלישע קאלאניע אוגאנדע און דער ענגליש-עגיפטישער מודאן. דער נעענטסטער פונקט צום ים איז דזשיבוטי, אין פראנצויזישן סאמאלילאנד, און פון דאנען טאקע גייט עס דער אויסערלעכער פארקער פון דער ארומיקער וועלט מיט עטיאפיע.

די באן איז זייער א טשיקאווע. זי גייט אפ פון דזשיבוטי בלויז צוויי מאל א וואך, זונטיק און מיטוואך. זי גייט בלויז ביי-

טאג. איבער נאכט שמעלט זי זיך אפ אויף א גרויסער סטאנציע. די נאכט-סטאנציע וואקזאלן האבן אייגענע האמעלן פאר די פא-סאזשירן צו שלאפן. אינדערפרי פארן די פאסאזשירן ארויס וויי-טער, דורכן טאג. די באן גייט ביז אַדיס אַבאַבא דריי טעג. זיי-נען די רייכערע פאסאזשירן געצוואונגען צו שלאפן אין די וואקזאל-האמעלן צוויי נעכט. אזא אַרדנונג איז געמאכט געווארן צוליב דער שרעק פאר די האלב-ווילדע שווארצע שבטים, וואס פלעגן אַפט אַפשמעלן די באן, דערטרעגען די פאסאזשירן, אלץ אַוועקרויבן און פאַרשווינדן אין דער וויסמעניש, אַזוי, אַז מען האָט זיי קיינמאַל ניט געקענט כאַפן.

יעדע באן ווערט בייטאג און ביינאכט אַפגעהיט פון הונ-דערטער סאַלדאַטן. ביז היינט צו-טאג האָט די עטיאָפישע רע-גירונג צו זינגען און צו זאַגן, וואָס די איינוואוינער פון די מדבריות, די וואַנדערנדע סאַמאָליס און דאַנאַקליס, זיינען פאַרליכט אין די דראַטן פון דעם טעלעגראַף און טעלעפאָן און האַלטן עס אין איין אַרונטעררייסן, שטאַרק שמערנדיק דערמיט די שנעלע פאַרבינדונג פון עטיאָפיע מיט דער דרויסנדיקער וועלט. די רייזע מיט דער באַן, אַנשמאַט אַנדערטהאַלבן טעג, דויערט דערפאַר דריי טעג, אויב אַלץ גייט דורך כשורה. אַמאַל קען אַזא רייזע דויערן אַ סך לענגער.

די באַן אליין איז אויך זייער אַ טשיקאווע. זי באַשטייט מערסטנס פון אַ מאַדערנעם ערשט-קלאַסיקן וואַגאָן פאַר די אויס-לענדער און פאַר די גאָר רייכע; אַ צוויי-קלאַסיקן וואַגאָן, שוין אַ האַלב-מאָדערנער, פאַרן מיטל-קלאַס, און קאַסטנס-וואַגאָנען פאַרן פּאַלק. די וואַגאָנען זעען אויס ווי די וואַגאָנען זיינען אַ סך קלענערע, ווייניקער ווי אַ העלפט די גרויס פון די אַמעריקאַנער, און האַבן הילצערנע בענק אין די פאַרשיידנסטע ריכטונגען. יעדער וואַגאָן מוז האַבן הענגערס, וואו מען הענגט אויף די ביקסן און די שפּיזן, אַן וועלכע קיין אַביסיניער, אויסער די, וואָס אַרבעטן אין די קלויס-טערס, ניט זיך ניט אַ ריר. די סאַלדאַטן, אויב זיי קענען זיך אַרייַן-שטופן, פאַרן אין די וואַגאָנען; אויב ניט — פאַרן זיי אויפן דאַך, אויף די פאַרענטשעס, הענגען זיך אַן פענצטער, און ביי זיי איז

פארן מיט דער באן אן אומבאשרייבלעכע פרייד, דער גרעסטער גליק אין לעבן.

דער ערשטער קלאס איז אין פולן זין אינטערנאציאנאל. עס פארן א פאר ענגלענדער, דייטשן, פראנצויזן, איטאליענער, גריכן, ארמעניער, טערקן. די פארשיידנסטע שפראכן פון דער וועלט קען מען דא הערן. עס פארן פארשטייער פון רעגירונגען, פון גרויסע אייראפייאישע פירמעס; עס פארן — מיסיאנערן, און גלאט רייכע לעב-יונגען, וואס לעכצן נאך שטארקע איבערלעבונגען; עס פארן פארשער און יעגער נאך טיגערן, לייבן. איך צווייפל צי מ'קען ערגעץ אין דער וועלט אנטרעפן אזא פארשיידנארטיקייט פון פעל-קער, ראסן און אינטערעסן.

אינטערעסאנטער פון אלעמען זיינען די הויכגעשטעלטע פער-זענלעכקייטן פון אביסיניע, וועלכע פארן אין דעם וואגאן. נעגערס מיט איידעלע געזיכטס-ציגע. באוואקסן מיט שיינע בערדלעך און וואנצעס. זיי טראגן הימלעך, איבער וועלכע עס איז אויבן פאר-שפרייט א לייבענע גריווע; אויף די אקסלען איז איבערגעווארפן א לייבענע פעל. די קליידער זיינען העכסט פאנטאסטיש, דורכגע-וועכט מיט גאלדענע, זילבערנע און אנדערע אויסנייעכטס; זיי טראגן א ביקס, ביים זייט א שפיץ. אין דער צווייטער האנט א שילד (פאנצער, צו פארטידיקן זיך פון קוילן). עס זעט זיך ארויס די אונטערשטע העמד, די איבערגעווארפענע טאגע (א מאטעריע פון באוול אדער וואל), איבער דעם א רייך-קאלירטער אויבער-כגד מיט פארשיידענע פאסן אין דער לענג און דער ברייט, און די פיס — בארוועס. יעדער אזעלכער נאכלמאן, הויפטלינג פון א שבט, אדער פארשטייער פון א שמאט אדער פראווינץ, קומט אין בא-גליימונג פון א סך פון זיינע סאלדאטן, וועלכע זיינען אנגעטאן גאר פשוט, אין א פאר ווייסע הויזן, איבערגעווארפן מיט א ווייסער באוועלענער טאגע, אין די הענט א ביקס און א שפיץ, אפט אויך א שילד, דער קאפ און די פיס מיט גארנישט באדעקט. די סאל-דאטן, ווען זיי האבן שוין אריינגעזעצט זייער הויפטלינג אין ווא-גאן און אים באקוועם באזארגט, גייען אזעלעך אין דריטן קלאס אויפווכן זיך ערגעץ-וואו אן ארט. ווען די פאסאזשירן קומען אריין אין וואגאן, מאכן זיי זיך באקוועם: זיי הענגען אויף די ביקסן

און שפיון, לייגן אוועק די שילדן, ווארפן פון זיך אראפ דעם בא-
וועלענעם ליילעך און הויבן אן צו פירן א קאמף מיט די פאראזימן
ארום זיך און אין די קלייניקע קומשעראווינקע הערעלעך.

די באן האט זיך א ריר געמאן. מיט א שווערן סאפען און
כראפען האט זי זיך געלאזט גיין, פריער לאנגזאם, און דערנאך
גיכער, גיכער, ביז זי איז אוועק מיט איר געוויינלעכן טעמפא,
מיט איר געוויינלעכן גאנג, מאכנדיק א 14—15 מייל א שמונדע.

מיר פארן איבער דער פראנצויזישער סאמאלילאנד, דורך און
דורך וויסט, א מדבר, ווייסער, אנגעגלימער זאמד. די פאנארעמע
ארום איז זייער אן ארימע. בערגלעך, גריבער. פון די בערגלעך
קענסטו אמאל באמערקן ווי עס קריכט ארויס א חיילע, איבער-
ראשט פון דעם אויסערלעכן טומל און ווערנדיק דערשראקן. בא-
האלט זי זיך ווידער אונטער דער ערד. זעלטן קען מען אנטרעפן א
קוסט, א בויםל, גראז — ווילד באדן. זייער אפט קענסטו זען גרוי-
סע שטיינער, פעלזן, נאך זעלטענער קענסטו דארטן זען א מענטשן,
פון די וואנדערער, אויף א פערד אדער אויף אן אייזל.

עס ווערט פריילעכער אויפן הארצן ווען די באן שמעלט זיך
אפ אויף א סטאנציע, א קליינע סטאנציע. דא קען מען שוין זען
א מענטשלעך הייזל געמאכט פון ברעטער, לייס, שטיינער, אן פענצ-
טער, אן א קוימען. איבערן הייזל פלאטערט די עטיאפיער פאן,
מיט א לייב. ניט ווייט איז א ברונעם מיט וואסער. לעבן דעם
הייזל ליגט אויסגעצויגן דער אפריקאנער הונט. דא קענסטו שוין
דערזען אייניקע ביימער-פאפא, א גערטנדל, גראז, האלב-ווילדע
שווארצע אינגאנצן אדער האלב אנגעמאן. זיי זיינען געקומען
אהער אנקוקן די באן, אדער עפעס פארקויפן. פון דעם עולם
קען מען שוין גלייך אונטערשיידן צי דער געקומענער איז א קריסט,
צי א מאכמעדאנער. די קריסטן קומען מערסטנס אין באגלייטונג
פון א הונט. ביי די מאכמעדאנער איז א הונט טריף, קומט ער
אין באגלייטונג פון א ציגעלע, צי א שעפסעלע, וועלכע לויפט אים
נאך אקראט ווי א הונט.

אונדזער באן איז אוועק ווייטער. איך האב זיך אפגענארמ,
ווען איך האב געמיינט, אז אין מדבר לעבן ניט קיין חיות. דורכן
פענצטער קענסטו זיי אפט דערזען. מער פון אלעמען באמערקט

מען די גראציעז-שיינע אנטעלאפן, מיט די בלישטשענדיקע אויגע-
לעך, און רויב-פייגל. די אנטעלאפן דערשרעקן זיך שטארק פאר
דער באן, לויפן זיי געשווינד אוועק, און ווען זיי פילן, אז זיי זיינען
שוין ווייט גענוג צו זיין אויסער געפאר, שמעלן זיי זיך אפ און
באקוקן זייער אויפמערקזאם די באן מיט די פאסאזשירן. אויפ-
מערקזאמער פון אלץ באטראכטן זיי דעם לאקאמאטיוו — דעם
שרייער, דעם קלאפער, מיט די צוויי בלישטשענדיקע אויגן און מיט
א רויך פון אויבן .

אפטער ווייזן זיך שוין הייזלעך. די זעלביקע ארימקייט, אן
מעבל אינעווייניק. א סך פון זיי זיינען געמאכט פון די בלעך-
קעסטלעך פון קעראסין (געוויס געמאכט אין אמעריקע), מיט שטרוי
פון אויבן. אנדערע הייזלעך שטאלצירן מיט לעאפארד-פעל, וואס
הענגען אין פארנט, קענטיק, די אייגנטימער האבן די היה געכאפט
ביי דער גנבה פון א שעפסעלע און באשטראפט איר מיטן טויט.
ווייטער באווייזן זיך שוין ביימער, וועלדער, אפענע פעלדער. וואס
מער דו קוקסט ארויס פון פענצטער, אלץ מער קענסטו שוין זען
מער פארשיידענע חיות: אט זיינען אנטעלאפן, אט גאזעלס, אט
רינאצארעס. אט איז גאר אונדזער באן אנגעלאפן אויף א גאנצער
סטאדע מאלפעס, אפשר א זעכציק שטיק. מיט א שרעקלעכער
קוויטשעריי זיינען זיי אנטלאפן, דערנאך זיך אפגעשמעלט א זעכ-
ציק טריט פון די רעלסן און אנגעהויבן גאר פון אונדז אפלאכן,
מאכנדיק משונהדיקע גרימאסן, מינעס. דער עולם אין די וואגאן-
נעס קייקלט זיך פון געלעכטער, און זיי, די מאלפעס, רייצן זיך מיט
אונדז. אט באמערקסטו גרויסע רויב-פייגלען, וועלכע אונדזער באן
האט איבערגעשראקן, און די גרויסע פייגל-קאמפאניע פליט אוועק
אין טויט-שרעק, האסטיק פאכנדיק מיט די פליגלען.

אין אונט בלייבט שוין די באן שטיין אויף א גאנצע נאכט.
די ארימע בלייבן אין די וואגאנען, אדער אויף דער ערד ארום
דער באן, וואו די סאלדאטן שטייען וואך א גאנצע נאכט. די ריי-
כע גייען אריין אין בופעט אפפרישן זיך און נעמען א צימער צו
שלאפן אין דעם וואקזאל-האטעל. נאר ווער קען עס שלאפן! כאטש
מען איז שרעקלעך אויסגעמאמערט, כאטש יעדערער האט א מאס-
קיטא-נעץ, מיט וועלכער ער ארבעט א גאנצע נאכט, קען ער

דאך ניט אפטררייבן די פארשיידענע פליגעלעך און קאמארעס, וועל-
 כע בייסן אן רחמנות. דערצו וויינען די היות אזוי יאמערלעך און
 אויף אזוינע הויכע טענער, אז זיי לאזן ניט איינשלאפן, און דיר
 דוכט זיך אלעמאל, אז זיי וויינען אונטער דיין פענצטער. פייגלען
 קוויטשען אזוי שרעקלעך, מיט אזעלכע באנומענע קולות, אז מען
 דארף האבן אייערנע נערוון רואיק איינצולייגן אין בעט. דו דער-
 מאַנסט זיך אן פארשיידענע בילדער פון דעם לעבן אין דזשאַנגל
 און ביסט איבערגליקלעך, ווען דו ווייסט, אז סאלדאטן הימלן דיר,
 אז פון ביידע זייטן פון דיין צימער זיינען דא לעבעדיקע מענטשן,
 אז ס'איז אוממעגלעך, אז היות און רויב-פייגלען זאלן מיטאמאל
 ווערן דינע אומגעבעטענע געסט.

און דאך נעמט די נאטור אירס. שפעט, זייער שפעט ווערסטו
 אנטשלאפן. דער גאנצער שלאף גייט דורך ווי אונטער א קאשמאר.
 גאנץ פרי האט מען אלעמען אויפגעוועקט. מען מוז זיך איינזאשן,
 כאפן א בים און ווידער אין די וואגאנען.

מיר זיינען שוין ארויס פון סאמאלילאנד און מיר פארן שוין
 איבער אביסיניע. די וואגאנען ווערן מער און מער געפאקט. עס
 קומען צו מער און מער באוואַפנטע פאסאזשירן מיט זייערע בא-
 דינער און סאלדאטן.

איך בין אריין צו די שווארצע אין זייער בהמות-וואגאן. ניט
 דורכצושמופן זיך. אַנגעפאקט ווי א פאס מיט הערינג. מען שרייט,
 מען זינגט, מען זידלט זיך, מען עסט, מען טרינקט. זיי עסן
 מערסטנס קאמפאניעווייז. יעדע גרופע פון א באשטימטן הויפט-
 לינג עסט באזונדער. מערסטנס עסן זיי רויע פלייש. עס איז א
 שרעקלעכע זאך צוצווען ווי זיי דערהרגענען א שעפס, שינדן אפ
 די פעל, צושניידן און צוהאקן די שעפס אויף שטיקער און יעדער
 איינער נעמט מיט א שאַרפן מעסער א שטיק ווארים פלייש, פון
 וועלכער עס טריפט נאך ווארים בלוט, און שניידט מיטן מעסער
 שטיקער און לייגט אין מויל אריין. אַנדערע רייסן מיט די ציינער
 אפ א שטיק פון ביין און עסן. דאס ברויט, וואס זיי נוצן, איז ענ-
 לעך צו אונדזערע קוכנס (פלעצלעך), נאָר ס'איז זייער. צום
 פלייש נעמען זיי רויטן בייסנדיקן פעפער, געטונקט אין בויםל און

נאכדעם פארבייסן זיי מיט טיי. (טיי איז אן אלקאהאלישער גע-
מראנק, געמאכט פון האניק).

אויף דער צווייטער נאכט פון אונדזער שטיין אין מיטן וועג
האב איך געזען נאך ערגערס, צו וואס מיר, אייראפייער, קענען
זיך ניט צוגעוואוינען: א פערציק סאלדאטן האבן געשאכטן אן
אקס און ניט-דערווארטנדיק זיך, אז די פעל זאל אינגאנצן אפגע-
שונדן ווערן, האבן די סאלדאטן געשניטן פון אקס שטיקער פלייש
און גלייך געגעסן.

מיר פארן איבער א דורך-און-דורך מאכמעדאנישן געגנט. מיר
טרעפן שוין אויפן וועג דערפער און שטעמלעך. ווי פרימיטיוו די
מענטשן בויען דא זייערע הייזער! ווי פרימיטיוו זיי לעבן דא!
דאכט זיך, מענטשן אן קיין שום באדערפענישן. אויסער עסן,
מרינקען, שלאפן. און די באפעלקערונג איז גראד א שיינע, א גע-
זונטע. איך הויב שוין אן באמערקן און דערקענען פנימער. פרי-
ער האבן אלע ביי מיר אויסגעזען די זעלביקע, איך האב ניט גע-
קענט אונטערשיידן פון איינעם ביזן צווייטן — אלע דיזעלביקע
געגערס. איצט, שטודירנדיק די פנימער, קען איך זען, אז אנדערע
זיינען דורכאויס פון דער נעגערשער ראסע, מיט די אלע אייגנטימ-
לעכקייטן און באזונדערקייטן פון דער ראסע; אנדערע, ווידער,
כאטש זיי זיינען שווארץ האבן זיי געזיכטסציגע פון דער קאו-
קאזער, אדער, בעסער געזאגט, פון דער סעמיטישער ראסע. איי-
דעלע געזיכטציגע, די ביינער סטארטשען ניט ארויס, די ליפן ניט
קיין גראבע און ניט פארריסן, די נאז א געוויינלעכע און ניט קיין
פלאטשיקע. ווען זיי וואלטן געהאט א ווייסע הויט, וואלטן זיי
זייער גוט געקאנט אנגענומען ווערן פאר אייראפייער. אט די
אנטדעקונג פאראינטערעסירט מיך אלץ שמארקער און שמארקער.
אנדערע זיינען גארניט אזוי שווארץ, אזוי נעגעריש. זיי האבן א
סך א העלערן הויט-קאליר, פיזיש כמעט אינגאנצן פון דער סעמי-
טישער ראסע, און ווען איך וואלט זיי באגעגנט ערגעץ אנדערש,
וואלט איך זיי אנגענומען פאר שמארק-פארברענטע פון דער זון
אראבער. ערשט שפעטער-צו בין איך דערגאנגען, אז די אביסי-
ניער האלטן זיך ניט פאר זיהן פון דער נעגערשער ראסע, נאר פון
דער סעמיטישער. זייערער א הויכגעשמעלטע פערזענלעכקייט וועט

זיך שטארק באליידיקן, ווען איר וועט אים זאגן, אז ער שטאמט פון דער נעגערשער ראסע. מיט א סך יארן צוריק האבן די אַמע-ריקאַנער נעגערס געשיקט א מיסיע אין אַביסיניע צו גראַטולירן דעם הערשער מענעליקן, אַלס דעם פירער פון דער איין-און-איין-ציקער זעלבסטשטענדיקער נעגערשער מעריטאָריע. מענעליק האָט זיך אַנטזאָגט אויפצונעמען די דעלעגאַציע. זיי, די אַביסיניער, שטאַלצירן גאַר מיט דעם, וואָס זיי שטאַמען פון סעמיטן, און זיי האַלטן די נעגערס פון זייער לאַנד פאַר אַ נידעריקע ראַסע.

וואָס ווייטער מיר פאַרן ווערט די פאַנאַראַמע אַלץ רייכער, שענער, פאַרשיידנאַרטיקער. דו פאַרסט פאַרביי פעלדער, גערטנער, מעדער, וועלדער, אַלץ אַרום און אַרום איז פאַרוואַקסן מיט טראַ-פישע ביימער, בלומען און געוויקסן. אויך די געגנט איז נישט פלאַך ווי אין סאַמאַלילאַנד. די גאַנצע געגנט באַשטייט פון הויכע בערג און טיפע טאַלן. וואָס ווייטער מיר פאַרן, אַלץ מער הויכט זיך דאָס לאַנד. מיר פילן, אז מיר פאַרן אַלץ העכער און העכער, אז די באַן קריכט ארויף אַ באַרג. דאָ איז דער געגנט, האָט מען מיר איבערגעגעבן, געפינען זיך אַ סך לייבן. עס קומען אַהער אַ סך אייראָפּיאישע און אַמעריקאַנישע יעגער פאַר יאַגד. גאַר איד, אומגליקלעך באַשעפעניש, האָב קיין איין לעבעדיקן פריי-ען לייב נישט אָנגעראַפן אויף מיין רייזע.

און אַט פאַרן מיר אַריין אין אַ געדיכטן וואַלד, באַוואַקסן מיט הויכע ביימער מיט ברייטע בלעטער. מיינע מיטרייזנדע דערציילן מיר, אז דאָס איז אַ קאַפּע-וואַלד. און איינער דערציילט מיר אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע. קאַפּע וואַקסט דאָ פון אוראַלמע צייטן. גאַר די באַפעלקערונג האָט נישט געוואוסט וואָס פאַר אַ נוצן מען קען פון דעם האַבן. אזוי פלעגט די קאַפּע וואַקסן ווילד אויף די ביימער און צעפּוילט ווערן. וואַנדערט אַמאַל אַן אַראַבער פון תימן איבער דער פּראַווינץ קאַפּא אין אַביסיניע און באַמערקט די קער-נער. ער האָט אָנגעקליבן אַ פעקל קערנער, און קומענדיק צו זיך אַהיים, האָט ער די קערנער פאַרפלאַנצט. דער כּוים האָט זיך גוט אַקלימאַטויזירט אין תימן און דער אַראַבער האָט אויסגעפונען ווי אזוי מען קען מיט די קערנער מאַכן אַ גוטן געטראַנק. ער האָט די קערנער אַ נאַמען געגעבן לויט דער פּראַווינץ, וואו ער האָט זיי

געפונען, קאפא. און קאפע איז געווארן א גוטער ארטיקל איבער דער וועלט. דאן ערשט האבן די אביסיניער אנגעהויבן קלייבן די קערנער און פארקויפן זיי. און כאטש זיי אליין טרינקען ניט קיין קאפע, פארקויפן זיי די קאפע פאר אויסלאנד אין גאר א גרויסער קוואנטיטעט.

זיי קלייבן צענויף אין די וועלדער א סך קערנער, טריקענען זיי אויף דער זון, פאקן זיי און שיקן דאס אוועק אין עגיפטן, מערקיי, אייראפע, און אפילו קיין אמעריקע. אבער זיי קלייבן ניט אויף די אלע קערנער. טויזנטער מאן קערנער ווערן ניט געזאמלט און זיי פאלן אראפ פון די בויער און ווערן צעפולט. די קאפע בויער און קערנער קולטיווירן זיי ניט. זיי וואקסן אין א ווילדן צושטאנד אין די וועלדער.

אין אלגעמיין ווייסן ניט די אביסיניער פון די מאדערנע מע-טאדן ווי צו קולטיווירן די גערטנער, סעדער און פלאנצונגען. זיי ארבעטן נאך מיט א פארבויגענעם קרומן גראבן שמעקן מיט א צווייג פון אונטן אן א זייט. דאס איז ביי זיי די סאכע... שפאנען איין אין דעם שמעקן צוויי אקסן, און אזוי ארום אקערן זיי... ביי די גרעסטע סטאנציעס וועסטו אלע מאל טרעפן גרויסע מאסן מענטשן, וועלכע ווארטן אויפן אנקומען פון באן. עס דוכט זיך אויס, אז די גאנצע שמעטל איז ארויס באגעגענען דער באן. א וואונדערבארער כילד שמעלט מיט זיך פאר דער עולם. אלע שווארצע, אנגעטאן אין ווייסן. אנדערע טראגן אויף זיך פעל פון א לייב צי א לעאפארד, צי פון אן אנדער ווילדער חיה, וועלכע זיי האבן דער'הרגעט, און די פעל טראגן זיי אויף זיך אלס באפוצונג און שטאלץ. אלע מענער באוואפנט, אזוי ווי אין קריגס-צושטאנד. אפילו יונגע קינדער טראגן געווער. אינטערעסאנט זעען אויס די קינדער מיט כמעט אפגעגאלטע קעפלעך און בלוזי א בערגל פון געקרייזלטע האר אויפן שפיץ קאפ. די מיידלעך זיינען אויס-געמישט אין דער קאמפאני. פארן אריענט, איז דאס פאר מיר געווען פשוט אן איבערראשונג, און זיי האלטן זיך פריי, אן שרעק און אן מורא. די גרעסטע צאל איז געקומען פשוט אנקוקן די באן, זען מענטשן, דערוויסן זיך וואס עס הערט זיך אויף דער וועלט. ווען א באן קומט אן אין שמעטל איז א יום-טוב ביי די איינוואוינער

און אלע טרעפן זיך ביים וואַקזאַל. גאָר אַ קלייניגקייט: עס קומען אָן פאַרשיידענע מענטשן פון דער וועלט, עס קומען הויפט-לינגע, מיליטערישע באַצאָמטע. עס איז פאַראַן וואָס צו זען. און די באַן אויך — אַזעלכע גרויסע, מאַדנע הייזער, אַנגעפאַקט מיט אַזויפיל מענטשן, און איין מענטש אין פּראָנט גיט אַ דריי עפעס אַ רעדל און די הייזער מיט די מענטשן אַנטלויפן גיך, גיך, אַזש ביז דער שטאָט „פּון נייע בלומען“ — די הויפט שטאָט וואו ער, דער קעניג איבער די קעניגע, אַליין וואוינט און רעגירט איבערן לאַנד. און וואָס איז ווערט, וואָס זיי זעען די ווייסע מענטשן, מיט די בלייכע פּנימער, וועלכע פאַרדעקן די פּיס מיט שוין און זאָקן, טראָגן מאַדנע הויזן און רעקלעך, און אויף די קעפּ, ברייטע שטרוענע היט? איך געדענק ווי איך האָב דעם שוואַרצן עולם איבערראַשט, ווען איך האָב זיך צום ערשטן מאל באַוויזן אין זייער וואַגאַן. אַלעמנס אויגן זיינען געבליבן ווייט אָפּן און געווענדעט צו מיר, ס'איז מיט אַמאָל שטיל געוואָרן און אַלע האָבן מיך באַ-טראַכט, שטאַרק באַטראַכט פּון אויבן ביז אַראָפּ. אַנדערע האָבן געפונען דרייסיגקייט און באַטאַפּט די שוין, די זאָקן, געטראַכט און געטראַכט, קענטיק זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען ווי אַזוי מען טוט אָן די זאָקן, האָבן באַטאַפּט מיין קליידונג און אַפילו פאַראינ-טערעסירט זיך מיט מיינע האָר. די צופיל אויפּמערקזאַמקייט האָט מיך שאַקירט און איך האָב געפונען פאַר נויטיק צו פאַרלאָזן דעם וואַגאַן.

איצט אויף די סטאַנציעס, אַז איך גיי אַרויס, נעם איך צו די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט פּון עולם. זיי באַטראַכטן די זאָכן, באַ-טראַכטן מיר, ווי אַזוי איך גיי, ווי אַזוי איך שטיי... זייער קומען אַהער האָט זיך שוין באַצאָלט. זיי וועלן שוין האָבן וואָס צו דערציילן באַ זיך אין דאָרף...

אַ סך קומען צום וואַקזאַל פאַרקויפּן זייערע פּראָדוקטן: אייער פּון הינער און פּון פּייגל און פּון שטרויס-פּייגל (אפּשר 25 מאל גרעסער פּון אַ געוויינליכער הינערשער איי), אויך רויהע שטיקלעך פלייש פּון ציגן אַדער שעפּסן און קעמל פלייש מיט אַ שרעקליכן ריח, און קאַקטוס באַרן, און קאַקטוס נים, אויך קעמל אַדער ציגן-

מילך, וועלכע זיי האלטן אין זעק געמאכט פון א פעל, און האַניק, און פלעצלעך ברויט. די פארקויפער אָבער בריינגען ניט צו די סחורה, סיידן מען באַצאלט זיי פריהער. די מערסטע פון די פארקויפער זיינען פרויען, וועלכע געהען אַנגעמאַן אין עפעס אזוי ווי אַ קליידל, דער אויבערשטער טייל באַדעקט מיט אַ לאַנגן באַווילנעם האַנטוך, וועלכן זיי טראָגן מערסטנס אויף איין פלייצע. זייער נאַקעמקייט פון אויבן שאַקירט שטאַרק די איראַפּייאישע פאַסאַזשירן. די געקרייזלטע האַר פאַלן אַרונטער מיט אַ סך גע-קרייזלטע צעפלעך.

אויסער די פארקויפער זיינען דאָ אַ סך, וועלכע טראַנספּאָר-טירן זייערע פראָדוקטן פון די פעלדער אָדער וועלדער מיט דער באַן קיין אַדים אַבאַבאַ, און דער הויף איז פאַרלייגט מיט גרויסע פעק, וועלכע מען וואַרפט אריין אין די פראַכט וואַגאַנען. מיר פאַרן ווייטער.

איך האָב מיר קיינמאַל ניט געקענט פאַרשמעלן, אַז מענטשן און ווילדע חיות זאָלן לעבן אזוי נאַהענט איינע פון די אַנדערע. איך האָב אַלע מאל געדענקט, אַז די חיות לעבן גאַר אין דושאַנגלס, ווייט פון מענטשן, טרעפן זיך צופעליגער־ווייזע. אָבער דאָ האָב איך דערזען לעבן די מענטשליכע דערפער, דערפלעך, אַנגעזעצט אויף די בערג, סטאַדעס מיט חיות. אפשר יעדע 3—5 מינוט וועסטו פון פענסטער פון וואַגאַן באַמערקן חיות, לויפנדיק מיט אַן אימפעט, דערשראַקענע פאַרן אויגעשריי פון לאַקמאַטיוו, אין גרויסע סטאַדעס צו פערציג, פופציג און זיבעציג.

אַרטיקע איינוואוינער, וואָס מיר טרעפן אויפן וועג, קענטיק דאַרפסלייט, פאַרן רייטענדיק אויף אַן אַקס, אייזל, פערד; גאַר די מערסטע אויף אַ מויל (מוילאייזל) און זיי האָבן גאַר ניט מורא פאַר די ווילדע חיות.

וואָס נענטער צו דער הויפט־שטאָט, ווערן פאַר מיר די מענטשן, וואָס איך זע אויף די סטאַנציעס, סימפּאַטישער, העלער, שענער. אַנדערע זעען גאַר אויס ווי אידן, טיפּישע אידן. אַנדערע טיפּן מיט זייערע קליינע בערדלעך און וואַנצעס זיינען אזוי ענלעך אויף אידן, אַז ווען איך טרעף זיי אַנדערשוואו און זיי וואַלטן געווען „אידישלעך אַנגעמאַן“, וואַלט איך זיי אַנגע-

נומען ניט נאָר פאַר אידן, נאָר פאַר ישיבה בחורים פון וואַלאַזשין אַדער דער מיר...

עס קומען אַרײַן אין דער באַן אַ סך פון דער סמעטענע פון דער אַביסינישער באַפעלקערונג באַצירט מיט צולאַזענע גריוועס און פעל. טראַגן אויף זיך אַ סך קליידער, וועלכע זײַנען אויסגענייט מיט פעדים פון די פאַרשיידנסטע קאַלירן — ווייס, שוואַרץ, געל, בלוי, מיט געלע לאַמפּאַסן אין פּראַנט ביז די פיס. זיי ווערן באַ-גלייט פון די באַדינער, וואָס טראַגן פאַר זיי די געווער, וואָס גיבן אַכטונג אויפן מיול, וואָס טראַגן פאַר זיי דעם פאַראַסאַל. די גדולים קומען אַרײַן סטאַטעטשנע מיטן פולן באַוואוסטזײַן פון זייער ווירדע. נאָר מיר שאַקירט נאָך אַלץ, וואָס זיי גייען באַרוועס.

און אַט האָב איך דערזען שוואַרצע סאַלדאַטן אַנגעטאַן אין זייערע קעקי יוניפּאָרמס, אפילו אין הימלן און שטיוול. זיי זײַנען פאַראַן זייער ווייניק אין לאַנד, און דאָס איז אַ ניט-לאַנגעדיקע איינפירונג. איך שטעל זיך פאַר, ווי די סאַלדאַטן פילן זיך אין די פרעמדע האַמעטנע זאַכן פון די אייראָפּיער. אַבער זייער אַנ-פירער איז אַנגעטאַן אַביסיניש-מיליטעריש.

מיר זײַנען געקומען אין אַדיס אַבאַבאַ, די הויפּט-שטאָט פון אַביסיניע, צום לעצטן פונקט וואוהין די באַן דערגיט. ווייטער גייט זי שוין ניט.

וויפיל מענטשן עס וואַרטן דאָס אונדז אָפּ? ווער ווייס? אפשר צוואַנציק טויזנט. אויפן הויף קען מען ניט דורכגיין. מענטשן, פּערד, אייזלען, מיולן, פּעק מיט עלפאַנט-ביין, קאַפּע, פעלכלעך, מאַכאַ באַב אַנגעוואַרפן אין אומאַרדנונג איבערן גאַנצן הויף. מענער, פרויען, קינדער; מען שרייט, מען ליאַרעמט, מען לויפט, מען זוכט, מען שטופט זיך, מען מאַכט מיט די הענט. קערבלעך, זעק, ביקסן, שפּיזן: מען שלעפט, מען טראַגט. סאַלדאַטן זוכן די הויפּט-לינגע; די לעצטע שרייען, רופנדיק זייערע סאַלדאַטן, און דאָ פאַרט איינער אויף אַ מיול און שרייט מען זאָל אים לאָזן דורכפאַרן, און ס'איז שווער אַדורכשטופן זיך און פאַרלאָזן דעם אַנגעפאַקטן הויף. אַלץ ארום און אַרום זאָגט עדות, אַז מיר זײַנען אין דער הויפּט-שטאָט פון אַביסיניע — אין אַדיס אַבאַבאַ, די שטאָט פון „נייע בלומען“.

אָדִים אַבאַבאַבאַ

די הויפט-שטאַט פון עטיאָפּיע הייסט אָדִים אַבאַבאַ (אויף עטיאָפּיש: „ניי-בלום“). זי איז געגרינדעט געוואָרן אין 1892 פון דעם פריערדיקן קייזער מענעליק דעם צווייטן און זי געפינט זיך אויף דעם הויכן באַרג ענטאַנאַ אין אַ געדיכטן עקאליפּטום וואַלד.

אַביסיניע האָט געהאַט אַ סך הויפט-שטעט, און די געשיכטע פון די הויפט-שטעט איז מערסטנס אַזאַ: דער קעניג, מוראַה-אַ-בנדיק פאַר אַ פּלוצימדיקן אַנפאַל פון ווילדע שבטים, פּלעגט אַלע מאָל אויסזוכן אַ פּלאַץ פאַר זיין רעזידענץ ערגעץ-וואו אויף אַ הויכן באַרג, געדיכט באַדעקט מיט הויכע בוימער אזוי, אז פון דערווייטנס, און אפילו פון דערנאַהענט זאָל מען זיין באַהאַלטענע רעזידענץ פאַר קיין פאַל ניט באַמערקן. פאַרשטייט זיך, אז די הויפט-באַזאַמטע פון לאַנד מיט זייערע סוויטעס פּלעגן זיך אויך אריינקלייבן אין דער נייער רעזידענץ, מען פּלעגט גלייך אויפ-בויען אַ קלויסטער, וועלכער האָט אין זיך אריינגענומען אַ פאַר הונדערט גייסטליכע און אזוי אַרום פּלעגט אויסוואַקסן אַרום דעם קעניגס רעזידענץ אַ שטעטל.

אַבער די באַפּעלקערונג, בויענדיק די רעזידענץ, פּלעגט אין דער נאַענטער צוקונפּט איר פאַרניכטן מיט דעם, וואָס זי פּלעגט אויסהאַקן די בוימער פונם וואַלד פאַר הייצן, פאַר די הייזער, און מיט דער צייט פּלעגט דער וואַלד ווערן אַלץ שיטערער און שיטערער און די רעזידענץ פּלעגט פאַרלירן איר קאַנספּיראַטיוון כאַראַקטער, און דאַן פּלעגט דער „הויף“ מוזן זוכן אַן אַנדער פּלאַץ אויף אַן אַנדער הויכן באַרג, באַוואַקסן מיט אַ געדיכטן וואַלד.

אזוי איז אויך געווען לעצטנס מיט אָדִים אַבאַבאַ רעזידענץ. דעם וואַלד אַרום דעם קעניגס פּאַלאַץ האָט מען כמעט אויסגעהאַקט, און דער „הויף“ האָט שוין אַנגעהויבן צו זוכן אַ נייעם פּלאַץ פאַר דער הויפט-שטאַט. אַבער איצט איז די לאַגע געווען גאַר אַן אַנ-דערע און עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די הויפט-שטאַט קען מען ניט אַריבערטראַגן.

מענעליק דער צווייטער, דער גרינדער פון דער הויפט-שטאָט, איז שוין געווען אַ מער מאָדערנער הערשער. אין זיין צייט האָט זיך אַביסיניע אינטערנאַציאָנאַל אַ רוק געטאָן ווייטער פון די גרע-ניצן פון פריהערדיקן פאַרשלאָסענעם אַפריקאַניש-עמיאָפישן האַלב-ווילדן לעבן. דער קעניג האָט געשלאָסן פאַליטישע און האַנדלס-אַפמאַכן פרייוויליג צי געצוואונגענערהייט מיט פאַרשיידענע מעכטע פון דער וועלט, ווי מיט ענגלאַנד, פראַנקרייך, אַמעריקע, איטאַליע און אַנדערע. זיי, די פרעמדע, האָבן אַהער אריינגעשיקט זייערע פאַרשטייער פון פאַליטיק, האַנדל און רעליגיע.

די פראַנצויזן האָבן געקראָגן אַ קאַנצעסיע אויף דורכצופירן זייער פראַנקע-עמיאָפישע אייזנבאַן ביז דער הויפט-שטאָט. די פרעמדע האָבן געעפנט אין דער הויפט-שטאָט גרויסע געשעפטן פון אימפּאָרט און עקספּאָרט, האָבן אויסגעבויט פראַכטפולע וואוי-נונגען, גרויסע האַנדלס-הייזער, מאַגאַזינען, ווער-הייזער, און ווען באַ דעם קעניג איז ענטשטאַנען, צוליב דעם אויסגעהאַקטן וואַלד, די פראַגע פון ביימן זיין רעזידענץ-פלאַץ, האָבן די פרעמדע שטאַרק פראַטעסטירט. גאַר אַ קלייניגקייט, אַזוי פיל קאַפיטאַל אַריינגעלייגט און איצט זאָל עס גיין פאַרלאָרן. און דער קעניג האָט זיך געמוזט בויגן. ער איז פאַרבליבן אין אַדיס אַבאַבאַ. נאָר וואָס דען? ער האָט געהייסן צוריק פאַרזעצן דעם פליכעוואַסן וואַלד מיט נייע עקאַליפטוס בוימער, און זען, אַז אויף ווייטער זאָלן די אויסגעהאַקטע בוימער גלייך פאַרביטן ווערן מיט נייע עקאַליפטוס בוימער, אַזוי אַרום, אַז דער וואַלד זאָל קיינמאַל ניט אויסגעהאַקט ווערן, און אַדיס אַבאַבאַ זאָל פאַרבלייבן די קעניגליכע רעזידענץ אויף שמענדיק. און צום ערשטן מאַל אין דער געשיכטע פון עמיאָפיע איז געבראַכן געוואָרן די טראַדיציע פון ביימן די רע-זידענץ-שטאָט, און אַדיס אַבאַבאַ געפינט זיך אין אַן עקאַ-ליפטוס וואַלד פון וועלכע די בוימער זיינען ניט עלטער פון 40 יאָר. אַדיס אַבאַבאַ איז היינט-צו-טאָג די גרעסטע און שענסטע שטאָט אין אַביסיניע מיט אייגענע שיינע, ברייטע און ברוקירטע גאַסן, מיט מאָדערנע שיינע אייזן-שטאַקיגע און צוויי-שטאַקיגע הייזער, געשעפטן, האַטעלן, רעסטאָראַנען, קאַפּע-הייזער (פאַר אייראָפּיער), שיינע מאָנומענטן, טעלעפּאָן, טעלעגראַף און אַפילו אַ מאַווי.

אָבער די אייראָפּיאישקייט געפינט זיך אין אַ קליינעם טייל פון שטאַט, אין דעם טייל וואו עס וואוינען די אויסלענדער און די גרויסע עמיאָפּישע באַאַמטע און בורזשואַזיע. זיי שמעלן מיט זיך פאַר גאַר אַ קליינעם טייל פון דער באַפֿעלקערונג. אַדיס אַבאַבאַ מיט די נאַענטע אַרומיקע דערפער פאַרמאַגט אַ באַפֿעלקערונג פון אַרום צוויי הונדערט טויזנט, און אויסלענדער זיינען דאָ אינגאַנצן אַרום פינף טויזנט.

זיי, די היימישע אביסיניער, פון דער הויפט-שטאַט, לעבן אין פאַרצייטיקע כּאַלופּעס און הייזלעך אַנגעוואַרפן אַן אַ פּלאַץ און אַן אַ סיסטעם, וואו נאָר עס האָט זיך געמאַכט, אויפן רוקן פון דעם באַרג ענטאַנאַ, און זיי זעען טאַקע אויס ווי צוגעקלעפטע צום באַרג. דאָ זיינען שוין ניטאָ קיין גאַסן, ווי מיר זיינען געוואוינט צו זען אין אייראָפּע, ניטאָ קיין טראַטואַרן, קיין בריקן אפילו, שוין ניט ריידנ-דיק וועגן סאַניטאַר-היגינישע איינריכטונגען. עס לויפן סטעזש-קעס, וועגעלעך אין פאַרשיידענע ריכטונגען רעכטס און לינקס, ארויף און אַראָפּ פון באַרג, און די סטעזשקעס פירן דאָס צו פאַרשיידענע שטיבלעך. דער באַרג איז ניט באַאַרבעט פאַר וועגן און גאַסן, מען דאַרף קענען קריכן, מען דאַרף זיך גוט היטן אום ניט אריינצופאַלן אין אַ גרוב, אָדער ערגעץ אין אַ גראַבן.

די הייזער זיינען פון ליים, שטיינער באַדעקט מיט שטרוי, גראַז, מערסטנס זיינען זיי אַן פענסטער, אַן קוימנס. אינווייניק אין די שטיבלעך איז ווייניק-וואַס פאַראַן: אויף דער הויזער ערד זיינען אַנגעוואַרפן פעלכלעך אויף וועלכע מען שלאַפט, עס שטייען אַ פאַר קערב און אַ מאַל אויך אַ קאַסטן, צו באַהאַלטן די פאַרשיידענע שטוב-זאַכן; ס'היינט אַ ביסל געפעס; ס'איז דאָ אַן אַרט פאַרן ביקס, פאַרן שפּיז, וועלכע יעדער אביסיניער מוז לויט דער טראַדיציע האָבן. אויב דער באַלעבאַס האָט אַ הונט, אַ ציג אָדער אַ שעפּס, וואוינען זיי צוזאַמען מיט אים אין הייזל.

אַ פרעמדער קען זיך דאָ אין שטאַט פאַר קיין פאַל ניט פאַ-נאַנדערקלייבן. ער וועט אַלעמאַל האַלטן אין איין בלאַנדזשען. מען ווייס דאָ ניט פון גאָז אָדער פון עלעקטריק. מען קאַכט אויף האַלץ און די אביסיניער לייגן זיך שלאַפן מיטן זונען פאַרגאַנג און שטייען אויף מיטן זונען-אויפגאַנג, אַזוי, אַז אין קיין באַלייכטונג,

אויסער דער ליכט פון דער זון, נויטיקן זיי זיך ניט. ניט קיין גרויסע בעלי מלאכות און ניט קיין קינסטלער, וועלכע זאלן זיין פאראינטערעסירט אין שיינקייט פון די הייזער, האבן די וואוינונגען געבויט.

ארום יעדער הויז איז דא א צאם אויך פון שטיינער, וואפנע, ליים. אין יעדן צאם איז דא אן אריינגאנג צום הויז. אויפן הויף איז אנגעווארפן האלץ, שטיינער, שמאטעס און א סך גאר א סך שמוץ. אין הויף האדעווען זיך די בהמות, אויב דער באלע-באם איז „רייך“... די איינוואוינער האבן מער ליב דעם הויף ווי זייער שטוב. דא פארבריינגען זיי, נעמען אויף געסט. דאך איז דא ארום און ארום זייער שיין, מאלעריש שיין. אלץ איז איינגעטונקט אין טראפישע פלאנצונגען, ארום און ארום וואקסט, עס בליהט, אויסגעבעט מיט א גרינעם טעפיד. די הייזער זיינען מערסטנס באהאלטן אין די גרויסע, ברייט - פאנאנדערגעוואקסענע בויער צוויי, אז מען זעט זיי כמעט ניט ארויס. ווען מ'גייט איבער דער געגנט, גייט מען דורך א געדיכטן וואלד, וואו אלץ ארום און ארום מודעט זיך, שושקעט זיך, און עס איז קיל און פייכט, ווי אין יעדן געדיכטן וואלד.

שיין איז צו זען די ריימער. זיי פארן מערסטנס אויף מיילס. מעגלעך, אז דער מייל קען בעסער גיין איבער סטעזשקעס, איז פארויכטיקער, קריכנדיק אויפן בארג, וואו יעדע מינוט דראעט א געפאר פון פאלן אדער אריינפאלן. דער מייל איז אויסגעפוצט אין עסיק און האניק (לויט דער אויסגעפוצטקייט פון מייל דער-קענט מען דארטן ווי רייך זיין ריימער איז). אויבן זיצט דער באוואפנטער שווארצער ריימער אנגעטאן אין ווייסן, אין ווייסע הויז און אין א ווייסער טאג, אריבערגעווארפן איבער די פליי-צעס. א שיין פאלק זיינען די אביסיניער: הויכע, שלאנקע, קער-פערלעך גוט אנטוויקלטע. רייטנדיק זעען זיי אויס שיין, רא-מאנטיש. דער אביסיניער האט ליב, אז זיין הונט צו זיין ציג לויפן אים נאך.

אין דער געגנט, וואו עס וואוינט דאס פאלק אליין, איז אומ-מעגלעך צו פארן מיט א וואגן, אונמעגלעך צו פארן מיט אן אוי-טאמאביל. כאטש די אייראפייער און די אמעריקאנער האבן יא

אויסגעזוכט אייניקע וועגן פאר אויטאמאבילן, איז אבער, אַך און ווי צו אַזעלכע וועגן, אַז אַ רייזע, וועלכע מען וואַלט אין ניר-יאַרק געמאַכט אין צען מינוט, נעמט דאָרט אַנדערהאַלבן שעה און מען מוז האָבן אַ ספּעציאַליסט אַ שאָופּער, וועלכער זאָל גלאַט דערפירן די מאַשין די אַנדערהאַלבן שעה. ס'איז כמעט אונמעגל-לעך. אין אַלגעמיין מאַכן דאָ אַן די אויטאמאבילן אַ שרעקלעכן גערודער און חורבן: די פּערד, אייזלען, מיוּלס דערשרעקן זיך אויף טויט און אין טויט שרעק און אין אַ ווילדן געלאַף לאָזן זיי זיך איבער די בערג, אַראָפּוואַרפּנדיק פון זיך די רייטער, די זעק מיט סחורה, צוברעכנדיק און פאַרניכטנדיק אַליץ, וואָס זיי האָבן אויף זיך געפירט.

גייענדיק אַזוי באַרג אַרויף, מוז מען ווילנדיק, ניט ווילנדיק אַנטרעפּן די קעניגליכע פּאַלאַצן. דאָס זיינען שוין מאַדערנע פּאַ-לאַצן אין פּולסטן זין פון וואַרט. דאָ איז שוין דאָ אַרכיטעקטור, שיינקייט, קונסט, פאַרנעם. דאָ דוכט זיך גאָר אויס, אַז דו ביזט צווישן די פּאַלאַצן אין רוים, פאַריי, לאַנדאָן, נאָר דאָ זעען זיי אויס שענער, ווייל דאָס לאַנד איז טראַפּיש און די פּלאַנצונגען אַרום און אַרום זיינען רייכער, פאַרביגער, פאַרשיידנאַרטיקער. די פּאַנאָ-ראַמע איז אַ פאַר'כישופּדיקע, אַ פאַרשכורנדיקע. די וואונדער-וועגן, אַרום דעם פּאַלאַץ, וואָס דרייען זיך צווישן גערטנער, סעדער, אַלייען, זיינען ברייטע, גלאַטע, שיינע, גרויס-שמאַטיקע און קינסטלע-ריש באַפּוצט, די וועגן זיינען צוגעפאַסט פאַר אויטאמאבילן, כאַטש דער געברויך פון די אויטאמאבילן איז שטאַרק באַגרענעצט: אויף די וועגן טאָר ניט זיין מער פון זעקס אויטאמאבילן אין איין צייט. די פּאַלאַצן זיינען אויפן העכסטן פּונקט פון באַרג און זיינען אַרום-גערינגלט מיט אַ מויערנעם צאָם פון אַלע זייטן, און ווערן באַוואַכט פון סאַלדאַטן טאַג און נאַכט. דאָ איז צונויפגעמישט דער פּערטער יאַרהונדערט מיטן צוואַנציקסטן. דאָ איז דאָ אַ טעלעגראַף, אַ מע-לעפּאָן, אויטאמאבילן, און די גרויסע וויכטיקסטע באַזאַממע גייען אום באַרוועס; עס לויפט אַ באָן, און צו דערזעלביקער צייט הערט מען דעם געוויין פון היענעס און אַנדערע חיות. עס איז דאָ אַן עראַפּלאַן פעלד, און די באָן קומט אַן צוויי מאַל אַ וואָך — זונטיק און מיטוואַך.

דער אינטערעסאנטסטער טייל פון אַדיס אַבאַבאַ איז דער מאַרק, וועלכער געפינט זיך אַביסל אָן אַ זייט פון שטאַט. אַ גאַנצע וואָך קומט דאָרטן פאַר אַ קליינער האַנדל, מען בריינגט און מען פאַרקויפט דאָס וויכטיקסטע, אַבער איין טאַג אין וואָך איז אַ גרוי-סער מאַרק, אַ יאַריד. אין יענעם טאַג ציען זיך צום מאַרק ריי-סער און פּוסגייער פון שטאַט און די אַרומיקע דערפער. עס קומען זיך צענויף אַ צוואַנציק-דרייסיק טויזנט מענטשן. מען בריינגט אַהער צום פאַרקויף פּערד, מוילס, אייזלען, קעמלען, שעפּסן, ציגן, פעל פון די פאַרשיידנסטע חיות, גאַנצע בערג מיט קאַפּע, פאַר-שיידענע גרויפן, האַניק, באַוול, שפּיזן, מעסער, ביקסן, טעפּ, קרוגן, פליטקעס זאַלץ, קערבלעך, שטיקער רוי פלייש, קוכנס... דער מאַרק איז זייער גרויס. אין איין פּלאַץ איז ער פאַרבויט מיט איינגאַרטליקע קראַמען, וועלכע באַשטייען פון דריי ווענטלעך מיט אַ דאָך. איין זייט איז אָן אַפענע. אַבער אַ קליינער טייל פון די סוחרים געפינט זיך דאָ. דער גרעסטער טייל האַנדלט אונטערן אַפענעם הימל, וואו עס זיינען אַנגעוואָרפן סחורות אין זעק פון לייזונט, אין זעק פון פעל און אָן זעק: פשוט אַנגעוואָרפן אויף דער היילער ערד.

דער האַנדל ווערט דאָ געפירט מערסטנס פון פרויען, און דאָס איז אַ גרויסע זעלטנהייט אין דעם אַריענט, וואו די פרוי איז אין גאַנצן אויסגעשלאָסן פון פּאָליטישן, עקאָנאָמישן און געזעל-שאַפטליכן לעבן פון דאָס לאַנד. די פרויען זיצן נעבן די סחורה אויף דער ערד און זיינען באַשיצט פון דער היים ברענענדער זון מיט פאַראַסאַלן. מען דינגט זיך, מען מאַכט מיט די הענט, מען באַצאַלט דאָ מיט די אַביסיניער געלט. מיט מער פאַרגעניגן נעמט מען דאָ אָן אַ באַזונדער מטבע, וועלכע הייסט מאַריע טערעזעס טאַלער, אויף וועלכן עס מוז זיין אַלעמאַל אַנגעגעבן דער יאָר 1870, אויב ניט, נעמט מען אים ניט. (אין אַנדערע געגענטן פון אַביסיניע איז קיין געלט געמאַכט פון פאַפיר צי פון מעטאַל אין גאַנצן ניטאָ. אַנשטאַט געלט צאַלט מען דאָרט מיט באַוול, פליט-קעס זאַלץ אַדער גאָר מיט קוילן פון ביקסן.) גאָר אַ סך קומען אַהער אין קאַמפּאַניעס, כדי עסן, טרינקען און אַמוזירן זיך. זיי קויפן דאָ די עסנוואַרג און געטראַנקען און טאַקע דאָ אויפן אַרט,

אויף דער הוילער ערד, זעצן זיי זיך אוועק און פארניכטן דאס געקויפטע, און דער מארק-פלאץ איז באדעקט מיט א סך גרופן מענטשן, וועלכע עסן מיט גרויס אפעטיט רוי פלייש, פארביסן מיט בייסנדיקן רויטן פעפער באטונקט אין אויל און פארטרינקען מיט טיי.

אין יעדן מארק פון לאנד געפינט זיך א תליה, אויף וועלכער מען היינט די קרימינעלע פארברעכער. מערסטנס היינט מען זיי אין די גרויסע מארק טעג, און ניט איינציקווייס, נאך עטלעכע מיט אמאל. זען ווי מען היינט די פארברעכער, איז א גרויסער פארגעניגן ביי דער שווארצער באפעלקערונג. דער גאנצער מארק ווערט אפגעשטארבן און אלע זיינען ארום דער תליה, באטראכטן-דיק מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט יעדע באוועגונג פון די הענקער און פון די, וואס ווערן געהאנגען. דאס איז פאר דער בא-פעלקערונג א גרעסערער פארגעניגן ווי גיין זען דעם אנקומען פון באן, ווי אין קאמפאניע עסן, אפילו ווי צו גיין צו א חתונה. פאר זיי איז דאס דער בעסטער טעאטער, דער וואונדערבארסטער ספעקטאקל.

זייער אפט קומען דא פאר אין מארק פאלקס משפטים, וועלכע ציען צו א גרויסן עולם. די פאלקס משפטים דערמאנען אן די משפטים בא אונדז אידן, אין דער ביבלישער עפאכע אין ארץ ישראל. דער ריכטער איז דער אנגעזעענסטער עלטסטער צווישן זיי, וועלכער איז רייך אין יארן און אין ערפארונג. ער קומט אין מארק אין באשטימטע טעג, זעצט זיך אוועק אויף זיין גע-וויינלעכן ארט אויף א שטייג, אויף די טרעפ פון א הויז, נעבן א צאם, צי נעבן א וואנט, אונטערן אפענעם הימל. צו אים קומען אלע, וועלכע מען האט באליידיקט צי בא'עולהט, מיט זייערע עדות און דער צווייטער צד מיט זיינע. ביידע צדדים איז ערלויבט צו טענהן וויפיל נאך זיי ווילן. נאך דעם, ווי דער ריכטער האט אויסגעהערט ביידע צדדים מיט די עדות, טראגט ער ארויס זיין אורטייל. אויב ביידע צדדים זיינען צופרידן מיטן אורטייל, גייט ער אריין אין קראפט, אויב אכער איינער פון די צדדים איז ניט צופרידן, פארלירט זיין אורטייל יעדע קראפט און דער משפט ווערט אריבערגעטראגן צו די ריכטער פון דער רעגירונג.

דא אין מארק קומט מען זיך צונויף צוליב פערזענליכע אדער געזעלשאפטליכע עסקים. דא פירט מען דורך שדוכים, דא קויפט מען ווייבער, דא פארהאנדלט מען וועגן קהלשע פראגן. דא שליסט מען פארשיידענע אפמאכן. דא באקאנט מען זיך איינע מיט די אנדערע, דא קומט ארויס קריג און דא שליסט מען שלום.

גאר אינטערעסאנט איז ווי מען היילט קראנקע. אזוי ווי עס זיינען בא אונדז אמאל געווען גוטע אידן, אזוי זיינען דארטן פארען גוטע אביסיניער, וועלכע קענען דורך די גייסטער, מיט די פארשיידענע געקאכטע גראזן און מיט באזונדערע רייד, באווע-גונגען, אויסהיילן די קראנקע. א מענטש איז קראנק דערפאר, וואס ער האט אין זיך שלעכטע בלוט, און די שלעכטע בלוט נעמט זיך פון טייוול. איז די מעדיצין שוין א גאנץ פשוטע: מען דארף דעם קראנקן באפרייען פון די שלעכטע בלוט און דאן וועט ער געזונט ווערן. מאכט מען אין זיין קערפער א לעכעלע און דורך א היל-צערנע טרייבל זייגט מען בא אים אויס די שלעכטע בלוט און מען שפייט די בלוט אויס אויף דער ערד. דער קראנקער ליגט אויס-געצויגן אויף דער ערד, און דער „פראפעסאר“, זיצנדיג אויף די קני, איינגעבויגן צום קראנקנס קאפ, פירט דורך די אפערעציע.

און אט שערט מען אימיצן. דאס טוט מען אויך אונטערן פרייען הימל. שערן איז נאך ווי עס איז. אבער דאס ראזירן די איבעריקע האר אויפן קאפ, צי אויפן האלז, איז שוין גאר סקאנדאליעז. מען טוט עס מיט אן אנגעשארפטן שטיקל אייזן, אדער מיט א שטיקל גלאז פון א צובראכענער פלאש.

און אט ארבעט א „צייג דאקטאר“. ער שלעפט ארויס, רייסט ארויס די שלעכטע ציינער, ווי מען פלעגט עס מאן בא אונדז מיט הונדערט יאר צוריק...

און אט איז גאר א שאפ אין מיטן מארק. מען פלעכט די מאטעריע פאר די הויזן און טאגעס. די „זא צו זאגן מאשין“ שטייט א סך נידעריקער פון די „וועב מאשינען“ אין די אפגעשטאנענע דערפער פון ליטע. דער „פאבריקאנט“ זיצט אויף א שטיין. אין א קערבל נעבן אים געפינען זיך א סך שפולקעס מיט באוול און ער ארבעט מיט דער שיפעלע.

נעבן אים איז א פארקויפער פון אזא סארט פליסיגקייט, וועל-
כע פארניכטעט די פארצוימן אין די האר. דער עולם קויפט די
פליסיגקייט גאנץ געשמאק. קענטיק מען נויטיקט זיך אין דעם
זייער שמארק.

און אט זיצט א בלינדער בעטלער אויף דער ערד. אונטער
אים איז אן אויסגעשפרייטער טעפיד. ער שפילט אויף א פרימו-
טיווער איינסטרונגער פידל. די גאנצע פידל זעט אויס ווי א
פיר-עקיגע קעסטל מיט א לאנגן האלדו. אין דער צווייטער האנט
האלט ער דעם סמיטשיק — זייער ענליך צו די סמיטשעקס, וועלכע
מיר, ווען מיר זיינען געווען קינדער, פלעגן מאכן פון א שמעקל
און די האר פון א פערדס עק. ער שפילט זייערע אריענטאלישע
נגונים, און דעם עולם, קענטיק, געפעלט עס, ווייל ער האט ארום
זיך א גרויסן עולם און מען הערט זיך אויפמערקזאם צו.

דער מארק איז ניט ברוקירט. פון דער ווייטנס זעט ער אויס
ווי א גרויסער פלאץ, אנגעפילט מיט מענטשן, פערד, קעמלען,
איזלען, רייטער מיט געווער. זעט אויס ווי אן אפרו-פלאץ פאר אן
ארמיי, אנגעטאן אין וועג. העכער פון אלץ זעט מען פון דער
ווייטנס די תליה, וועלכע באשטייט פון צוויי זייער הויכע סלופעס,
איבערגעווארפן פון אויבן מיט אן אנדער סלופ אין דער ברייט.
און דארטן, ווייטער פון מארק, הויכט זיך דער בארג אין די הימלן
אריין.

אין שמאט אריין גייט מען ניט, נאר מען קריכט, אדער מען
פארט רייטנדיק בארג ארויף. מען מוז זיך שמארק הימן גייענדיק.
און אט גיי איך שוין דורך דעם קאטעדראל פון דעם הייליקן
דזשארדזש. דער דזשארדזש איז עפעס בא זיי דער באליבסטער
הייליקער. א סך גרויסע קלויסטערס זיינען געבויט אויף זיין גא-
מען. דער קאטעדראל איז איינער פון די גרעסטע קלויסטערס אין
אביסיניע, זעט אויס ווי א שמערן מיט זיבן עקן, האט אויף זיך א
גאלדענעם קופאל, וועלכער זעט אויס ווי א קאנוס (קעפל צוקער),
און גאר אויבן איז א מאסיווער, גרויסער, ברייטער גאלדענער צלם.
די ארכיטעקטור איז זייער אן אינטערעסאנטע, עס דערמאנט אונדז
אן דער גאר אמאליקער ארכיטעקטור פון די גרויסע טעמפלס אין
אזיע מיט די היינטמאדישע מיטלען פון בויוונג. דער טעמפל האט

ארום זיך אַ שיינ פּעקל פּאַרזימן: כּהנים, לויים. באַדינער ציילן זיך דאָ אין די שווערע הונדערטער. און די אַלטמאַדישע, פּאַר- צייטיקע עס-האַרצים איבן אויס אַ גרויסן איינפלוס אין אַדים אַכאַבאַ . . .

4

דאָס לאַנד עטיאָפּיע

די היינטיקע עטיאָפּיע באַשטייט פון אייניקע פּראָווינצן, ווי מינער, גאיאם, גאַלאַ, אַמאַראַ*, שאַאַ** און אַנד. מיט עטיאָפּיע זיינען פּאַרבונדן נאָך פּראָווינצן, וועלכע זיינען אין אינערלעכן לעבן מער זעלבסטשטענדיק, נאָר פּאַליטיש זיינען זיי ענג פּאַרבונדן מיטן מעכטיקן נעגוס נעגוסמי (קעניג פון קעניגן) העיל סעלאַסיע, און ער האַלט זיי אונטער זיין שוץ. דאָס לאַנד געפינט זיך הויך איבערן אויבערפלאַך פון ים און שמעלט מיט זיך פאַר אַ באַרגיקע געגנט. עטיאָפּיע איז באַזייט מיט זייער הויכע בערג, וועלכע שניידן דורך דאָס לאַנד אין די פּאַרשידנסטע ריכטונגען. זי פּאַרנעמט אַ שטח פון 432,000 קוואַדראַט מייל פון וועלכע ארום 350,000 קוואַדראַט מייל איז גוט פאַר באַאַרבעטונג. ווי געזאַגט, האָט אַביסיניע ניט קיין אייגענעם אַרויסגאַנג צום ים. אירע טעריטאָריעס ביי די ברעגן פון די ימים האָבן פּאַרכאַפּט די ענגלענדער, פּראַנצויזן, איטאַליענער. די צאָל פון דער באַפּעלקערונג איז אומבאַשטימט — עטיאָפּיע האָט קיינמאַל ניט געציילט איר באַפּעלקערונג, אבער מען שאַצט די גרויס פון דער באַפּעלקערונג אין צוועלף מיליאָן, פון וועלכע מען שאַצט אַ פינף מיליאָן קריסטן פון דעם אַלמן קאַפּטישן גלויבן און די איבעריקע זיבן מיליאָן באַשטייען פון מאַכמעדאַנער, געצנדינער און אידן. די היינטיקע עטיאָפּיער זיינען ניט ראַסן-רייז. זיי שמעלן מיט זיך פאַר אַ געמיש פון אַראַבער, אידן און אַפּריקאַנער-געגערס. ריין בלוטיקע אַפּריקאַנער נעגערס זיינען אין לאַנד זייער ווייניק און

* אַמאַראַס שפּראַך איז געוואָרן די אָפיציעלע שפּראַך פון לאַנד.
** שאַאַ איז שבאַ, דערקלערן די עטיאָפּיער. זיי זאַגן אז שאַאַ האָט אַמאַל געהייסן שבאַ און פון דער פּראָווינץ שטאַמט דאָס די מלכה שבאַ.

צווישן זיי איז דאס געצנדינעריי זייער פארשפרייט. נאָר וואונדער-
 באר איז, אַז זיי, די עטיאָפיער, וועלן ניט דערציילן, אז זיי האָבן אין
 זיך אַראַבישע און נעגערישע בלוט, נאָר זיי וועלן אלע מאָל אונטער-
 שטרייבן, אז זיי שטאַמען פון אידן, און שמעלן מיט זיך פאַר אמתע
 פולבלומיקע סעטימן. זייער צייטרעכענונג הייבט זיך אָן מיטן פאַלן
 פונם בבל'ער טורעם און זיי באַרימען זיך, אז, ניט קוקנדיק אָף זייער
 אַלט-אַלטער געשיכטע, זיינען זיי קיינמאָל ניט באַזיגט געוואָרן,
 כאַטש זיי האָבן דורכגעמאַכט טויזנטער יאָרן פון מלחמות און אַפּט-
 מאָל מיט פיל שטאַרקערע פון זיך שונאים. און מלחמות האָט טאַקע
 עטיאָפיע אין אָנהויב פון דער קריסטלעכער צייטרעכענונג געפירט
 א סך ווי אין אפריקע, אזוי אויך אין אַזיע, האָט אפילו אין זעקסטן
 יאָרהונדערט איינגענומען דעם אַראַבישן האַלב אינזל — אפן צווייטן
 זייט פון רויטן ים. אין אינערלעכע מלחמות איז זי פארבונדן אפילו
 היינט צו טאָג.

עטיאָפיע איז א פעאַדאַלע מלוכה, ד. ה. דאָס לאַנד איז אייני-
 געטיילט אין פּראָווינצן און אין יעדער פּראָווינץ איז דאָ א באַזונדער
 הערשער — א קליין קעניג, א באַראָן, א פּרינץ צי א הויפּטלינג,
 צו וועמען די פּראָווינץ געהערט. דער הויפּטלינג פון דער פּראָווינץ
 האָט זיין הויפּט שטאַט, זיין הויף, זיין ארמיי. ער זאַמלט דאָס די
 ציגזן פון זיין באַפעלקערונג, ער עקספּלאַטירט די באַפעלקערונג פאר
 זיינע נוצן, פּראָפּיטן. צווישן די פּאַרשידענע פּראָווינצן, ווי צווישן
 פּרעמדע מלוכות קומען אלע מאָל פאַר רייבונגען, אַפּט אפילו אַנפּאלן,
 קריג, מלחמות. ס'זיינען געווען אפילו אזעלכע שטאַרקע און רייכע
 הויפּטלינגע פון פּראָווינצן, וועלכע האָבן זיך פאַרמאַסטן אין מאַכט
 מיטן הויפּט הערשער און ס'האָט אפילו געטראָפּן, אז זיי האָבן
 פאַרכאַפט די הויפּט מאַכט און דעם טראָן פונם קעניג פון די קעניגן.
 אזוי האָט דער איצטיקער העיל סעלאַסיע אויך פאַרכאַפט דעם טראָן,
 זייענדיק פּריער א הויפּטלינג פון א פּראָווינץ. אין אלגעמיין פּאַדערט
 זיך א באַזונדער קלוגשאַפט פונם הויפּט הערשער אין דעם אויפן
 ווי אזוי צו באַגיין זיך מיט די פּראָווינציעלע הערשער. מיט אזעלכע
 פּראָווינציעלע הערשער מוז זיך דער קייזער באַגיין העכסט טאַקטיש:
 באַשטראָפּן די שוואַכערע און הנפּענען און אפילו אַפּט אונטערקויפּן
 די שטאַרקערע.

און די געשיכטע פון עטיאפיע איז א געשיכטע פון מלחמות צווישן די פארשיידנסטע פראווינצן און פון די באציאונגען פון די פאר-שיידנסטע הערשער צום קייזער אליין. פאר דער לעצטער צייט איז די הויפט-אויפגאבע פון דער עטיאפיער צענטראלער רעגירונג, וואס מער אפשוואכן די מאכט און זעלבסטשטענדיקייט פון די פראווינ-ציעלע הערשער און מאכן זיי פאר אונטערטעניקע באאמטע פון דער הויפט רעגירונג אין לאנד. אויסער דער פעאדאלער סיסטעם, וועלכע איז פאראורטיילט צוליב דער שטענדיקער געפאר באזיגט צו ווערן פון די ווייסע און אויך צוליב דעם אריינדרינגען פון קאפי-טאליזם אין לאנד, צום אונטערגאנג, איז דא נאך א הויקער אפן גע-זעלשאפטלעכן לעבן פון לאנד — דאס איז די איינטיילונג פון דער באפעלקערונג אין קאסטעס. די צוויי שטארקסטע מעכטיקסטע קאסטעס, וועלכע האבן א גוואלטיקן איינפלוס אפן לאנד זיינען די מיליטער און די גייסטלעכע. א נידעריקערן פלאץ פארנעמען די ערד-ארבעטער און נאך א נידעריקערן ארט פארנעמט דאס פאלק אליין, וועלכער איז אויך איינגעטיילט לויט די פראפעסיעס אין הע-כערע און נידעריקערע קלאסן.

עטיאפיע פארמאגט א גרויסע ארמיי, כאטש פרימיטיוו בא-וואפנט. בא איר איז נאך אלץ די ווירקזאמסטע געווער א שפיז, א מעסער, אן אלטער ביקס, די ווירקזאמסטע פארטיידיקונג א שילד פון הארטן רימען אדער מעטאל. אזא באוואפנונג האט געקענט זיין גוט מיט 600 יאר צוריק, נאר ניט היינט צו טאג ווען ארמיען אין אייראפע און אמעריקע פארמאגן די ריזיקסטע קאנאנען, מיליטערישע עראפלאנען, גיפטיקע גאזן, מיט וועלכע זיי קענען אין א פאר מינוט צייט פארניכטן גאנצע שטעט, אויסשלאכטן גאנצע ארמיען. דאך זיינען כמעט אלע עטיאפיער באוואפנט. יעדער באראן — פעאדאל האט זיין באזונדער ארמיי לויט זיינע מעגלעכקייטן און נויטן.

אויסער די רעגולערע סאלדאטן איז די גאנצע באפעלקערונג באוואפנט. יעדער איינער, אפילו קינדער, טראגן וואפן: א שפיז, א מעסער און אמאל אן אלטמאדישן ביקס. פשוט, דאס לעבן אין אפריקע, וואו מען טרעפט אפט און טאקע זייער אפט ווילדע חיות, פאדערט עס. צום מיליטערישן קלאס באלאנגען אלע די, וואס דינען אלס סאלדאטן און די נידעריקע און העכערע אפיצערן ביז דעם קעניג

דריי שטארק באוואפנטע עמיאפישע פרויען

פון די קעניגן סעלאסיע אליין, וועלכער איז דער פירער פון דעם גאנצן מיליטערישן קלאס, אדער קאסטע, אין עמיאפיע.

אויך שמעלט מיט זיך פאר די קאסטע פון די גייסטלעכע א גרויסע קראפט אין לאנד. איבערן לאנד זיינען פאראן ארום 1500 קלויסטערס, יעדער קלויסטער פארמאגט ארום צוויי הונדערט גלחים און פארשיידענע אנדערע גאטס באדינער. גרויסע קלויסטערס האבן ביז דריי הונדערט גייסטלעכע. אויסער דעם זיינען דא אין לאנד ארום 20,000 מאנאכן און 5000 נאנעס. אין אלגעמיין רעכנט זיך אין לאנד, אז א פינפטל פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג מאכט א לעבן פון גאט. זיי אלע האבן איבערן פאלק א גרויסן איינפלוס.

זייער איינפלוס איז דארום גרויס אויך אויף דער רעגירונג; מיט אזא ריזיקער מאַכט מוזן זיך די קעניגן, פרינצן, באַראָנען און הויפט-לינגע שטאַרק רעכענען און דערפאַר טאַקע פאַרנעמען זיי אזא אַנגעזעענעם און פּריווילעגירטן אַרט אין עטיאָפּיע געזעלשאַפטלעכן לעבן. די קאַסטע פון די גייסטלעכע איז ניט באַוואָפנט (יעזוס אליין מוז זיי פאַרהיטן פון אלדאָס ביז). דאָס פּאַלק איז פּרימיטיוו. ניט געבילדעט, שטייט קולטורעל אין דער פאַרציוויליזאציע עפאַכע און דאָרום האָט ער נאָך אזא רעספעקט צו אלע זיינע אויסלייזער ווי פון דעם מיליטערישן אזוי אויך פון דעם גייסטלעכן קלאַס.

אַבער די אלע וויכטיקע באַאמטע, אַנגעזעענע גלחים, גרויסע סטראַטעגיקער האָבן כמעט קיין בילדונג ניט געקראָגן. זיי זיינען פּרימיטיוו פּראָסט. זעלטן ווען אימיצער פון די גלחים קען גוט לייענען און ווי געהעריק פאַרשטיין די שריפטן אין זייער אלטער שפּראַך — גיי, אין וועלכער זייערע הייליקע ספרים זיינען געשריבן געוואָרן. דאָס פּאַלק פאַרשטייט א וואָרט ניט פון דער שפּראַך. זעלטן אפילו ווער עס פאַרשטייט די אַפיציעלע שפּראַך אין לאַנד — די אמהאריק שפּראַך, וועלכע איז די אומגאַנגס שפּראַך בלויז אין איינער פון די פּראָווינצן — אמהארא. בלויז א פינפטל פון דער באַפעלקערונג באַהערשט אין ריידן די שפּראַך, פיר-פינפטל פון דער באַפעלקערונג פאַרשטייט איר אפילו ניט. און אין דער שפּראַך ווערן געפירט די משפּטים, גייען ארויס די אַפיציעלע דאָקומענטן, ווערן געשריבן קאָנטראַקטן.

ערשט פאַר די לעצטע פּאַר צענדליק יאָר, עפנט מען מער און מער שולן, אין וועלכע מען לערנט די צוויי שפּראַכן. ביז נאָר ניט לאַנג זיינען אפילו קיין שולן אין עטיאָפּיע ניט געווען, און אפילו איצט רעכנט זיך אין גאַנצן לאַנד ניט מער ווי 50 שולן. דאָס פּאַלק אין די פאַרשידענע פּראָווינצן רעדט אין די פאַרשידענע פּראָווינציעלע דיאַלעקטן פון דער לעבעדיקער נעגערישער שפּראַך. נאָר צו די שפּראַכן באציען זיך די העכערע קאַסטן מיט פאַראַכטונג, ווי צו שפּראַכן פון שקלאַפן.

די דערציאונג פון דער יוגנט איז א ריין רעליגיעזע. פון קיין וועלטלעכער דערציאונג ווייסט מען דארטן ניט. אין די שולן לערנען זיך די קינדער פון גאָר די רייכע צוליב א קאַריערע, ווייל די שולן

גיבן זיי א מעגלעכקייט צו פארנעמען די העכסטע פאסטנס ווי בא דער רעגירונג און אי צווישן די גייסטלעכע.

גראדע די מאכמעדאנער האבן פראפארציאנעל א סך מער שולן, און נאך אין א גרעסערער פראפארציע איז פארשפרייט די בילדונג צווישן די שווארצע אידן.

מער ווי ניין-און-ניינציק פראצענט פון פאלק ווייסן ניט וואס הייסט לייענען, וואס הייסט שרייבן. די פראגרעסיווערע מאכטהאבער האבן איינגעזען, אז ווייטער אזוי קען מען ניט גיין. פרואוון עפענען שולן, שרייבן אפילו אויס אויסלענדישע לערער, פראפעסארן. שיקן אייניקע פון די פיזיקסמע יונגע לייט זיך צו לערנען אין אייראפע און אמעריקע — זיי וועלן דאס זיין די ערשטע שוואלכן פון די מאדערנע פאלקס לערער, אינסטרוקטארס, פראפעסארן.

די פארשטייער פון מיליטערישן קלאס שטייען אין בילדונג נאך נידעריקער פון די גייסטלעכע, און אלץ וואס זיי אינטערעסירט איז דער צושטאנד פון מיליטאריזם איבער דער וועלט. גאר אזוי ווי קיין ביכער, צייטונגען (וועלכע זיינען אגב ניטא) לייענען זיי ניט, ווייל זיי קענען ניט לייענען אפילו די אפיציעלע שפראך, ווייסן זיי זייער ווייניק אפילו פון זייער פאך אויך. זיי הערן אמאל, וואס מען גיט זיי איבער, אז „ווייסע“ האבן געזאגט, אז זיי האבן ריזיקע קא-נאנען, מיליטערישע עראפלאנען, נייע וועגן פון מלחמה, מלחמה גאזן. עס מאכט אויף זיי א גרויסן רושם, אבער זיי באנעמען דאס ניט, ווייל זיי איז די אנטוויקלונג פון סטראטעגיק און טעכניק אין גאנצן פרעמד, ווייל מיט זייער פירן מלחמות, מיט זייער געווער שמעקן זיי נאך אין מיטלאלמער, כאטש אין גרונט גענומען זיינען זיי גוטע סאלדאטן, בראווע יונגען, קענען א סך איבערטראגן, ליידן, און מיט דעם, וואס זיי זיינען סאלדאטן, שטאלצירן זיי. א גוטער שיסער אפילו פון פאלק ווערט שמארק רעספעקטירט. א פשוטער בעטלער, וועלכער האט דערהרגעט א לייב, האט א רעכט פארצו-שמעלן זיך פארן קעניג און ווייזן אים די טראפייען פון זיין העלדיש-קייט — דעם לייבס פעל און מיט דעם קריגט ער שוין די פרווילעגניע טראגן אף זיך אלע מאל די פעל מיט אזא שטאלץ, ווי אייראפעאישע סאלדאטן טראגן מלחמה מעדאלן.

עטיאפיע איז באוואוסט דער וועלט פון די גאר אלטע צייטן,

געפינענדיק זיך באם רויטן ים אין מזרח-צפן פון אפריקע, האָט זי אלעמאָל גערייצט די אפעטיטן פון די אלע אימפעריאליסטן פון די גאָר אלטע צייטן און פון דער צייט פונם מיטלאַלטער. די פאַר-שידנסמע וועלט אייננעמער פון אַזיע און אייראָפּע, ביז מוסאָלינין היינט צו טאָג, האָבן געשטרעבט באַזיגן די שוואַרצע און מאַכן זיי פאַר אונטערטעניקע שקלאַפּן, אבער זיי האָט זיך דאָס קיינמאָל נישט איינגעגעבן. און די מלחמות זיינען געווען שוידערלעכע, גרויזאמע און דאָך איז עטיאָפּיע ביז היינט צו טאָג דאָס איינציקע לאַנד אין אפריקע, וועלכע איז נישט באַזיגט געוואָרן און וועלכע ווערט פריי רעגירט פון אייגענע הערשער. די געשיכטע פון עטיאָפּיע איז זייער א רייכע, זייער אַן אינטערעסאַנטע אפילו אַ באַלערנדע, דאָך איז נאָך קיין געשיכטע פון עטיאָפּיע און עטיאָפּיער נאָך נישט. ס'זיינען דאָ פאַלקס דערציילונגען, לעגענדעס, פּנס'עס, באַשרייבונגען אין די הייליקע ספרים, אָבער קיין געשיכטע, ווי מיר פאַרשטייען, איז נאָך אין עטיאָפּיע נישט געשריבן געוואָרן. פשוט דאָס פאַלק איז נאָך נישט דערוואַקסן צו דעם.

די געשיכטע, וואָס זיי די אביסיניער דערציילן איז בלוז אַ גע-שיכטע פון די פּעאַדאַלן, פון דעם קאַמף, וואָס די פּעאַדאַלן האָבן געפירט צווישן זיך צוליב די גרעניצן, כבוד, ווייכער, פאַר רויב. וועגן גרויסע היסטאָרישע געשעענישן וועלן זיי אויך מיט פאַרגעניגן דערציילן מיט אלע פינקטלעכקייטן. די אלע מעשות גייען פון מויל צו מויל, פון דור צו דור.

עטיאָפּיע האָט נישט קיין אינדוסטרי, ווייס נישט פון קיין מאַשינען, האָט אפילו נישט קיין ריכטיקע ווערקשטאַטן. אלץ ווערט געמאַן מיט דער האַנט און אַף אַ זייער פרימיטיוון אופן. עטיאָפּיע פאַרמאַגט אפילו נישט קיין גרויסע שמעט. אַ דאַנק דעם, וואָס דאָס לאַנד איז נאַטירלעך רייך און אייראָפּיער זיינען אין גרעסערע מאַסן אַנגעקו-מען צו עקספּלואַטירן די רייכטימער פון לאַנד און הויפּטזעכלעך ווייל אַדום אַבאַבאַ איז די הויפּט-שמאַט און דער הערשער ווייל האָבן ארום זיך אַ געדיכטע באַפעלקערונג, פאַרמאַגט היינט די הויפּט-שמאַט מיט די אַרומיקע דערפער אַ באַפעלקערונג פון אַרום 200,000. אירע אַנדערע „גרעסמע“ שמעט האָבן אַ באַפעלקערונג פון צען ביז פּופּצן טויזנט. דאָס גאַנצע לאַנד איז פאַרזייט מיט גרעסערע אַדער

קלענערע דערפער און קליינע שמעטלעך, מיט אן אומבאדייטנדער באפעלקערונג, און דאס לעבן אין די דערפער און שמעטלעך האט זיך ניט געביטן פאר די לעצטע פאר טויזנט יאר. מען לעבט ווי מענטשן אין די היילן און מען פירט א קאמף מיט היות און שלאגן-געז...

קיין ליטעראטור, ווי מיר פארשטייען, איז אין אכסינגע ניטא. עס זיינען דא די פארצייטיקע הייליקע שריפטן אין דער פארצייטיקער שפראך גיז, און פארטיק. און לויט דעם צושטאנד פון פאלק, וועט נאך מוזן נעמען א גאר לאנגע צייט ביז די עטיאפיער וועלן אנהויבן שאפן אין זייערע פאלקס שפראכן. ביז א געוויסער פאלקס שפראך וועט ווערן די אנערקענטע ליטערארישע שפראך, ביז עטיאפיע וועט ווערן קולטורעל, עקאנאמיש, גייסטיק און פאליטיש א ציוויליזירטעם לאנד.

עס איז מיר אויסגעקומען צו זען זייערע בילדער — פרימיטיוו, אפילו קינדיש. אבער מאַדנע איז דאָס, וואָס מיר איז ניט אויסגע-קומען צו זען קיין איין בילד, אף וועלכער עס זאל געמאַלט ווערן דער אמת'ער עטיאפיער, דער שוואַרצער. אַלע טיפן זיינען סעמיטיש, אפילו אידיש — ריין בלוטיקע ווייסע סעמיטן און ווי סעמיטן מאַלט מען אפילו זייערע אלע הייליקע אין די קלויסטערס, אלע העלדן פון זייער פאַרגענגענהייט און די אלע אנטיילנעמער אין די היסטאָרישע מאַמענטן פון זייער לעבן.

אזוי זיינען אויך זייערע אויסשניצונגען אף ביינער, האַלץ, שטיי-נער, מעטאלן... זייער קונסט ארבעט פון פלעכטן קערבלעך, אויס-נייאכץ שטייט שוין אף א העכערער מדרגה, אפילו שענער פון די ארבעטן פון אונדזערע אמעריקאנער אינדיאנער.

דער איצטיקער קעניג העיל סעלאסיע האַט פאַרנומען דעם עטיאפישן טראָן נאָך פאַרשידענע אינטריגעס, מאַרדן, פאַרראַט, פאַרניכטענדיק אלע זיינע קעגנער. דאָך מוז מען צוגעבן, אז ער איז דער ערשטער קעניג פון די קעניגס, וואָס האַט פאַרשטאַנען, אז עטיאפיע איז אלע מאַל אין געפאַר פאַרכאַפט צו ווערן פון די מעכ-טיקע אימפעריאַליסטישע מלוכות, אז זיין טראָן, די רייכקייטן פון לאַנד, די זעלבסטשמענדיקייט פון דאָס לאַנד קען מען ראַטעווען בלויז דורך דעם, אז עטיאפיע זאל פאַרוואַרפן דעם אלטמאָדישן

פרימיטיוון שטייגער פון לעבן און ווערן א מאָדערנע ציוויליזירטע לאַנד. עפענען מאָדערנע שולן, מיטל שולן, אוניווערסיטעטן, איבער-נעמען פון אייראָפּע אלץ דאָס, וואָס קען העלפן אנטוויקלען דאָס לאַנד, אנטוויקלען אין לאַנד א מאָדערנע אינדוסטרי, אנטוויקלען דאָס לאַנד קאָפיטאַליסטיש ד. ה. אריבערגיין פון פעאַדאַלן אַרט לעבן צום מאָדערנעם קאָפיטאַליסטישן, קומען אין א נענטערן קאָנטאַקט מיט די מאָדערנע ציוויליזירטע לענדער, אריינגיין אין דער משפּחה פון אלע מאָדערנע ציוויליזירטע פעלקער פון דער וועלט און פירן זיך אזוי, ווי עס פירן זיך די אלע ציוויליזירטע מלוכות אף דער וועלט. גלייך נאָך דעם, ווי ער האָט פאַרכאַפּט דאָס לאַנד, די מאַכט, געוואָרן דער נעגוס נעגוסטי (קעניג איבער אַלע קעניגן) פון עמיאָפּיע, האָט ער אָנגעהויבן גרינדן שולן, קולטורעלע און קונסט געזעלשאַפּטן, איינגעפירט מער מאָדערנע געריכטס-הייזער, אריין אין דער ליג פון נאַציעס, געגרינדעט א גאַנצן דעפּאַרטמענט צו קעמפן קעגן שקלא-פּעריי אין זיין לאַנד, געשיקט די בעסערע יוגנט אין אייראָפּע און אמעריקע צו שטודירן, האָט זיך אַרומגערינגלט מיט אייראָפּעאישע און אמעריקאַנער פּראָפּעסאָרן, וויסנשאַפּטסלייט, קריגס-פירער און ער איז אין גאַנצן אונטער זייער איינפלוס, און ער, צוזאַמען מיט זיינע אנהענגער אין לאַנד און מיט די אָנגעשטעלטע פון די פרעמדע ווייסע לענדער, פירן אין דאָס לאַנד דורך די גרויסע רעוואָלוציע — דאָס איבערגאַנג פון פעאַדאַלן צום קאָפיטאַליסטישן שטייגער פון לעבן.

און ביי דעם איצטיקן צושטאַנד פון לאַנד איז דאָס זייער א שווערע פּראָבלעם.

שטעלט אייך פאַר, אַז קיין ביכער און צייטונגען זיינען נאָך ניטאָ אין עמיאָפּיע, אז א טעלעפּאָן איז די גרעסטע זעלטנהייט, אפילו קיין געשריבענע ווענדונגען פון קעניג איבער די קעניגן צום פּאַלק גייען נאָך ניט ארויס. די אלע ווענדונגען פון קעניג ווערן איבער-געגעבן דעם פּאַלק דורך לויפּערס (עשמאַפּעטן), וועלכע קלאַפּנדיק שטאַרק אין די פּויקן, רופן צענויף דאָס פּאַלק און ער, דער לויפּער, גיט איבער דאָס פּאַלק דעם קעניגס ווילן. די לויפּער דינען אויך אלס א צייטונג — זיי גיבן איבער דאָס פּאַלק די לעצטע ניסן פון הויף, פון מלחמות אָדער פון אויסלאַנד.

דער קעניג קעמפט שטארק קעגן שקלאפעריי. שקלאפעריי איז אין עטיאפיע א שטארק אנמוויקלטע אינסטיטוציע. די שקלאפן הענדלער ציען פון דעם געשעפט ריזיקע פראפיטן. א סך שקלאפן ווילן אליין ניט באפרייט ווערן. זייערע באלעבצטים באזארגן זיי מיט דאס נויטיקסטע. דאס פאלק לעבט ארים — קיין פאבריקן, ווערקשטאטן זיינען אין לאנד ניטא. בעמלער אף די גאסן זיינען דא איבערן לאנד מער ווי גענוג. און כדי צו עקזיסטירן האבן זיי בלויז איין וועג:—פארבלייבן אף ווייטער שקלאפן. די געזעלשאפט באציט זיך צו שקלאפעריי ווי צו א נויטיקע איינגעפונדעוועטע אינסטיטוציע. בא אזא לאגע איז טאקע דער רעגירונג שווער צו קעמפן קעגן שקלאפעריי. כאטש אפיציעל איז שקלאפעריי איבערן לאנד אפגעשאפט, דאך קומט פאר דער האנדל מיט שקלאפן איבערן גאנצן לאנד, אויב ניט אפיציעל, איז באהאלטענערהייט. נאך היינט צו טאג קומען פאר אנפאלן פון הויפטלינגע מיט זייערע סאלדאטן אף גרויסע דערפער מיטן איינציקן צוועק צו פארכאפן שקלאפן. מען הרגעט אויס אלע אלטע, מען שמידט די יונגע מענער, פרויען און קינדער אין קייטן און מען פירט זיי אוועק אין אזיע צו פארקויפן. דער וועג איז א געפערלעכער, ווייל פון אומעטום לוייערן אף זיי די אגענטן פון דער עטיאפישער רעגירונג און די אגענטן פון דער אינטערנאציאנאלער געזעלשאפט, וועלכע קעמפט קעגן שקלאפעריי, און ווען מען פאקט די שקלאפן-הענדלער, קריגן זיי אזא שטרעף, אז זיי וועלן שוין פאר-זאגן זייערע אייניקלעך און אוראייניקלעך ניט צו האנדלען מיט שקלאפן. די שקלאפן-שיפן גייען מערסטנס באנאכט אין דער פינצ-טער, מיידן אויס די אלע פארטן, וואו זיי קענען זיך טרעפן מיט זייערע פארפאלגער און אלץ ווערט געמאן כסוד סודות. און ניט איינמאל האט זיך געטראפן, אז ווען די שקלאפן הענדלער האבן באמערקט, אז מען יאגט זיך נאך זיי, און אז מען וועט זיי אין גיכן כאפן, פארניכטן זיי די אלע עדות פון זייער פארברעכערישן האנדל—זיי ווארפן אריין אין ים די אלע שקלאפן, וועלכע זיי האבן געפירט מיט זיך. אפילו איצט זיינען דא אין לאנד ארום צוויי מיליאן שקלאפן, און אזא פאלק איז זייער שווער צו פירן צו א מאדערנעם ציווילי-זירטן לעבן.

די רעליגיע און גערעכטיקייט

עטיאָפּיע איז געווען איינע פון די ערשטע מלוכות אף דער וועלט אָנצונעמען דעם קריסטלעכן גלויבן (אין יאָר 330 נ. ק.) און זי האָט דערהויבן דאָס קריסטנטום צו דער שטופּע פון דער לאַנדס הערשנדער רעליגיע.

קריסטענטום מיט זעכצן הונדערט יאָר צוריק האָט זיך נאָך געפונען אין אירע וויקעלעך, איז נאָך כמעט ניט געווען בולט אָפּגע-טיילט און אָפּגעזונדערט פון איר מוטער-רעליגיע, פון אידענטום. קריסטענטום איז נאָך געווען א סעקטע פון אידנטום, האָט זיך אונט-טערשיידט פון איר מוטער-רעליגיע אין קלייניקייטן, אזוי, אז איד און קריסט אין יענע צייטן האָבן זיך ווייניק אונטערשיידט. און צו עטיאָפּיע זיינען נאָך ניט דערגאַנגען די אַלע געזעצן פון קאַנסטאַנטין דעם גרויסן, וועלכע האָבן באַצוועקט אינגאַנצן אָפּצופּרעמדען דעם קריסטליכן גייסט פון דעם אידישן, און אויב זיי זיינען יע דער-גאַנגען, האָבן זיי ניט געהאַט די געווינשמע ווירקונג, דעם געווינשמע איינפלוס.

עס איז כמעט שוין פעסטגעשטעלט, אז איידער די הערשנדע, העכערע קלאַסן פון די עטיאָפּיער האָבן אָנגענומען קריסטענטום, זיינען זיי, לויט זייער רעליגיע, געווען אידן, און צו יענער צייט זיינען געווען גלענצנדע אויסזיכטן, אז דאָס גאַנצע פּאָלק זאָל ארי-בערגיין צום אידנטום און די אידישע רעליגיע זאָל ווערן די מלוכה-רעליגיע פון עטיאָפּיע. נאָר עס האָט זיך אזוי געאַכט, אז עטיאָפּיע איז געווען פאַרוויקלט אין אַ מלחמה, און זי האָט זיך גענויטיקט אין אויסערלעכער הילף. אַט די דאָזיקע הילף האָט איר צוגעזאָגט ביזאָנ-טיע, אויב זי וועט אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, און עטיאָפּיע איז אף דעם איינגעגאַנגען און פון דאָן אָן ווערט די מלוכה-רעליגיע אין עטיאָפּיע די קריסטלעכע.

אַבער די קריסטלעכע רעליגיע פון עטיאָפּיע קען מען פאַר קיין פאַל ניט אָננעמען פאַר אַ קריסטלעכער, ווי מיר אַלע פאַרשטייען דאָס, ווייל זי איז דאָס ניט. קריסטענטום און אידנטום האָבן זיך אין עטיאָפּיע אויסגעמישט אין איין רעליגיע. און עס איז אַנטשמאַ-נען אַ קריסטלעך-אידישע רעליגיע — אַ מאַדנע קריסטענטום, וואָס

מען זעט עס אין ערגעץ ניט אָן, אויסער אין עמיאָפּיע. אָפּיציעל איז זי פאַרבונדן מיט דעם עלטסטן צווייג פון קריסטענטום — מיט דער קאַפּטישער קירכע (צו וועלכער עס באַלאַנגען אויך די קריסטן פון מצרים און וועמעס אויבערהערשאפט זיי אנערקענען). די קירכע אונטערשיידט זיך פון אלע אַנדערע קריסטלעכע קירכעס מיט דעם, וואָס זי אַנערקענט ניט דאָס מענטשלעכע אין גאָטס זון, יעזוסן. זי אַנערקענט, אז ער איז געווען דורך און דורך הייליק, געמלעך. דאָך אונטערשיידט זי זיך אפילו פון די קאַפּטער אין מצרים; זי איז מער אידישלעך. די קאַפּטער סעקטע, וועלכע גע- פינט זיך בלויז אין מצרים און אין עמיאָפּיע איז די עלטסטע סעקטע. און א סך דינים, מנהגים זיינען דאָרטן נאָך פאַרבליבן ריין אידישע. אויסער דעם איז זעלבסטפארשמענדלעך, אז ווען גרויסע מאסן אידן האָבן אַנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן, האָבן זיי אין דעם נייעם גלויבן אריינגעטראָגן א סך פון זייער פריערדיקן אידנטום. מען קען כמעט אַננעמען, אז די עמיאָפּיער זיינען, לויט זייער רע- ליגיע, קריסטן-אידן, קריסטלעכע אידן אָדער אידישע קריסטן. און זיי פאַרדרייט ניט, וואָס א סך מנהגים, טראַדיציעס, באַגריפן זיינען באַ זיי אידישע, אדרבא, זיי זיינען נאָך שטאַלץ מיט דעם. די קעניגן אונטערשמייבן באַ יעדער פאַסנדער געלעגנהייט, אז זיי שטאַמען דירעקט פון דעם אידישן קעניג שלמה המלך און זיין געליבטער מלכה שבא. די געלערנטע באַווייזן דאָס כמעט דאָקו- מענטאַל — מיט דעם פאַמיליען-כּוים פון שלמה המלך, פון דעם צווייג, וועלכער איז א רעזולטאַט פון זיינע ליבעס באַציאונגען מיט דער קעניגין שבא, וועלכע איז געווען א ריין-בלומיקע עמיאָפּיערן פון דער פראַווינץ שאַא) וועלכע האָט אויך געטראָגן דעם נאָמען שבא). פון דער ליבע איז געבאָרן געוואָרן מענעליק דער ערשמער. און פון דעם צווייג שטאַמט דירעקט דער אור-אור-אור אייניקל פון שלמה המלך, דער איצטיקער הערשער פון עמיאָפּיע, העיל סעלאַסיע. זיי וועלן אייך דערציילן אָן א סוף מעשיות וועגן דער מלכה שבא, איר און שלמהס זון מענעליק, וועלכער איז געבאָרן געוואָרן אין ירושלים, ארץ ישראל, און האָט זיך געהאַדעוועט אין שלמה המלך'ס פאַלאַץ ביז דעם אכטצענטן יאָר פון זיין געבורט. שלמה המלך האָט געגעבן זיין זון א ריין אידיש-רעליגיוזע דערציאונג, און

מענעליק איז פארבליבן אן אמת פרומער איד זיין גאנצן לעבן, הייליק אפהימנדיק אלע אידישע דינים און מנהגים. זיי וועלן אייך דערציילן, אז מענעליק איז געווען דער גערעכטער זון ביי שלמהן, שלמהס ליבלינג; ווי די אידן האבן זיך דערשראקן, אז שלמה גרייט אים צו צו זיין דער קעניג פון די אידן נאך זיין טויט און זיי האבן ענערגיש פראטעסטירט, און ווען די פראטעסטן האבן ניט געהאלפן, האבן זיי געסטראשעט שלמהן, אז זיי וועלן אויפכונטעווען דאס גאנצע פאלק; דאן האט זיך שלמה דערשראקן און ער איז געווען געצוואונגן גען אוועקצושיקן זיין באליבט קינד צו דער מוטער אין עטיאפיע.

מענעליק, זייענדיק א אידישער פרומער יונגערמאן, העכסט באגייסטערט פאר דער אידישער רעליגיע, האט באשלאסן, אז קר-מענדיק אין זיין מוטערס לאנד, וועט ער די עטיאפיער באקערן צום אידישן גאט און דערפאר האט ער אויך באשלאסן צוגעבענען פון בית המקדש די צוויי לוחות. ער האט נאכגעמאכט די לוחות פונקט ווי זיי זיינען געווען, האט די נאכגעמאכטע אוועקגעלייגט אין ארון אין בית המקדש און די אמתע האט ער צוגענומען. שלמה המלך האט פון דעם ניט געוואוסט. פארן פארלאזן ארץ ישראל האט אים שלמה המלך געגעבן אלס מתנה טויזנט יונגעלייט פון זיין עלטער — יונגעלייט פון די שענסטע אידישע משפחות. און מיט די יונגע-לייט האט ער זיך אוועקגעלאזן אין וועג צו זיין לאנד. צו זיין מוטער דער קעניגין. מיט גרויס פארצד האט ער פארלאזן זיין פאטערלאנד, ארץ ישראל.

שלמה האט אבער אינגיכן באמערקט די גנבה און ער האט אוועקגעשיקט מענטשן אים נאכיאגן און אפנעמען די גנבה, די צוויי לוחות. און ווען די נאכיאגערס זיינען שוין געווען ניט ווייט פון אים, האט זיך געטרעפן א נס: די ערד האט זיך געעפנט און מע-נעליק מיט די לוחות מיט די טויזנט יונגעלייט זיינען אריין אין דער ערד, און זיי האבן אין דער ערד דערזען א ברייטע, גוטע וועג, וועלכע גייט אין דער ריכטונג צו זיין מוטער-לאנד. און ער איז אוועק מיט דער וועג, וועלכע האט זיך פאר אים געצויגן אפילו אונטערן רוימן ים, און ער איז ארויס אף דער ליכטיקער וועלט אין זיין לאנד, נעבן דער שמעטל אקסום. דארטן האט ער געהייסן אויסבויען א אידישן טעמפל לויט זיינע און די אידישע יונגעלייטס

אנווייזונגען, און אין דעם טעמפל האָט ער אריינגעגעבן די צוויי אמתע לוחות, וועלכע דער אידישער גאָט האָט געגעבן די אידן אפן בארג סיני. אין ירושלים זיינען פון דאָן אָן פארבליבן די פאלשע, די נאָכגעמאכטע לוחות. גלייך ווי מען האָט אויסגעבויט דעם טעמפל, האָט דער אידישער גאָט געשיקט אָף דער שטאָט אקסום א רעגן, אָבער ניט קיין געוויינלעכן, נאָר א רעגן מיט גאָלד. עס האָט גערעגנט מיט גאָלד זיבן טעג און זיבן נעכט. די איינ-וואוינער האָבן דאָס גאָלד צענויפגעקליבן און מיט דעם גאָלד באַ-פוצט דעם טעמפל. פון דאָמאָלט אָן איז אַקסום די הייליקסטע שטאָט אין עמיאָפיע.

פארשטייט זיך, אז דאָס זיינען לעגענדעס און לעגענדעס, וואָס זיינען באַשאַפן געוואָרן אין דער פאַנטאַזיע פון שוואַרצן פאַלק און האָבן הינטער זיך זייער ווייניק אמת. נאָר די לעגענדעס ווערן דערציילט פון דור צו דור, זיי זיינען אריין אין די הייליקע ספרים פון עמיאָפיע און מיט די לעגענדעס, וועלכע דאָס פאַלק נעמט אָן פאַר אַ געשיכטלעכן אמת, שטאַלצירן זיי. זיי זיינען אריין אין עמיאָפיער פאַלקלאָר.

אין דער גאַנצער מעשה מוז דאָ זיין אָף אזוי פיל אמת אָף וויפיל אידן אין דער צייט, ווען זיי האָבן געהאַט זייער אייגענע מלוכה און דערנאָך, ליידנדיק אין געפאַנגענשאַפט, פלעגן קומען אין עמיאָפיע, וועלכע האָט זיך געפונען אָף דער צווייטער זייט פון רויטן ים, אַז מעגלעך אַקסום איז געווען די ערשטע שטאָט וואו זיי פלעגן זיך אָפּשטעלן, און די אידן האָבן אויסגעאיבט א גרויסן איינפלוס און א סך פון דער העכערער עמיאָפיער באַפעלקערונג האָבן אָנגע-נומען דעם אידישן גלויבן.

אָבער דערנאָך, אין זייער אנטוויקלונג, ווען קיין אידישע מלוכה האָט ניט עקזיסטירט, ווען די אידישע קראַפט איז אינגאנצן צע-בראַכן געוואָרן און פון אידן, אלס פאַלימישע מאַכט האָבן זיי גאַרניט געקענט געוויינען, פאַרקערט נאָך, דאָס אידנטום, אין וועלכן זיי האָבן געגלויבט, האָט זיי פאַלימיש אַ סך געשטערט, און ווען די אויפגי-ענדע ביזאַנטישע קריסטלעכע מאַכט האָט זיי צוגעזאַגט הילף אין זייערע פאַרטיידיקונגס און עראַבערונגס מלחמות מיטן באַדינג, אַז

זיי זאלן אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, האָבן זיי נאָכגעגעבן דעם פּאַרלאַנג פון ביזאַנטיע און אָנגענומען די קריסטלעכע רעליגיע. א סך, גאַר א סך האָבן דאָס ניט געוואָלט טאָן, און די איינגע'עקשנטע זיינען פאַרבליבן אידן, און ביז היינט צו טאָג האָבן מיר אין עטיאָפּיע א הונדערט טויזנט אידן באַקאַנט אונטערן נאָמען די שוואַרצע אידן אַדער די פּאַלאַשן.

אַבער עס בלייבט אלץ דער פּאַקט, אַז פאַרן איבערנעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, זיינען די העכערע קאַסטן אין לאַנד לויט זייער רעליגיע געווען אידן.

אינטערעסאַנט איז, אַז אפילו דאָ ניט לאַנג, כאַ דער קרויננג פון דעם איצטיקן הערשער פון עטיאָפּיע, העיל סעלאַסיע, זיינען דורכגעפירט געוואָרן א סך צערעמאָניעס, געלייענט געוואָרן א סך תפילות, וועלכע זיינען ריין אידיש (איך באַנוץ דאָ דעם וואָרט אידיש אין דעם רעליגיעזן זין). דער קעניג אליין האָט דעם טיטל „דער זיגרייכער לייב פון דעם שבט יהודה“, און די פּאָן פון שבט יהודה איז די פּאָן פון גאַנצן עטיאָפּישן פּאָלק, און די פּאָן פלאַטערט איבערן גאַנצן גרעניץ פון עטיאָפּיע אַף אַ שטח פון דריי טויזנט מייל. זי פלאַטערט איבער אלע רעגירונגס-געביידעס. דער הויפט גלח (אבונא — „אונדזער פּאַטער“) האָט דעם קעניג געזאָלט אַזוי, ווי שמואל הנביא האָט געזאָלט דודן. דער אבונא האָט געהאַלטן א רעדע, דערקלערנדיק, אַז דער קעניג העיל סעלאַסיע שטאַמט אַפּ דירעקט פון מענעליק דעם ערשטן, דעם באַליבסטן זון פון שלמה המלך און פון דער מלכה שבא און אין דער צייט פון דער קאָראַנאַציע האָבן די גלחים געזונגען: „געבענשט זיי, דו קעניג פון ישראל!“

אין יעדן קלויסטער זיינען דאָ א סך כהנים און לויים. יעדער קלויסטער האָט אַ הייליקן חדר, אין וועלכן עס געפינען זיך די צוויי לוחות אין אן ארון. כאַ די גאַטעסדינסטע נעמען זיי ארויס דעם ארון פון הייליקן צימער און די גלחים טאַנצן ארום אים דעם אידישן הייליקן טאַנץ. אין דעם הייליקן צימער, וואו עס געפינען זיך די לוחות, טאָר קיינער, אויסער דעם הויפט גלח, ניט אריין. אַבער ווען מען טראַגט ארויס דעם ארון פון דעם הייליקן צימער, ווערט שוין דער צימער אויס הייליק.

יעדער קלויסטער האט דריי אפטיילונגען, און די דריטע, וואו עס געפינט זיך דער ארון מיט די לוחות, איז די קדשי קדשים. באם דאוונען טראגן די גלחים א ספעציעלן טוך איבערן קאפ און האלטן דעם טוך אזוי, ווי איצט אונדזערע כהנים באם דוכענען. די טיכער זעען טאקע אויס ווי די מליתים.

די אביסינער זיינען מל זייערע קינדער צום אכטן טאג, אזוי ווי בא אידן. שבת און זונטיק זיינען בא זיי די הייליקע טעג, די טעג פון רו, עסן געמיינשאפטלעך אין קלויסטער און דאוונען. אבער שבת שמעלן זיי העכער פאר זונטיק. זיי וועלן גיכער טאגן אן ארבעט אום זונטיק, אבער פאר קיין פאל ניט אום שבת, ווייל שבת איז דער טאג פון פאלקאמענער רו.

דער נייער יאר פאלט בא זיי אויס ניט ארום דעם ערשטן יאנואר, נאר אין מיטן פון חודש סעפטעמבער, ווי בא אונדז אידן ראש השנה. באם גאטעסדינסט שפילן זיי אף הארפעס, צימבלס, ציטרעס און באראבאנען. זיי היטן אפ מריף און כשר פון די בהמות און עופות. און די באגריפן פון כשר און מריף פלייש זיינען בא זיי די זעלביקע ווי בא אידן פון דער גאנצער וועלט, לויט די געזעצן פון משה רבינו. (צו דער זעלביקער צייט מישן זיי פליישיקס און מילכיקס צוזאמען). אפילו דעם גלויבן אין יעזוסן האבן זיי אנגע-
נומען מיט רעזערוואציעס.

ניט אומזיסט דערקלערן א סך קריסטן, אז עמיאפיער קריסטנטום איז די פארדארבענסמע אף דער וועלט. און טאקע, וואס קען פאר א קריסט זיין ערגער, ווען מען מישט אריין אין קריסטענטום א סך פון די אידישע דינים און מנהגים? דאס קריסטענטום איז אן אומ-געזעצלעכעס קינד פונם אידנטום און אט זיינען מיליאנען קריסטן, וועלכע האבן גאר פארמישט די יוצרות, און האלטן פון אזא קריסטנטום, וואס איז כמעט אידיש... און ניט אזוי גרינג איז אנגעקומען די עמיאפיער אנצוהאלטן זייער משונהדיקע אפיקורסישע קריסטנטום. די קריסטלעכע וועלט לערנט זיי, ווייזט זיי, שיקט זיי מיסיא-נערן כמעט פון אלע קריסטלעכע גלויבנס און סעקטעס, פון אלע קריסטלעכע לענדער און עס העלפט ניט, זיי ווילן ניט אננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן אין דער איצטיקער פארמע.

אין די קלויסטערס זיינען אלע בילדער פון די הייליקע מיט א אידישן אויסזען, און דאס קען מען באמערקן ניט נאר פון בילדער פון דער ביבלישער עפאכע, נאר אפילו פון בילדער פון זייערע אייגענע עטיאָפֿישע הייליקע און פון בילדער, וועלכע שמעלן מיט זיך פאר געשעענישן פון דער מאָדערנער צייט. און די אידן אף די בילדער זיינען ניט פון די שוואַרצע, נאר פון די בלייכע ווייסע הייליקע און טוער. אלע פנימער זעען אויס פון אידן פון דער אמאָ-ליקער ארץ ישראלדיקער צייט. די פולכלומטיקע אידן אף זייערע הייליקע און וועלטלעכע בילדער זיינען געמאָלן מיט ליבע, מיט סימפאטיע.

די עטיאָפֿיער פראַקטיצירן, ווי אידן אמאָל, פיל ווייבעריי. זיי האָבן קעפס-ווייבער. דאָך פארנעמט די פרוי אַ גאַנץ בכבודיקן אַרמ אין הויז, אין גאַס און אין געזעלשאַפט, און פרויען שפילן אַ גאַנץ גרויסע ראַלע אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון לאַנד. די פרוי איז דאַרמ אַ פולבאַרעכטיקער מיטגליד פון דער הויזגעזינד, פון דער משפחה און פון דער געזעלשאַפט, אין דער צייט ווען אפן גאַנצן אַרענט איז די פרוי אַ קנעכט, אַ באַהאַלטענע אין די האַרעמס, איז באַרויכט פון אלע רעכט און מאָר זיך ניט ווייזן אין דער געזעלשאַפט. באַס דאַוונען בריינגען זיי קרבנות און פון די קרבנות האָבן דאָס די גלחים דאָס גאַנצע פלייש, וואָס זיי דאַרפן האָבן פאַר זייער געברויך. אויסער דעם קריגט יעדער גלח אַ שטיקל לאַנד, וועלכע די מיטגלידער פון זיין קלויסטער דאַרפן באַאַרבעטן. אויב עס פעלן אויס מענטשן, באַאַרבעט ער זיין לאַנד אליין. די גלחים מעגן התונה האָבן.

די מאַכמעדאַנער אין עטיאָפֿיע זיינען רעכט-גלויביקע אין מחמדן און זיין הייליקן בוך — דעם קאָראַן. זיי מוזן שוין זיין פון אַראַבישן אַפֿשטאַם. די געצנדינער, וועלכע גלויבן אין גייסטער, שמערן, מייזן-לאַגן, מוזן שמאַמען פון די אמתע ריינבלומטיקע געגערס פון דרום אַדער צענטראַל אַפריקע.

כאַטש די הערשנדע רעליגיע איז די קריסטלעכע (קריסטלעך-אידישע), דאָך אונטערדריקן זיי ניט די אַנדערע רעליגיעס. די מאַכ-מעדאַנער, אזוי אויך די געצנדינער און די אידן-פאַלאַשן, זיינען אַנערקענט פון דער צענטראַלער רעגירונג און האָבן אין זייערע

רעליגיעזע ענינים די פולסטע אויטאָנאָמיע. דער איצטיקער הערשער, העיל סעלעסטיע, איז זייער סימפאטיש צו די שוואַרצע אידן און ער האָט אפילו אין 1928 זיי געגעבן פון זיין אייגן געלט 5000 דאלאר צו קויפן א פלאַץ פאר דער צווייטער שול אין אדים אַבאַבא, אום צו לערנען דער אידישער יוגנט די עיקרים פון דער אידישער רעליגיע. די ערשטע אידישע שול פאר געבן די פאלאשן א אידיש-רעליגיעזע דערציאונג האָט געגרינדעט דער באַוואוסטער דר. פיימעלאַוויטש מיט די מיטלען פון דעם אַמעריקאנער פראַ-פאלאשן קאָמיטעט.

נאָך אינטערעסאנטער איז, אז די גערעכטיקייט ווערט אין אַב-סיניע אויסגעטיילט כמעט פונקט ווי בא אונדז אידן אין דער ביבלי-שער עפאָכע אין ארץ ישראל. זיי האָבן ניט קיין אייגענע געזעצן, זיי האָבן אויך ניט אַנגענומען קיין געזעצן פון די קריסטלעכע פעל-קער, נאָר זיי משפטן לויט משה רבינוס געזעצן. דאָס וואָס די גאנצע וועלט האָט פאַרוואַרפן, דאָס וואָס אפילו בא אונדז אידן איז שוין כמעט ווי אַפגעלעכט, פראַקטיצירן זיי אין לעבן און משה רבינוס געזעצן זיינען בא זיי די געזעצן פון לאַנד. און די געזעצן האָבן זיי אַנגענומען אַן רעזערוואַציעס, אַן אויסבעסערונגען, אַן די אלע דער-קלערונגען, אויסטייטשונגען, ווי בא אונדז אידן האָבן געאַרבעט די געזעצן. זיי האָבן זיי אַנגענומען אזוי זיי גייען און שטייען אין בוכשטעבליכן זין. דערפאר זיינען זייערע שטראַפן גרויזאמער, באַר-באַרישער ווי אַמאָל בא אונדז אידן. אידן זיינען געווען ווייכהאַרציק, האָבן געגעבן אלע מעגלעכקייטן דעם פאַרברעכער צו רעכטפערטיקן זיך און האָבן אפילו געגעבן מעגלעכקייטן דעם פאַרברעכער, וועלכער איז פארמשפּט צום טויט, פון טויט צו אַנטלויפן. באַ די עטיאָפיער איז דאָס ניטאָ. די פאַרברעכער קריגן א פולע שטראַף אן אויג פאר אַן אויג, א לעבן פאר אַ לעבן. און אַפט אפילו נאָך ערגער, נאָך גרוי-זאַמער: ווען מען גנבעט דעם ערשטן מאָל, האָקן זיי אַפּ די האַנט, וועלכע איז דעם פאַרברעכן באַאַנגען. צום צווייטן מאָל האָקט מען אַפּ אַ פּוס, צום דריטן מאָל די צווייטע פּוס און צום פערטן מאָל די צווייטע האַנט.

טויט-שטראַף איז אַ טאָג-מעגלעכע דערשיינונג. אין יעדן שמעטל, גרויסן דאָרף, איז דאָ אפן מאַרק-פלאַץ אַ תּליה, אַף וועלכער די פאַר-משפּטע ווערן געהאַנגען.

אפט קען מען איבער די גאסן, אין מארק, זען איינעם, וועלכער
איז מיט א שווערער קייט צוגעשמידט צו א צווייטן און איינער אן
דעם אנדערן קען זיך ניט באוועגן. דאס האט מען דעם בעל חוב
צועגשמידט צו זיין קרעדיטאר, פארוואס ער האט זיין חוב ניט
באצאלט אין צייט און ער איז אזוי לאנג צוגעשמידט צום קרעדיטאר,
ביז וואנען גאנצע ברענגען דעם חוב מיט די פראצענטן, וואס דעם
קרעדיטאר קומט. דאן שמידט מען אים אפ און מען באפרייט אים.
אט אזוי לעבט זיך דאס א פאלק, וואס פירט כמעט א אידישן
אלטמאדישן לעבן און וואס איז פאר דער וועלט דורך און דורך
קריסטלעך — דאס עמיאפישע פאלק.

איך טרעה זיך מיט די פאלאשען

(די שווארצע אידן אין עמיאָפיע)

עס איז טאָקע אן אמת: מיר, די אידן, זיינען צעזויט און צעשפרייט איבער דער גאַנצער וועלט. אין מיין רייזע ארום דער וועלט האָב איך קיין איינציק לאַנד ניט געטראָפן, וואו עס זאָלן ניט זיין קיין אידן. אומעטום זיינען זיי דאָ און אומעטום פאַסן זיי זיך צו צום קלימאַט, פירונגען, אַרט לעבן און צו דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג פון דעם באַשטימטן לאַנד. זיי אַסימילירן זיך מייל-ווייז מיט דער אַרומיקער באַפעלקערונג, אַסימילירן זיך ניט נאָן אין אַרט לעבן, שפראַך, גויסט, נאָר אויך אפילו אויסערלעך. זיי קריגן אפילו די פיזישע שטריכן פון די פעלקער, ראַסן, צווישן וועלכע זיי לעבן.

עס איז זייער שווער באַ דער ערשטער באַקאַנטשאַפט, באַ די ערשטע איינדרוקן צו אונטערשיידן צווישן אַ כינעזישן אידן און אַ פול-בלומיקן ריינעם כינעזער, אָן אינדישן איד — פון די „כני ישראל“ פון די הינדוס. אויך איז באַ דער ערשטער באַגעגעניש זייער שווער צו אונטערשיידן אַ שוואַרצן איד — אַ פאַלאַש, פון דער אַרומיקער שוואַרצער באַפעלקערונג. טויזנטער אורזאַכן האָבן אין פאַרלויף פון טויזנטער יאָרן דורכגעקרייצט זיך, כדי די אידישע באַפעלקערונג פון דעם געגעבענעם לאַנד זאָלן אפילו פיזיש אויסזען ווי די אַרומיקע. מיר איז ניט לאַנג צוריק אויסגעקומען לייענען אַ בוך פון איינעם אַ געוועזענעם האַלב ווילדן נעגער פון די דזשאַנגלס אין אַפריקע, פון לאַ-באַגאַלאַ, וועלכער איז נאָך אינגלוייז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון ענגלענדער און וועלכער האָט דערנאָך געקראָגן אַ הייכע בילדונג אין ענגלאַנד. אָט דער לאַ-באַגאַלאַ דערציילט, אַז ער שטאַמט פון אידן. זיינע אור-אור עלטערן האָבן אמאָל געמוזט וואוי-נען אין צפון אַפריקע, נאָר אין די מלחמות מיט די ווילדע שבטים האָט מען זיי אַלץ ווייטער און ווייטער פאַרטריבן אין צענטראַל אַפריקע. דאָרטן האָבן זיך זיינע אור-אור עלטערן צוגעפאַסט צום

לעבן אין דזשאנגל. דאָס הייסט זיי זיינען פשוט פארווילדעוועט געוואָרן און לעבן נאָך היינט צו טאָג ווי האַלב ווילדע: גייען אום נאָקעט, לעבן אין היילן, גריבער און משפחות — דערפער, האַלטן אָן דעם אייביקן פייער — אָפצושרעקן די חיות פון אריינדרינגען אין דאָרף. דער דאָרף איז אַרומגערינגלט מיט אבי ווי אָנגעוואָר-פענעם צאָם. זיי לעבן פון די פרוכט אין דזשאנגל, פון יאָגד נאָך חיות, פיש פאנג און פירן אָן אייביקע מלחמה מיט די חיות און שלאַנגען אין דזשאנגל. זיי ווייסן נישט פון הייזער, געפעס. זיי עסן, טרינקען, שלאַפן און פאַרברענגען ווי חיות און האָבן נישט קיין באגריף, אַז ערגעץ וואו לעבן מענטשן אביסל אַנדערש, ווי זיי.

וועגן די שוואַרצע אידן פון אפריקע — די פאַלאַשן איז מיר אייניקע מאַל אויסגעקומען צו הערן און ליינען. אָבער איך האָב דאָס אָנגענומען גיכער פאר אַ לעגענדע, ווי עפעס ווירקלעכעס. און וועגן טרעפן זיך מיט זיי האָב איך אפילו קיינמאַל נישט געמראַכט.

און איינמאַל בין איך, זייענדיק, אלס רייזנדער, אין יענע געגנטן, אריין אין אַ שענק, צו אַ טרינקהויז — געוואַלט זיך דערפרישן מיט אַ קאַלטן טרונק. טרינקנדיק האָב איך באַמערקט אז איינער, אַ מאַן פון אַ יאָר פינף און דרייסיק, קוקט אָפּ מיר זייער אויפמערקזאם. שוין אפשר אַ צען מינוט און ער נעמט פון מיר די אויגן נישט אַראָפּ. דערנאָך באַמערק איך, ווי ער הייבט זיך אויף און דערנענטערט זיך צו מיר. עס איז מיר געוואָרן אביסל אומהיימלעך. ער גייט טאַקע צו און פרעגט מיך אין העברעאיש — צו איך בין אַ איד. איך ענטפער אים — יא.

און ער דערציילט מיר, אַז ער איז אויך אַ איד, אַ איד פון מאַפיע, בולגאַריע. ער געפינט זיך שוין דאָ באַלד פיר יאָר. ער קויפט איין פעלן פון חיות און עקספּאָרטירט זיי קיין אייראָפּע. ער רעדט אַ סך שפּראַכן, נאָר אין קיין שפּראַך, ווי עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, איז ער נישט היימיש. אין העברעאיש ריידן זיינען מיר ביידע נישט געווען קיין גרויסע קינסטלער, זיינען מיר אריבער אויף דייטש. איך אין מיין אידישן דייטש און ער אין זיין סלאַווישן דייטש, מישנדיק אין דער שפּראַך אַ סך פרעמדע ווערטער און דערצו צוהעלפנדיק מיט די הענט, פינגער און פאַרשיידענע מינעס. דער

כולגארער איד האט זיך קענטיק פארבענקט נאך א אידן און איז געווען העכסט צופרידן מיט מיר צו ריידן, צו פארברענגען. איך, פון דער אנדער זייט, האב געזוכט ווי מיט ליכט איינעם אַזא, וועלכער זאל מיר ווייזן, אַרומפירן, באַקאַנען, אינפאַרמירן וועגן די אייגנטימלעכקייטן פון דעם אַרטיקל לעבן. און ער האַט מיט פאַר-געניגן אויף זיך די אַרבעט גענומען.

ער האַט מיר באַוויזן אַלץ, וואָס פאַר אַ פרעמדן איז אינטער-רעסאַנט צו זען. ער האַט מיר וועגן אַלץ אינפאַרמירט און אלע מיינע פאַרלאַנגען דורכגעפירט. צווישן אנדערש האַט ער מיר גע-זאָגט, אַז איך בין דער ערשטער מזרח אייראָפּיער איד, וואָס ער האַט געטראָפּן אין די געגענטן.

— עס קומען אמאָל אידן, אונזערע אידן, אַבער זיי זיינען פונם אַריענט אַדער פון מערב אייראָפּע.

ער האַט צווישן אנדערש דערציילט, אַז ער האַט, אַרומפאַרנדיק איבער עמיאָפּיע, געטראָפּן נעגער-אידן, שוואַרצע אידן. דאָס האַט מיר אפן העכסטן גראַד פאַראינטערעסירט און דערפרייט. איך האַב אים געבעטן, אפשר קען ער מיר מאַן אַ טובה, צונויפפירן זיי מיט מיר. איך וויל זיי זען, איך וויל זיי קענען.

יע, געוויס, ער ווייס דאָ פון צוויי אַזעלכע אידן.

און ער האַט מיין פאַרלאַנג דורכגעפירט. שוין אויף מאַרגן האַט ער מיך צונויפגעפירט מיט די צוויי „נעגער אידן“. זיי האַבן אַף מיר געמאַכט אַן איינדרוק פון אמת'ע פּולבלומיקע נעגערס, וועלכע שיידן זיך מיט גאַרנישט פון דער אַרומיקער פּרימיטיווער נעגערשער באַפעלקערונג.

דער כולגארער איד איז דאָ געוואָרן מיין איבערזעצער, כאַטש ער אליין האַט זייער ווייניק געקאַנט זייער שפּראַך — די אומגאַנגס שפּראַך פון די עימאָפּיער אין דער געגנט.

די צוויי „נעגער אידן“ האַבן מיר פאַרויכערט אַז זיי זיינען אידן, אַז דאָ אין לאַנד זיינען דאָ אַ סך אַזעלכע אידן, גאַר אַ סך. זיי וויינען אין באַזונדערע דערפער, פירן אַן אמת אידישן אַרט לעבן, זיינען פרום, פירן דורך די אַלע געבאַטן פון גאָט און פון משה'ן.

באָ זיי, באָ די שוואַרצע אידן — די פאַלאַשן, איז זייער פאַר-שפּרייט די לעגענדע, אַז זיי שמאַמען פון די אידן פון ארץ ישראל,

פון יענע אידן, וועלכע שלמה המלך האָט מיטגעגעבן דער מלכה שבא אף איר וועג אהיים און דערנאָך די טויזנט יונגע לייט און געלערנטע אידן, וועלכע שלמה המלך האָט דערנאָך געגעבן זיין באַליבטן זון מענעליק, וועלכער איז אויך געווען דער באַליבטער זון פון דער מלכה שבא. אָט דער מענעליק איז דאָס געווען דער ערשמער קעניג אין עמיאָפיע פון שלמה המלכ'ס דינאַסטיע און אז דער היינטיקער נעגוס נעגוסמי (דער קעניג איבער אלע קעניגס) העיל סעלאַסיע איז דער 140טער אָפּשטאַם דירעקט פון דער שלמה דינאַסטיע. זיי דערציילן, אז ער, דער ערשמער מענעליק, שלמהס און מלכה שבא'ס זון, איז געווען זייער אַ פרומער און גאַטספאַרכ-טיקער איד און זייער איבערגעגעבן די אינטערעסן פון דער אידישער רעליגיע. ער האָט געבויט אידישע טעמפלען, האָט פאַרפאַלגט די געצנדינער, זיי צווינגענדיק אָנצונעמען דעם אידישן גלויבן און האָט פאַרשפּרייט די אידישע רעליגיע אין זיין לאַנד. די „גרויסע מענטשן“ פון זיין צייט האָבן אָנגענומען די אידישע רעליגיע און שפּעטער צו איז די אידישע רעליגיע געוואָרן די הערשנדיקע אין לאַנד. צו איר האָבן באַלאַנגט גאַנצע מיליאָנען עמיאָפיער.

אזוי ווי אלע אַריענטאלישע פעלקער — באַזיצן אויך די פאַ-לאַשן אַ רייכן פאַלקלאָר. זיי האָבן ליב צו דערציילן מעשות, לע-גענדעס, מעשות אָן אַ סוף. צווישן די לעגענדעס, מעשות זיינען דאָ אַ סך, וואָס זיינען ענלעך צו די מעשות פון טויזנט און איין נאַכט. אלץ מיט נסים, מיט וואונדער איבער וואונדער. אין אלץ האָט געשמעקט גאָטס האַנט, גאָטס ווילן, גאָטס חכמה און זיין אומבאַ-גרייפלעכער געדאַנק. זיי דערציילן די לעגענדעס מיט אַזאָ הייליקן געפיל, מיט אַזאָ באַגייסטערונג, ווי די חסידים דערציילן נסים פון זייערע רבי'אים, און זיי דערציילן דאָס פשוט, גלויבן אין דעם. די אלע נסים זיינען באַ זיי נאַטירלעך. אינטערעסאַנט איז דאָס, וואָס אין די לעגענדעס שפּיגלט זיך אָפּ דער פאַלקס-גייסט פון דעם אידישן שוואַרצן שבט אין עמיאָפיע. זייערע לעגענדעס זיינען פול מיט קריגערישקייט, העלדנאַטן, מלחמות מיט די אַרומיקע שבטים און אפילו מיט דער צענטראַלער רעגירונג פאַר זייער גלויבן, זעלבסט-שמענדיקייט, פאַר די אידישע דינים און מנהגים. אין זייערע לע-גענדעס שפּיגלט זיך אָפּ זייער קוק אָפּ זיך, ווי אויף די, וועלכע

דינען דעם אמתן גאט. עס שפיגלט זיך אפ זייער שמאלץ, וואס זיי שטאמען פון אידישן פאלק — דעם אויסדערוויילטן פאלק, און זיי גלויבן, ווי אלע רעליגיעזע אידן פון דער וועלט, אז ס'וועט קומען א צייט און זיי וועלן אויסגעלייזט ווערן פון גלות; משיח (בא זיי מעאדאראם) וועט זיי בריינגען צוריק אין אידישן לאנד, דאן וועלן אלע פעלקער פון דער וועלט אנערקענען, אז דער אידישער גאט איז דער אמתער און די אלע פעלקער וועלן זיך באקערן צום יודנטום, און דאן וועלן אויפהערן מלחמות, קריגערייען, שקלאפעריי, אונטער-דריקונגען און אלע מענטשן וועלן לעבן ווי ברידער פון איין משפחה. איך וועל דא ברענגען א פאר מעשהלעך זייערע, וועלכע זיינען פארשפרייט בא די קריסטן ווי בא די אידן, און וועלכע זיינען פאר- צייכנט אין די עטיאפישע כראניקעס.

2

די מעשה וועגן דער שיינער יהודית*

שוין לאנג, לאנג, אז די אידן זיינען געקומען אין עטיאפיע. זיי זיינען דארטן נאך פון שלמה המלכס צייטן. זיי האבן געלעבט פריינטלעך מיט די עטיאפיער און האבן ניט געפירט צווישן זיך קיין קריגערייען, קיין מלחמות. די ארומיקע באפעלקערונג האט רעספעקטירט און ליב געהאט די אידן און א סך פון זיי זיינען אריבער צום אידישן גלויבן. אט די נייע אידן זיינען מיט לייב און לעבן געווען איבערגעגעבן זייער נייעס גלויבן און זיינען גרייט געווען צו גיין פאר אים אין פייער און אין וואסער. די אידן האבן געהאט זייערע מלוכות אויף זייער הייכע בערג מיט זייערע הויפט-שמעט אף די שפיצן פון די בערג. קיין קראפט האט זיי ניט געקענט באזיגן, אפילו דעם נעגוס נעגוסים ארמייען האבן אלע מאל געלימט

(* די מעשה האט אין זיך א סך אמת, נאך דער אמת ווי בא אלע אריענטאלע און פרימיטיווע פעלקער איז שטארק צוגעפארבט, מיט א סך נזמאות. די שיינע יהודית האט געשטאמט, ווי אייניקע כראניקער ניבן איבער, פון דער אידישער קעניגלעכער פאמיליע פון עטיאפיע, אנדערע כראניקער באהויפטן, אז זי איז געווען מיידלווייז א פשוטע דארפישע פאלאשין. איך האלט זיך דא אן דער צווייטער ווערסיע.

נידערלאגעס אין די פאלאשישע בערג און האָבן אלע מאָל געמוזט מיט שאַנדע צוריקטרעטן. די אידן פלעגן זיי פון די היילן און פון די שפּאַלטן אין די בערג מיט שטיינער פאַרוואַרפן און אויסהרגענען.

און דער בלוטדורשטיקער פאַפּסט אין רוים, דערוויסנדיק זיך פון דעם, איז אריין אין גרויס צאָרן און ער האָט באַשלאָסן צו העלפן דעם נעגוס נעגוסטי אין זיין הייליקן קאַמף קעגן די זינדיקע אידן אָף די בערג. און ער האָט געשיקט אַ גאַנצע אַרמיי פון מיסיאָנערן, גלויבנדיק, אַז ווען די איינגעשפּאַרטע זינדיקע אידן אין אַפריקע וועלן אָננעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, וועט מען שוין ניט דאַרפן פירן קיין מלחמות מיט זיי.

און די אָנגעקומענע רוימישע מיסיאָנען האָבן זיך מיט אַ באַזונדער ברען און פאַנאַטיזם אַ נעם געמאַן צו זייער „הייליקער“ אַרבעט צו ראַטעווען די זינדיקע אידישע נשמות. זיי האָבן זיך פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן לאַנד און אומעטום האָבן זיי זייער טיילווישע אַרבעט אָנגעפירט. די מיסיאָנערן, צוזאַמען מיט די קעניגלעכע אַרמייען, זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן די אידן. די מיסיאָנערן מיטן צילס און עוואַנגעליום אין די הענט און די אַרמייען מיט שפיזן, שווערדן און מעסערס האָבן זיך אַ נעם געמאַן צו דער הייליקער אַרבעט. און אַך און וויי איז געווען יענע דערפער, וועלכע דער צילס און דער שווערד האָבן איינגענומען. זיי פלעגן פאַרוויסטן די דערפער, אַלע אַלמע לייט אויסהרגענען די יונגע פרויען און מענער און קינדער אַפּשמדן, פאַרבינדן מיט שטריק די הענט און די פיס און פאַר שקלאַפן פאַרקויפן, כדי אוועקשיקן זיי ווייט ווייט אין אַפריקע, אדער גאַר אין אַזיע.

דאָס האָט אַרויסגעבראַכט די פאַלאַשן פון געדולד. די פאַלאַשן, וועלכע זיינען אלע געווען באַוואַפנט, אלע מאָל קריגעריש געשטימט, האָבן גאַר געוואַרט אָף דעם אויסדערוויילטן, וועלכער זאל זיי פירן אין קריג אַפּצורעכענען זיך מיט די מיסיאָנערן און דעם קעניג אליין. און אזא געלעגנהייט איז אין גיכן געקומען.

אין אַ דאָרף, אין די בערג, האָט געוויינט אַ אידישע מיידל מיטן נאָמען יהודית, וועלכע איז געווען אַזא שייננהייט, אַז צו 14 יאָר האָט זי געהאַט טויזנטער פאַרערער. וועגן אַט דער בילד שיינער יהודית האָט מען גערעט אין אַלע הייזער אין די בערג. איר שיינ-

קייט האָבן אי די אידן און אי די עטיאָפיער באַוואַנדערט. א סך עטיאָפיער האָבן אַנגענומען דעם אידישן גלויבן, כדי אין די אידישע דערפער צו קענען וויינען און האָבן די מעגלעכקייט אמאָל אין איר ליכטיקן פנים אריינקוקן. מיט דער צייט האָט זיך איר פאַרערער-שאַפט געציילט אין די צענדליקער טויזנטער.

און וועגן דעם האָט זיך דערוואוסט א רוימישער מיסיאָנער און ער האָט א טייוולשן פלאַן אויסגעארבעט: מיטן באַקערן איר צום קריסטנטום, וועט ער באַקערן צום קריסטנטום מיט אַמאָל אלע אירע צענדליקער טויזנטער אנהענגער, און ער איז געקומען צו איר מיט זיסע ריידעלעך און מיט צוואַנגן איר גילדערנע בערג אף דער און אָפּ יענער וועלט, אויב נאָר זי וועט אַנגעמען דעם אמתן אידישן גלויבן — קריסטנטום.

ייהדות איז ניט איינגעגאַנגען. דאָן האָט ער איר אַנגעהויבן סטראַשען מיט די אלע פייערן פונם גהנים, מיט פאַרשפילן די און יענע וועלט. יהודית האָט אים אָפּ דעם קאַטעגאָריש דערקלערט, אז זי איז א פרומע פאלאשין און וועט פון איר גלויבן ניט אַפקערן זיך פאַר קיינע גליקן און מאַטערנישן.

דאָן איז דער מיסיאָנער אין כעס געוואָרן, האָט איר אַנגעכאַפט פאַר די הענט און גענומען שלעפּן אין קלויסטער אריין, כדי איר מיט גוואַלט אָפּשמדן.

זי האָט אויפגעהייבן א געשריי און אָפּ דעם געשריי זיינען זיך צענויפגעלאָפּן א סך פון אירע פאַרערער. זיי האָבן איר געראַטעוועט, און אים, דעם מיסיאָנער, שיער ניט צעריסן אָפּ שטיקער.

זייענדיק דאָן ארומגערינגלט מיט אירע פאַרערער, האָט די יונגע פאלאשין-שיינהייט געגעבן א שבועה, אַז זי וועט ניט רוען ביז זי וועט ניט ארויסטרייבן די מיסיאָנערן פון לאַנד און אויך באַשטראַפּן דעם פאַררעטערשן קעניג, וועלכער האָט געשיקט זיינע ארמייען אום אויסצוהרגענען און פאַרשקלאַפּן די פאלאשן. די אַלע ארומיקע פאַרערער אירע האָבן אויך געגעבן א שבועה, אַז זיי וועלן טאָן, וואָס זי וועט זיי הייסן, אַז זיי וועלן איר אָפּהיטן און באַשיצן און אַז זיי וועלן זייערע לעבנס פאַר איר אָפּגעבן און וועלן גיין נאָך איר אומעטום, וואו נאָר זי וועט זיי פירן.

און זי האט זיך אָנגעהייבן גרייטן צו דער גרויסער מלחמה מיטן נעגוס נעגוסטי, דעם קעניג איבער אלע קעניגן. זי האט פון אירע פארערער געגרינדעט א גוטע און שטארקע ארמיי. צו דער ארמיי זיינען צוגעשטאנען די אלע קריגספעיקע אידן פון די בערג, אויך זיינען צוגעשטאנען א סך עטיאפיער, אומצופרידענע מיט די פירונגען פונם גרויסן קעניג. איר ארמיי איז געוואקסן פון מאָג צו מאָג און אין פארלויף פון א קורצער צייט איז איר ארמיי געווארן אזוי גרויס, די סאלדאטן אזוי צוגעגרייט צום קריג, אז זי האט שוין ניט מורא געהאט צו גיין אפן נעגוס נעגוסטי אליין. און יעדן פרימארגן פלעגט זי ארויספארן אף איר ווייסן פערד צו באקוקן איר ארמיי. די סאלדאטן און די אפיצערן האָבן איר אזוי ליב געהאט, אז זיי פלעגן איר וועג מיט די בעסטע און שמעקנדיקסטע בלומען אויסבעטן.

אַבער אין דער ליבע צו דער שיינער יהודית זיינען די אפיצערן אייפערדיכטיק געוואָרן איינע אף די אַנדערע און פון בלינדן אייפער-זוכט האָבן זיי אָנגעהייבן מויטן איינע די אַנדערע, דאָן האָט זי זיי אַלעמען צענויגערופן און האָט צו זיי אזוי געזאָגט: „יעדער איינער, וואָס האָט א געפיל צו מיר, זאָל עס ארויס-ווייזן ניט דורך מאָרדן זיין חבר אפיצער, נאָר אין דעם גרויסן קאמף, וואָס מיר גייען איצט אָנפירן קעגן די פרעמדע מיסיאָנערן און דער קעניגלעכער פאַמיליע, וועלכע האָט אונז פאַרזאַמט. ווער עס וועט העלדיש קעמפן קעגן די מיסיאָנערן און דער קעניגלעכער פאַמיליע, דער איז מיין געליבטער.“

און די אלע אפיצערן זיינען צוגעפאלן צו דער ערה, האָבן גע-קושט אירע טריט אלס א צייכן, אז זיי וועלן פאַלגן אלץ, וואָס זי וועט זיי הייסן.

איר ארמיי האָט זיך געהאַלטן אי איין פאַרגרעסערן. זי האָט דעם קאַמף אירן קעגן דעם קעניגלעכן הויף פאַרוואַנדלט אין א היי-ליקער מלחמה: אויסראַטן דעם מערדערישן קריסטנטום פון לאַנד. און פאַר צענדליקער און הונדערטער טויזנטער איז זי געוואָרן די הייליקע מיידל פאַלאַשין, וועלכע גייט באַפרייען דאָס לאַנד פון פרעמדע מיסיאָנערן, רויב, מאָרד, אונטערדריקונג און שקלאַפּעריי. איר נאַמען איז געוואָרן אזוי באַוואוסט און באַליבט, אז צו איר

זיינען אפילו צוגעשטאנען אייניקע אפטיילונגען פון דעם קעניגס רעגולארער ארמיי.

זי האט באשטימט אלס פעלדמארשאל דעם יונגן העלדישן פאלאש גרעון און איז אוועק מיט איר ארמיי צו דער הויפטשטאט פונם נעגוס נעגוסמי אום אים און זיין גאנצע פאמיליע באשטרעפן. דאס גאנצע לאנד האט געקאכט מיט דער ארויסטרעטונג פון דער שיינער פאלאשין יהודית. עס האבן זיך שוין אָנגעהויבן וועבן לעגענדעס וועגן איר, דער פאלאשין, וועגן איר שיינהייט, קלוגשאפט און באגאכטקייט. צו איר אויפן וועג זיינען צוגעשטאנען א סך אומצופרידענע הייפמלינגע מיט זייערע ארמיען און זי האט אָנגע-וואָרפן א שרעק אָף דער קעניגלעכער פאמיליע. און די שרעק איז טאקע געווען ניט קיין אומזיסמע. ניט קוקנדיק אָף דעם, וואָס דער נעגוס-נעגוסמי האט מאַביליזירט זיין אייגענע וואָך, זיינע סאַלדאַטן, און מאַביליזירט אלע די, וואָס זיינען פּעיק געווען צו טראָגן געווער און מיט זיי באַשיצן די קעניגלעכע פאלאצן, אויך ניט קוקנדיק אָף דעם, וואָס צוטערעטן צו דער הויפטשטאט אפן שפיץ פון א משופעדיקן באַרג איז געווען זייער שווער און דעם קעניגס סאַלדאַטן האָבן יהודיתעם ארמיען באהאַנגלט פון אלע זייטן מיט שטיינער און א סך גאָר א סך פון אירע טרייע סאַלדאַטן און אָפּיצערן האָבן פון די שטיינער און אין די אָפּגרונטן פון דעם באַרג זייער טויט געפונען, האט יהודית מיט אירע העלדישע ארמיען דאָך צוקלאפט דעם קעניגס סאַלדאַטן, האט פאַרכאַפט די פאלאצן, האט אויסגעהרגעט די גאנצע קעניגלעכע פאמיליע, 300 אין צאָל, און האט זיך פּראַקלאַמירט אלס די קעניגין איבער אלע קעניגס פון דער גרויסער, רייכער עטיאָפּיע. זי האט דאָן חתונה געהאט מיט איר העלדישן פעלדמארשאל, דעם יונגן בראוון גרעון און געטיילט דעם טראָגן גלייך מיט אים. דאָס איז געווען אין יאָר 960 נ. ק. יהודית און גרעון האָבן זיך טאקע גרויזאם אָפּגערעכנט מיט די פארפאַלגער פון די פאלאשן. האָבן ארויסגעטריבן פון לאַנד די אלע פרעמדע מיסיאָנערן, האָבן זיך גרויזאם אָפּגערעכנט מיט די אַלע, וועלכע האָבן גענומען אַן אַנטייל אין די אַנפאַלן אָף אידן און אויך מיט די, וועלכע האָבן אָף א וועלכן ס'איז ניט אופן געוואָלט די פאלאשן אָפּשמדן און נאָך גרויזאמער איז זי געווען צו די, וועלכע האָבן

פארוואנדלט אידן אין שקלאפן. זי האט די אלע שקלאפן באפרייט און אומגעקערט זיי צוריק צו זייערע היימען, אויפשטעלנדיק צוריק אין די בערג די אידישע דערפער. זי האט צעשמעטערט אלע קריסט-לעכע קלויסטערס און אנשטאט זיי געבויט פאלאטישע טעמפלען. דערקלערט די אידישע רעליגיע אלס די הערשנדע אין לאנד.

יהודית און גדעון האבן מיט אן אייזערנער האנט געהערשט איבער עטיאפיע גאנצע פערציק יאר. אין די עטיאפיער כראניקעס ווערט זי, יהודית, געשילדערט ניט נאר אלס באוואוסטע שיינהייט און פעיקע קריגספירערין נאר אויך אלס זעלטן קלוגע פרוי, וועלכע איז נאך דערצו געווען אויך א גרויסע דיכטערין און די כראניקעס באטיטלען איר אלס די „ווייבלעכע שלמה המלך“.

נאך איר טויט איז דער טראץ אריבער צו איר מאכטער זמירא, וועלכע האט זיך אין גאנצן איינגעגעבן אין איר מוטער. זמירא האט חתונה געהאט מיטן אידישן הויפטלינג פון דעם שבט ביגנא און אזוי ווי די מוטער, האט זי אויך געטיילט דעם עטיאפישן טראץ מיט איר מאן.

און פון דאן איז עס געווארן א טראדיציע, אז דעם עטיאפישן טראץ פארנעמען צווייען — דער מאן און די פרוי. און אין די מערסטע פאלן האט דער קעניג געהייסן גדעון און די קעניגין יהודית. נאך איר טויט האבן דעם טראץ פארנומען די דירעקטע יורשים פון גדעון און יהודית. גאנצע 13 פאר איינע נאך די אנדערע האבן געהערשט איבערן לאנד. ערשט נאכן טויט פון דעם לעצטן אידישן קעניג האצקונטא לאצא, אין 1269 יאר, איז די קריסטן-עטיאפיער געלונגען צו קרוינען דעם ערשטן קריסטלעכן קעניג פון דער שלמה המלכ דינאסטיע — יעקואנא אמלאק און פאר די פאלאשן האט זיך אנגעהויבן א שרעקלעכע עפאכע, וועלכע האט געדויערט ביז נאר ניט לאנג.

אז איך האלט שוין באם דערציילן, וועל איך דערציילן נאך א מעשה, וועלכע די בידע פעלקער, די פאלאשן און די עטיאפיער דערציילן און וועלכע איז אויך אריין אין זייערע כראניקעס. די מעשה באציט זיך שוין אף דער צייט נאך די אידישע נעגוס-נעגוסים, ווען די נייע הערשער האבן זיך גרויזאם אפגערעכנט מיט די פאלאשן פאר דער אומדעהערטער הוצפה — אז איבער א

קריסטלעך לאנד זאלן די הערשער זיין גאר פאלאשן. און עס איז די מעשה :

די פאנאטישע עטיאפיער האבן געמאכט אן אַנפאל אף א פאלאש-שישן דאָרף. די פאלאשן האבן זיך מיט שמיינער, שמעקנס, שפיון העלדיש פארטיידיקט. עס זיינען געפאלן א סך קרבנות פון ביידע זייטן. די עטיאפיער, וועלכע זיינען געווען אין אַ גרעסערער צאל, האבן געזיגט. זיי האבן אויסגעהרגעט אלע אלמע, און די אלע ארבעטס-פעיקע געפאנגען. די געפאנגענע האט מען מיט שטריק געבונדן און אוועקגעפירט אין א ווייטער שמאָט אלס שקלאָפן צו פארקויפן. איינע א יונגע פאלאשין איז פארקויפט געוואָרן צו אן עטיאפיער פאר א גוטן פרייז. ער האט אראַפגענומען פון איר די שטריק און אוועקגעפירט איר איבער די בערג צו זיך אהיים אלס זיין שקלאָפן. די גאנצע וועג האט ער איר געהאלטן שטארק פארן האַנט, זי זאל זיך ניט ארויסרייסן און ניט אנטלויפן. ווען דער הער מיט דער שקלאָפן זיינען ארויף אפן שפיץ פון באַרג, האט די פאלאשין מיט א אויסגעשריי : „א, גאָט פון ישראל, העלף מיר.“ זיך אראַפגעוואָרפן פון שפיץ באַרג אין אַן אַפגורנד, מיטשלעפנדיק מיט זיך איר האַר, וועלכער האט גאָר איר אליין געהאלטן פארן האַנט.

און דער עטיאפישער היסטאָריקער גיט נאָך צו פון זיך: עס איז צו באַוואונדערן דעם מוט פון דער פרוי, וועלכע האט זיך ווייניקער געקיימערט פארן טויט, איידער פאר א לעבן צווישן קריסטן. זי איז ניט געווען די איינציקע, וואָס האט אזוי געהאנדלט. אבער די פרוי איז געווען די ערשטע, וועמענס האנדלונג איך האב אליין בייגעלעכט.

3

דר. יעקב פייטלאָוויטש און די פאלאשן

מיוזנטער יאָרן האבן מיר ניט געוואוסט פון די פאלאשן און די פאלאשן פון אונדז. אמת פון 9טן יאָרהונדערט פלעגן מיר פון צייט צו צייט פון רייזנדע און פארשער קריגן ידיעות וועגן שוואַרצע אידן, וועלכע געפינען זיך ערגעץ אין צענטראל אפריקע, אבער די ידיעות זיינען געווען אזעלכע מאַגערע, ניט פינקטלעכע, פארנאנדערגע-

שוואומענע, נעבלהאפטע, אז די אידן פלעגן שענקען זייער ווייניק אויפמערקזאמקייט צו זיי. די אינפארמאציעס האבן געמאכט גיכער אן איינדרוק פון מעשות-לעגענדעס, ווי פון עפעס ווירקלעכעס.

ערשט אין די זיבעציקער יארן פון לעצטן יארהונדערט האט אונז געבראכט א גרוס פון די שווארצע אידן, די פאלאשן, דער בא-קאנטער פראנצויזיש-אידישער שרייבער יוסף הלוי, וועלכער האט פארבראכט שוין מיט די פאלאשן א לענגערע צייט, האט אפן ארט געשמודירט זייער לעבן. קומענדיק צוריק אין איראפע, האט ער פארעפנטלעכט א סך ארטיקלען וועגן זיי. ער, יוסף הלוי, האט גע-האט א תלמיד א יונגן באגאכטן סטודענט דר. יעקב פייטלאוויטש, וועלכן ער האט אויך פאראינטערעסירט מיט די שווארצע אידן אין אפריקע. און דער דר. פייטלאוויטש האט געמאכט פאר זיין לעבנס אויפגאבע זיך באזעצן אין אפריקע צווישן די פאלאשן און אויס-פארשן זייער לעבן, זייער געשיכטע, זייער גלויבן, דינים, מנהגים, זייער פאלקלאר און אויך דאס, מיט וואס זיי אונטערשיידן זיך פון אונז די ווייטע — איראפייער אידן.

אין 1904 איז ער געקומען אין עטיאפיע און זיך באזעצט צווישן די פאלאשן. ער האט באזוכט כמעט אלע גרעסערע פאלאשישע געמיינדעס, האט זיך באקאנט כמעט מיט די אלע פארשטייער פון די פאלאשישע דערפער און סוף 1905 קומט דר. פייטלאוויטש אין איראפע און פארעפנטלעכט אייניקע ווערק וועגן די פאלאשן.

אין 1908 האט דר. פייטלאוויטש געמאכט זיין צווייטע רייזע קיין עטיאפיע.

שוין מער ווי 25 יאר ווי ער וויינט צווישן די פאלאשן. לויט זיין באשעפטיקונג איז ער א דאקטאר — ער פארנעמט א גרויסן פאסטן אין עטיאפיע: ער איז דער לייב-דאקטאר כאס עטיאפישן קייזער. אבער לויט זיין בארוף איז ער א פארשער און זיין גאנצן לעבן פארשט ער דאס לעבן און געשיכטע פון די פאלאשן. פאר זיין הויפט אויפגאבע האט ער געמאכט: העלפן מאטעריעל, קולטור-רעל און רעכטלעך די שווארצע אידן פון אפריקע.

ניט אזוי גרינג איז אָנגעקומען דר. פייטלאוויטשן צו געווינען דעם צוטרוי פון די פאלאשן. צום אנהויב האבן זיי אים אָנגענומען פאר אַ מיסיאָנער, וועלכער, כדי צו ווערן אינטימער מיט זיי, האט

זיך אָנגעגעבן פאר א אידן. אים איז אָנגעקומען זייער שווער צו איבערצייגן זיי, אז ער איז א איד, א איד פון די ווייסע. אבער ווען זיי האָבן זיך איבערצייגט, אז ער איז ניט געקומען זיי אָפצושמדן — נאָר פארקערט — שמארקן זיי אין זייער אידישקייט, הויבן זייער קולטורעלע און עקאָנאָמישע ניווא, אז ער איז געקומען צו זיי ווי א ברודער צו ברודער — איז זייער פרייד געווען זייער גרויס.

איך קען זיך ניט איינהאלטן און ניט איבערגעבן די רירנדע סצענעס, וועלכע זיינען פאָרגעקומען באַ דער באַגעגעניש פון דר. ווייטלאָוויטש מיט די פאלאשן.

איך וועל דאָס איבערגעבן אזוי ווי דר. פייטעלאָוויטש דערציילט, און ווי דער סעקרעטאר פון דער אמעריקאנער פראַ פאלאשא קאָ-מיטעט, טשאַרלס ד. אייזיקסאָן, ניט איבער פאר די לייענער פון דער אידיש-אמעריקאנער צייטונג „דער מאַג“.

איינע פון דר. פייטעלאָוויטשעס גרעסטע איבערלעבונגען באַ די אידן אין אַביסיניע, איז געווען דער קבלת פנים, וואָס ער האָט גע-קראָגן אין האַראַוא, א ישוב אָף א זייער הייכן באַרג. די פאלאשן האָבן אים באַגעגנט אונטערן שמאַט מיט א פייערלעכער פראַצעסיע, זיי האָבן געשפילט אָף פאַרשיידענע אינסטרומענטן, זיי האָבן גע-טאַנצט פון פרייד, געזונגען קאָפיטלעך תהילים און זיינען באַרוישט געווען פון שמחה.

דר. פייטעלאָוויטש איז געווען אזוי באַרוישט פון דער האַר-ציקער אויפנאָמע אין ווייטן אַביסיניע, אז עס האָבן זיך אים גע-שמעלט טרערן אין די אויגן. א טייל פון די פאלאשן האָבן געגלויבט, אז ער איז משיח. זיי זיינען אים געפאלן צו די פיס און געבעטן, ער זאל דאָס ניט באַהאַלטן, ער זאל זיי זאָגן, אז ער איז דער אויס-לייזער.

„פון וואַנען קומסטו“? האָבן זיי אים געפרעגט. און פון דעם פּיבער איז זייערע אויגן האָט מען געזען, אז זיי דערוואַרמטן דעם ענטפער: איך בין א שליח פון הימל. אנדערע, ווידער האָבן גע-האַלטן, אז ער איז דער ספּעציעלער פאַרשטייער פון קעניג פון ישראל צו די פאַרוואַגלטע ברידער, זיי צו באַפרייען פון דער געפאַנגענשאַפט און זיי צוריק בריינגען אין זייער אַלטער היים אין ירושלים.

זיי זיינען צוגעשטאנען צו אים מיט געבעטן, אז ער זאל אראפ-
נעמען פון זיך די געהיימיש און זיי זאגן דעם גאנצן אמת. „האָב
צוטרוי צו אונדז“ האָבן זיי געבעטן, „ישראל איז דיין ברודער און
מיר זיינען אויך ישראלים. מיר וועלן אלע ווי איין מאַן גיין מיט
דיך, מיר וועלן דיר באגלייטן, וואו דו וועסט באפעלן. מיר גייען מיט
דיר“.

זייערע פירער האָבן אים אוועקגענומען אַן א זייט און אים באַ-
שוואוירן אין נאָמען פון אלמעכטיקן, אז ער זאל זיך באווייזן אין זיין
אמת'ער געשטאַלט און גרויסקייט.

„מיר זיינען גרייט“, האָבן זיי געזאָגט, „אויף וואָס וואַרסמאָ?
און דר. פייטלאָוויטשן איז שווער אָנגעקומען צו איבערצייגן זיי, אז
ער איז ניט קיין „טעאדאראס“ (משיח אויף עטיאָפיש) נאָר אַן
אייראָפּעאישער איד, וואָס איז איינפאַך געקומען זיי באַזוכן.
דאָן האָבן זיי אים גענומען רופן „דער ווייסער פּאַלאַש“, מיינענ-
דיק דערמיט א ברודער פון אן אנדער לאַנד.

א טיפישע אידישע געמיינדע געפינט זיך אין דרום מערב פון
עטיאָפּיע ניט ווייט פון אַדיס אַבאַבאַ. איר נאָמען איז אמבאַ גואליט.
דאָרטן וואוינען 23 אידישע פּאַמיליעס. זייער באַשעפטיקונג איז
פּאַרטיילט אָף אַזאַ אופן: 16 פּאַמיליען — פּאַטערס זיינען לאַנד-
אַרבעטער און וועבער, 5 זיינען טעפּער, איינער א שמיד און בלוז
איינער א לאַנד אייגנטימער.

דר. פייטלאָוויטש דערציילט, אז דאָרט האָט ער געקראָגן די
וואַרימסטע אויפנאמע. פילע פּאַלאַשן פון גאַנצן געגנט האָבן גע-
וואָרפן די אַרבעט דעם טאָג פון זיין אָנקומען און זיך אָנגעטאָן אין
זייערע פיינסטע קליידער אים מקבל פנים צו זיין. איידער ער איז
נאָך אָנגעקומען אין דאָרף, האָבן אפן וועג אים אָפּגעוואַרט מענער,
פרויען און קינדער און אים אַנטקעגן געטראָגן דעם האַרציקסטן
שלום עליכם. אפילו די קריסטן פון דעם געגנט האָבן זיך באַטיי-
ליקט אין דער אויפנאמע.

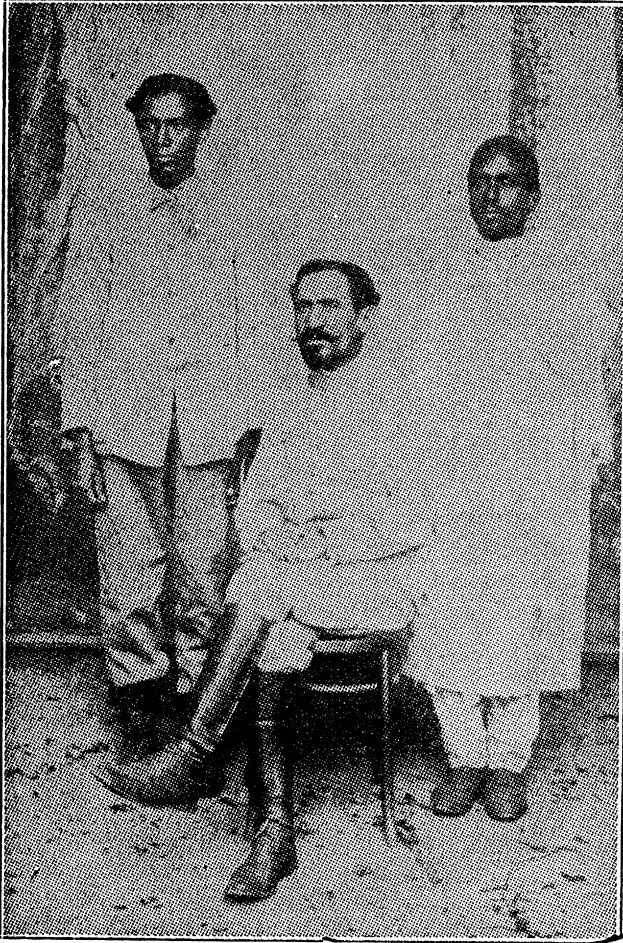
אינטערעסאַנט איז, אז ווען דר. פייטלאָוויטש איז אָנגעקומען
אין גוראַבא — איז ער פון דער היץ קראַנק געוואָרן און זיך געמוזט
אריינלייגן אין בעט. די פּאַלאַשן האָבן אין דער פרי, ביים דאוונען
אין שול, אָפּגעריכט א ספּעציעלן געבעט פאַר זיין געזונט און די

פאלאשן-ווייבער האָבן זיך געשמעלט פארן טויער פון דער שול, בעטנדיק פאר פייטלאָוויטשעס געזונט אף זייער הארציקן שמייגער. און דאָס איז געווען די תחינה פון די פאלאשינס אין עמיאָפיע: „אונזער האַר! האַב ניט קיין עגמת נפש! גאָט וועט דיר צוריקפירן אין דיין לאַנד, וואו ישראל איז דיין ברודער. גאָט וועט דיר לאָזן ווידער אַנקוקן דיין מוטער, ווייל זי איז גוט, און ער וועט איר ניט פאַרשאַפן קיין שמערצן; גאָט וועט דיר צוריקגעבן דיין פאַטער, ווייל ער איז געבענשט, און גאָט וועט דיר ניט צונעמען צו זיך. מוט! די פאלאשן זיינען מיט דיר, מיר אלע בעמץ פאר דיר!“ אזוי ארום האָט דר. פייטלאָוויטש שטודירנדיק דעם לעבן פון די פאלאשן באזוכט כמעט אלע פאלאשישע געמיינדעס.

רינגר איז די בילד ווי די פאלאשן פון דער שטעטל וואלעקא זעגענען זיך מיט אים, ווען ער פארלאָזט דאָס לאַנד. אלע פאלאשן האָבן פאַרלאָזן זייערע געצעלטן און זיך פאַרזאַמלט אין דער שול. אויבן אָן זיצן דער כהן און דער חכם. „רב יעקב“ איז מיט זיי. (אזוי האָבן זיי גערופן דר. פייטלאָוויטשן) זיי גיבן אים מיט א גרוס צו די אידן אין דער וועלט. אָט וואָס זיי זאָגן צו די אידן דורך רב יעקבן: „איר, אונדזערע ברידער, בעט גאָט פאר אונדז. זאָל זיך גאָט אָפּ אונדז דערבאַרימען און אונדז אויסלייזן פון אונדזער פּיין. צוליב די צרות און רדפות דורך א סך יאָרן האָבן מיר פאַרלאָרן אונדזערע ספרים, פאַרגעסן אונדזער שפראַך, לשון קודש, און אונדזערע קינדער, בלייבן אָן תורה. אונדזערע חדרים זיינען שוין לאַנג צעשמערט געוואָרן און מיר האָבן ניט קיין מענשן זיי ווידער אויפצוריקמן. ווען רב יעקב איז געקומען צו אונדז און געבראכט פון אייך א גרוס, אז איר ווילט אונדז העלפן מיט לערער און ספרים, איז עס בא אונדז געווען די גרעסטע פרייד. מיר בעמץ אייך: מוט עס וואָס שנעלער, ווייל אונדזער צאָל ווערט קלענער און קלענער צוליב די עפידעמיעס. „איר האָט אונדז, אייערע ברידער, אויפגעזוכט אין אונדזער גלות און איר האָט געשיקט מעדיצינישע הילף פאר אונדזערע קער-פערס. דאָס איז געווען גענוג ניט נאָר פאר אונדז, מיר האָבן אויך געשענקט רפואות צו אנדערע, ניט קיין אידן.

„זינט רב יעקב איז צו אונדז געקומען, האָבן אונדזערע הערצער אויפגעלויכטן מיט האַפּענונג. רב יעקב איז מיט אונדז געשטאנען א

נת מישקאווסקי

ד.ר. פייטלִאָוויטש מיט צוויי פּאַלאַשן

גאנצן ווינטער און האָט געלערנט אונדזערע קינדער לשון קודש. ער האָט ניט נאָר געלערנט די קליינע קינדער, נאָר אויך די דער-וואקסענע. מיר לייענען שוין איצט פריי דעם חומש.

„מיר בעטן אייך פון היינט אָן ניט צו דערווייטערן זיך פון אונדז, כדי די זוימען און דער נאָמען פון ישראל זאל ניט אונטערגיין אין דעם לאַנד פון אונדזער פאָרטרייבונג.“

דר. פייטלאָוויטש האָט מיטגענומען צוויי יונגע פאלאשן, כדי זיי זאלן קענען שטודירן אין גרויסע אידישע ישיבות אין ארץ ישראל. ווי נאָר ביידע פאלאשן-זיין האָבן אריינגעשמעלט א פוס אין ירושלים, זיינען זיי אריינגעפאלן אין דער העכסטער באגייסטערונג. דער באַוואוסטזיין, אז זיי געפינען זיך אין דער שטאָט פון דוד המלך און זיין זון שלמה האָט זיי באַרוישט ווי מיט א שאַרפן געטראַנק. איינער פון זיי האָט געקענט העברעאיש, האָט ער נאָך ווי עס איז אויסגעדריקט זיין פרייד, דער אנדערער האָט געקענט בלויז אבי-סיניש, האָט ער געשוויגן, אבער זיינע אויגן האָבן געשפרונגען פון עקסטאָז.

ביידע זיינען דאָ געבליבן לערנען און זיך געגרייט צו ווערן צוקונפטיקע לערער פון זייערע ברידער אין דער צוריקגעשטאָנענער עמיאָפיע.

דאָס איז געווען א מאַדנע דעלעגאַציע פון 2 אפריקאנער און איין אייראָפּעאישן אידן פון גלות אין ארץ ישראל. די פעדים האָבן זיך ווידער צענויפגעבונדן.

4

די עמיאָפישע אידן

די אידן וואוינען אין עמיאָפיע פון די גאָר אלטע צייטן. א סך פון די אידן, וועלכע האָבן זיך געראַמעוועט פון אשור און בבלער געפאַנגענשאַפט, זיינען אַנטלאָפן אַהער קיין אַביסיניע. אויך האָבן געמוזט קומען אַהער אַ סך קריגס-געפאַנגענע פון מיטוסעס און וועספּאַסיאַנס צייטן, אנדערע ווידער זיינען געקומען פרייוויליק פון אַראַבישן האַלב-אינזל און פון סודאַן, וועלכער געפינט זיך אין שכנות מיט עמיאָפיע.

די אידן האָבן זיך באַזעצט אין די בערג און אין די טאָלן פון עמיאָפּיע. די אַביסיניער רופן מאַקע די אידן — פּאַלאַשן. דאָס הייסט אָף עמיאָפּיש — פּרעמדע, אַנגעקומענע, איינגעוואַנדערטע. די אידן אליין רופן זיך, „בית ישראל“, נאָר דעם מייטש פון די ווערטער ווייסן זיי ניט. אַמאָל, גאָר אַמאָל האָבן זיי וואַרשיינלעך געקענט העברעאיש, אָבער אין פאַרלויף פון די טויזנטער יאָרן, וואָס זיי וואוינען אין עמיאָפּיע, האָבן זיי די העברעאישע שפּראַך אָף אַזוי פיל פאַרגעסן, אַז זיי ווייסן אפילו ניט דעם מייטש פון די ווערטער „בית ישראל“, כאָטש זיי רופן זיך אליין מיט דעם נאָמען. זיי האָבן אפילו ניט געוואוסט, אַז ס'האַט אַמאָל עקזיסטירט אַזאַ שפּראַך, וועלכע האָט געהייסן העברעאיש. זיי, די פּאַלאַשן, האָבן ביז דאָ גאַרניט לאַנג ניט געוואוסט אפילו, צי עס זיינען נאָך דאָ אידן, אויסער זיי, אָף דער וועלט. און פאַר טויזנטער יאָרן האָבן זיי געמיינט, אַ בלוז זיי זיינען די רעשמלעך, וועלכע זיינען איבער-געבליבן פון דעם אַמאָליקן שטאַרקן און מעכטיקן אידישן פּאָלק. ווען זיי האָבן זיך צום ערשטן מאָל, מיט אַ יאָר 40-50 צוריק, גע-טראָפן מיט די ווייסע „בלאַסע“ אידן און יענע האָבן זיי דערקלערט, אַז זיי זיינען אויך אידן, האָבן זיי ניט געקענט גלויבן. זיי האָבן געהאַט אַ חשד, אַז יענע, די ווייסע, זיינען ניט קיין אידן, נאָר מיסיאָנערן, וועלכע ווילן זיי באַקערן צום קריסטלעכן גלויבן. אינ-טערעסאַנט איז, אַז די כינעזער אידן און די אינדישע אידן, וועלכע האָבן אויך אין פאַרלויף פון טויזנטער יאָרן ניט געוואוסט וועגן דער עקזיסטענץ פון אַנדערע אידן, האָבן געמיינט, אַז זיי זיינען עס די איינציקע אידן אָף דער וועלט.

אַפן ערשטן בליק איז זייער שווער אונטערשיידן די שוואַרצע אידן — די פּאַלאַשן — פון דער אַרומיקער נעגערישער באַפעלקער-רונג. דער זעלביקער שוואַרצער קאָליר פון דער הויט, די זעלביקע נעגער-שמריכן, די זעלביקע געקרייזלטע האָר און די זעלביקע אויגן-ווייסלעך און ציין, ווי באַ די איבעריקע נעגערס פון דער געגנט. די זעלביקע געזונטע און פעסט געבויטע קערפּערס. אַנגעמאָן זיי-נען זיי ווי די איבעריקע באַפעלקערונג, אין ווייסע הויזן און מיט אַ מאַגע (אַ פּלאַכטע אַזאַ) איבערגעוואָרפן איבער די פלייצעס, פאַרבונדן פאַרנט באַס האַלז; גייען, ווי אַלע איבעריקע, אַן אַ

צודעק אף די פיס און אפן קאפ, ווייסן ניט פון האנדל. זיי זיינען פשוט שווערע ארבעטער, בעל-מלאכות, ערד-ארבעטער. נו, זיי קלוג און דערקען אין זיי אונדזערע כרידער — אידן!
 נאָר די אַכסיניער אַליין דערקענען זיי גלייך אַפּן ערשטן קוק. זייער קאַליר פון הויט איז אַביסעלע העלער, דער אַלגעמיינער אויסזען אַביסל איידעלער. זיי האָבן אידישע לעבעדיקע שוואַרצע אויגן, זיי זיינען אינטעליגענטער, רירעוודיקער, לעבעדיקער, אַנגעמאָן ריינער, שענער און באַנעמען זיך מיטן אַרומיקן עולם איידעלער, אַריסטאָקראַטישער. מעגלעך, אַז די שמריכן נעמען זיך באַ זיי כירושא פון זייערע אור-אור-עלמערן פון די גאָר אַלטע צייטן און מעגלעך, אַז דאָס איז דערפאַר, ווייל אין בילדונג, קולטור, און מאַראַל שטייען זיי העכער פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג — פון די ניט-אידן.

די געשיכטע פון די אידישע שבטים אין עטיאָפּיע איז נאָך ווייניק אויסגעפאַרשט, און עס איז אַ גרויסע פראַגע, צי מען וועט איר קענען אַמאָל גרינטלעך אויספאַרשן. זיי, די פאַלאַשן, האָבן ניט פאַרצייכנט די וויכטיקסטע היסטאָרישע געשעענישן פון זייער לעבן. אַנדערע, די פּרעמדע, האָבן אויסער זיינען איבער די אידישע שבטים זיכער גאַרניט פאַרצייכנט. געשיכטלעך קען מען פעסט-שמעלן, אַז נאָכן ערשטן חורבן זיינען געקומען אַ סך אידן אין עטיאָפּיע און זיך צעשפּרייט איבערן לאַנד אין די פאַרשיידנסטע פּראָווינצן. אַז נאָכן צווייטן חורבן זיינען ווידער אַ סך אידן אַנגע-קומען אין עטיאָפּיע, נאָר די אידן האָבן שוין געלעבט מער קאַנגענטרירט. זיי האָבן זיך אַרגאַניזירט אין גרופּן, דערנאָך אין משפּחות און דערנאָך אין אַלגעמיינע אידישע געמיינדעס. די אידן האָבן זיך באַזעצט מערסטנס אַף איין פּלאַץ, אַף אַ שפיץ פון אַ הויכן באַרג. אַזוי אַרום האָבן זיי געגרינדעט אין אייניקע פּראָווינצן אייגענע אידישע פּאָליטיש-אויטאָנאָמישע איינהייטן. זיי האָבן באַ-קערט די נאָענטע נעגערס צו זייער אידישן גלויבן און געמאַכט פון זיי זייערע בעסטע פּריינט און באַשיצער.

באַשיצט דורך די הויכע בערג און די אַרומיקע אידיש-גלויבנ-דיקע אַכסיניער, האָבן זיי מיט דער צייט געגרינדעט אַן אייגענע אידישע מלוכה, וועלכע האָט עקזיסטירט הונדערטער און הונדערט-

טער יארן. די שווארצע אידן האבן אנגעהאלטן זייער פאליטישע זעלבסטשטענדיקייט לענגער ווי אלע אידן פון דער וועלט, אזש ביזן יאר 1800. דאס הייסט, ביז מיט 135 יאר צוריק. פון דעמאלט אן, ד. ה., פון 1800 יאר אן, זיינען זיי מער פארשפרייט איבערן לאנד. אין אייניקע פראווינצן האלטן זיי אן זייער אידישע רעליגיע עפנט-לעך, אבער אין אנדערע פראווינצן, ווי טשאצא, גאללא, אפילו אין דער ברענענדיקער עקוואטאריאלער געגנט פון אפריקע זיינען זיי באהאלטענע אידן. אין דער עפנטלעכקייט זיינען זיי קריסטן, אבער בא זיך אין דער היים זיינען זיי אידן, ווי די אמאליקע מאראנען אין שפאניע.

דאס אביסינישע פאלק באציט זיך גוט צו די אידן. די אבי-סיניער רעספעקטירן די אידן, האלטן זיי אפילו פאר א העכערן טיפ מענטש. אבער די צרה איז דא מיט די גלחים, די פריידיקער פון קריסטלעכער ליבע צום נאענטן און בארמהערציקייט צו אלע-מען. אט די ליבע-פריידיקער פריידיקן דא אין דער אמתן האס, פארטאכטונג צו אידן, פריידיקן פאגראמען אף אידן, רייצן אויף דאס פאלק אף די אידן, און טאקע פאר די גאנצע זעכצן הונדערט יאר, וואס די קריסטלעכע רעליגיע אין אביסיניע איז א הערשנדיקע, איז די פארשפרייטונג און פארטיפונג פון דער קריסטלעכער רעליגיע גע-גאנגען האנט אין האנט מיט פאגראמען אף אידן.

טייכן בלוט האבן זיך דעמאלט געגאסן. צענדליקער טויזנטער באוואפנטע אביסינער אונטער דער אנפירערשאפט פון די גלחים און פאראינטערעסירטע הויפטלינגע האבן פארניכטעט די אומבא-שיצטע אידישע דערפער, האבען דערהרגעט די מענערעשע באפעל-קערונג, געכאפט די פרויען פאר קעפס-זוויבער און א סך שווארצע אידן געשמידט אין קייטן, כדי אף די מארקן פאר שקלאפן צו פאר-קויפן. זיי האבן גאנצע געגנטן פארוויסמעט און די אידישע בא-פעלקערונג אויסגעהרגעט. גאר א סך האבן זיך געשמדט.

די אידן, וואס זיינען אנטלאפן פון שמד, שקלאפעריי און טויט, זיינען אוועק ווייט אין די דזשאנגעלס און דארטן, אויסער געפאר פון די קריסטלעך-אידישע מלחמות, האבן זיי זיך ארונטער-געלאזן צו אן אמת-ווילדן לעבן, צו אן אמת-ווילדן צושטאנד, האבן

אלץ מיט אן אנדער פארגעסן, געדענקען בלויז דאס, אז זיי שמאמען פון די אידן פון צפון אפריקע. און היינט-צו-טאג שמויסן זיך אן רייזנדע אף א וואונדערבארער דערפארונג: זיי האבן געפונען שווארצע אידן, וועלכע געפינען זיך נאך אין א ווילדן צושטאנד.

און א סך, גאר א סך אביסינישע מאראנען — געהיימע אידן — ווארטן אף בעסערע צייטן, ווען די רדיפות אף אידן וועלן אויפ-הערן. אין עטיאפיע ליידן ניט די פאלאשן פון פאגראמען אין דעם זין ווי מיר פארשטייען פאגראמען אין אייראפע. ניין. די אידן זיינען געזעסן אין געדיכטע מאסן איינע נעבן די אנדערע. עס זיינען גע-ווען גאנצע טעריטאריעס באזעצט מיט אידן. די אידן זיינען געווען באוואפנט. האבן געהאט זייערע קאמאנדירן. די אידן זיינען גע-ווען גוט באפעסטיקט. צו די אידישע פעסטונגען אין דער הויך, אף די הויכע בערג, האט מען כמעט ניט געקענט צוטערען. די אידן האבן אלע מאל ארויסגעוויזן א העלדישן ווידערשטאנד. עס זיינען געווען אמתע שלאכטן, אמתע מלחמות. קרבנות זיינען גע-פאלן פון ביידע זייטן. דאך האבן זיך די אידן געפונען ווי אף אן אינדזל, ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט א באפעלקערונג, וועלכע איז אפשר הונדערט מאל מער ווי זייערע, און די אביסיניער פלעגן זיגן מיט זייערע גרויסע צאלן, און דאך פלעגן זיי פארניכטן בלויז די ווינציקער באוואפנטע געגנטן, די ווינציקער באזיצטע דערפער, אבער די אידישע זעלבסטשטענדיקייט האבן זיי, ניט קוקנדיק אף די העכסטע אנטערענגונגען פון די גלחים, די ארומיקע הויפטלינגע פון די פראווינצן מיט זייערע צאלרייכע סאלדאטן, פאר קיין פאל ניט געקענט ברעכן, אזש ביזן יאר 1800. עס זיינען געווען צייטן ווען די אידן האבן באזיגט די עטיאפישע סאלדאטן און פארטריבן דעם שונא מיט די גרעסטע פארלוסטן פאר אים.

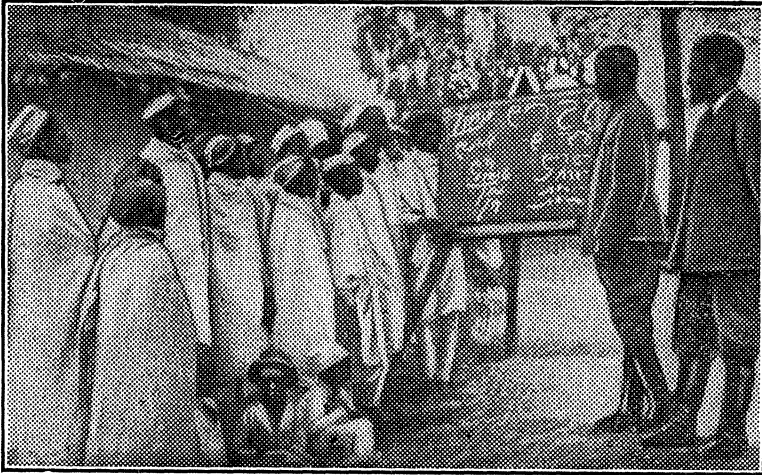
עס איז פון דער אביסינישער געשיכטע באוואוסט, אז אף דעם העכסטן בארג אין עטיאפיע, אין די סעמיען בערג, האט גאנצע יארהונדערטער געלעבט א שטארקער אידישער שבט. דארטן, אין געגענט פון דעם בארג, האבן די אידן געגרינדעט א אידישע מלוכה, און די אביסיניער האבן פאר קיין פאל די אידישע מלוכה ניט גע-קענט איינגעמען און מאכן די אידישע באפעלקערונג פאר אונטער-טעניקע. אפן אידישן טראגן זיינען געזעסן א קעניג און א קעניגין.

זייער רעזידענץ איז געווען אפן שפיץ פון בארג, וועלכער הייסט נאך ביז היינט „דער אידישער פעלז“.

העלדיש האָבן די פּאַלאַשן געקעמפט פאַר זייער פּאַליטישער זעלבסטשטענדיקייט, און ווען זיי האָבן אין יאָר 1800 זייער פּאַליטישע מישע זעלבסטשטענדיקייט פאַרלאָרן, האָבן זיי מיט מסירת נפש ביז היינטיקן טאָג אָנגעהאַלטן זייער רעליגיעזע זעלבסטשטענדיקייט. אָבער די לאַגע איז לעצטנס געוואָרן אַכיסל אַנדערש. די פּאַלאַשן האָבן זיך מער צעשפּרייט איבערן לאַנד. זיי האָבן פּריער נישט געוואוסט, אַז עס זיינען דאָ נאָך אידן אָף דער וועלט. זיי האָבן געמיינט אַז זיי זיינען דאָס די איינציקע אידן. די מיסיאָנערן האָבן זיי געהאַלטן אין איין איינריידן, אַז דאָס קריסטנטום איז עס די אידישקייט פון דער היינטיקער צייט, אַז אַלע אידן אָף דער וועלט זיינען געוואָרן קריסטן און אַז זיי, די פּאַלאַשן, זיינען אומזיסט איינגעשפּאַרט, ניט וועלענדיק אָננעמען דעם אמתן אידישן גלויבן — דאָס קריסטנטום. זיי, די פּאַלאַשן, האָבן דערזען, אַז אין זייער קאַמף מיט די קריסטן האַלטן זיי אין איין פּאַרלירן... האָבן זיי זיך אַ וואַקל געמאַן... פאַרלאָרן דעם פּריערדיקן שטאַרקן, באַ- גייסטערטן ווילן אָנצוהאַלטן זייער אידישקייט. אויך האָבן זיי פון פּריער אַ סך פאַרגעסן פון דער אידישער רעליגיע, פון די אידישע דינים און מנהגים, אָפּגעשוואַכט געוואָרן. מיט דעם האָבן זיך באַ- נוצט די פאַרשיידענע מיסיאָנערן און גלחים, וועלכע האָבן פאַר- שטאַרקט זייער מיסיאָנערישע אַרבעט, און טויזנטער, צענדליקער טויזנטער, האָבן אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן און עס האָט שוין געהאַלטן באַ דעם, אַז די פּאַלאַשן אַלס אַ אידישער שבט זאָל אינגאַנצן אָפּגעווישט ווערן פון דער אַביסינישער ערד. מען גיט איבער, אַז מער פון דריי פּערטל פון די שוואַרצע אידן האָבן זיך געשמדט.

נאָר זינט די פּאַלאַשן האָבן זיך לעצטנס דערוואוסט, אַז זיי זיינען ניט די איינציקע אידן אָף דער וועלט, אַז זיי שטעלן מיט זיך ניט פאַר די לעצטע רעשמלעך פונם אידישן פּאַלק, אַז אָף דער וועלט זיינען דאָ אידן אין די מיליאָנען, און זיי אַליין זיינען געקור- מען אין באַרירונג מיט אייניקע פון יענע ווייסע בלייכע אידן, האָט זיך די שמד-מנפה אָפּגעשטעלט. אַ נייער גלויבן אין זיך אַלס אידן

און א נייער גלויבן אין זייער צוקונפט אלס אידן האט זיי באהערשט, און זיי זיינען אריבער צו א ניי לעבן, א לעבן מיט נייע שמרע-בונגען, האפנונגען, און זיי זיינען שמאלצער געווארן. און זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן א סך נייע זאכן. זיי האבן זיך דער-וואוסט, אז זייער אור-אלטע שפראך איז געווען העברעאיש, אין וועלכער שפראך די אידן פון דער וועלט דאווענען. זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן ציוניזם, וועגן דער גרויסער עמיגראציע פון אידן פון פארשיידענע לענדער קיין פאלעסטינע אום דאס לאנד ווידער-אויפבויען פאר דעם אידישן פאלק. און זיי האבן זיך מיט א נייעם ברען א לאז געטאן צו דערלערנען דאס, וואס זיי האבן פארפעלט, אַניאָגן דאָס, וואָס זיי האָבן פאַרנאַכלעסיקט. נייע שולן פאַר קינדער זיינען געעפנט געוואָרן. די קינדער לערנען העברעאיש, די אידישע רעליגיע און אויך וועלטלעכע געגנשטאַנדן, וועלכע מען לערנט אין די אייראָפּיאישע קינדער-שולן. ווען די קינדער וועלן אויסוואַקסן, וועלן זיי ווערן פאַלקס-לערער, אום דאָס פאַלק אלס אידן צו דערציען. א פופצן יונגע לייט האט מען אוועקגעשיקט אין אייראָפּע שטודירן אי די העכערע רעליגיעזע וויסנשאַפט אי די העכערע אל-געמיינע בילדונג, און ווען יענע וועלן קומען אַהיים, וועלן זיי ווערן די פירער, וועג-ווויזער און ווירקן אָף דעם פאַלק אַזוי, אַז די פאַלאַשן זאַלן ווערן אַ ווירדיקער טייל פון אַלגעמיינעם אידישן פאַלק. איך קען זיך ניט צוריקהאלטן און ניט דערציילן אַ פאַקט, וועלכן אַן אַמעריקאַנער קריסט, גאַרדאַן מעקריג, גיט איבער: מיט אַ וואָך פריער, איידער ער האט פאַרלאָזן אַביסיניע אום צו פאַרן צוריק קיין אַמעריקע, זיינען פון טיף אַביסיניע געקומען 25 אינגלעך צום דאָקטאָר פייטלאָוויטש און אים געבעטן, ער זאַל זיי אַרייננעמען אין דער רעליגיעזער און וועלטלעכער שול, וועלכע געפינט זיך אונטער זיין, דר. פייטלאָוויטשעס, אויפזיכט. זיי זיינען געגאַנגען דרייסיק טעג צופום איבער די בערג, טאַלן און וועלדער פון עטיאָפּיע, זייענדיק אונטערגעוואָרפן די פאַרשיידנסטע געפאַרן. ווען מען האט זיי באַוואונדערט, האָבן זיי געענטפערט, אַז דאָס איז גאַרנישט. שפאַצירן דרייסיק טעג איז געזונט אי פאַרן קערפער און אי פאַרן גייסט. איין זאַך, פון וואָס זיי האָבן געליטן, איז פון הונגער. די מערסטע טעג האָבן זיי ניט געהאַט וואָס צו עסן.

א אידישע שול אין עטיאָפּיע מיט די ביידע לערער
די שריפט אויפן טאָפּל איז אין דער ניו שפּראַך

קורץ: זיי האָבן דורכגעמאַכט אַ וועג פון דרייסיק טעג, גע-
ליטן די פאַרשיידנסמע געפאַרן און שרעקן, מיט איין איינציקן
צוועק אַנצוקומען אין דער העברעאישער שול אין אַדים אַכאַבא
און ווערן געבילדעטע מענטשן. זיי האָבן געמאַכט אַף דעם אַמע-
ריקאַנעם קריסט דעם וואונדערבאַרסטן איינדרוק, און ער שרייבט
וועגן זיי מיט דער גרעסטער באַגייסטערונג. און דר. פייטלאַווויטש
האַט זיי גלייך אַריינגענומען אין זיין שול, וואו זיי געפינען זיך
אַף אלעם פאַרטיקן און לערנען זיך מיט דעם גרעסטן פלייס.
און אזוי ארום האַט זיך אַנגעהויבן איצט אַ ניי לעבן באַ די
שוואַרצע אידן, אַ לעבן פול מיט אינטערעס, אַ לעבן מיט באַגייס-
טערונג, אַ לעבן פול מיט האַפענונג, אַ לעבן דורך וועלכן זיי שמעלן
זיך נאָך העכער אי מאַראַליש, אי עקאָנאָמיש.
די פאַלאַשן האָבן אַלע מאַל העלדיש געקעמפט פאַר זייער
אויפהאַלט אַלס אידן און ניט נאָכגעגעבן קיין ברעקל פון זייער רע-
ליגיע. זיי האָבן אַלעמאָל געלעבט שטאַרק אַפגעוונדערט פון דער
אַרומיקער באַפעלקערונג, וועלכע איז פריער באַשטאַנען פון געצנ-

דינער און קריסטן און דערנאך פון קריסטן, מאכמעדאנער און געצני-דינער. די אידישע רעליגיע איז בא זיי כמעט אין גאנצן פארבליבן אזא, ווי זיי האבן איר אהערגעבראכט פון ארץ-ישראל, מצרים, אראבישן העלב-אינדזל, תימן און סודאן. זיי האבן קיין באגריף ניט פון משנה און תלמוד און זיי וויסן ניט פון אונדזער גאנצער רעליגיעזער ליטעראטור פון דעם חורבן בית-המקדש אן. זיי האבן אפגעהיט די אידישע רעליגיע, די דינים און מנהגים פון די גאר אמאליקע צייטן — פון די ביבלישע צייטן, אויך האבן זיי געפירט דעם אמאליקן אידישן ארט לעבן.

בלויז איין געדאנק פון דער שפעטערדיקער צייט מאכט זיי נענטער צו די איצטיקע פרומע אידן פון דער וועלט — דאס איז דער משיח-געדאנק, דעם גלויבן אין א משיח, וועלכער וועט אויס-לייזן זיי פון גלות, און זיי אוועקפירן אין דעם לאנד פון זייערע אור-אור-עלטערן — אין ארץ-ישראל. און דער משיח-געדאנק איז בא זיי אנטשטאנען בא די זעלביקע אומשטענדן ווי בא אונדז, בא די ווייסע אידן פון דער וועלט, דאן, ווען זיי האבן דורכגעמאכט דעם ערגסטן קריזיס, דאן, ווען אלץ ארום און ארום האט זיי גע-יאגט, געפלאגט, גערודפט און עס האט זיך געדוכט, אז פונם אידישן פאלק וועט גארניט פארבלייבן. און דער משיח-געדאנק, צוזאמען מיט א טיפן גלויבן, האט זיי געגעבן קראפט איבערצומראגן די שוידער-לעכע צייטן און גראד ארום פון זיי פארשטארקטע אין גלויבן, אין זייער רעכט אף עקזיסטענץ, אין דעם גלויבן, אז זיי זיינען די טרע-גער פון דער אמתער רעליגיע, אז דער אמת איז נאר בא זיי, בא די אידן, די פארפאלגטע און ניט בא די פארפאלגער.

5

זייער לשון-קודש איז אן אלטע עמיאפישע שפראך

די הייליקע ספרים פון די שווארצע אידן זיינען אין דער אל-טער, טויטער שפראך פון עמיאפיע — אין דער גיז שפראך, וועלכע איז אויך די הייליקע שפראך פון די אביסינער. בלויז די געלערנטע אידן פארשטייען די שפראך. די מומער-שפראך פון די עמיאפיער איז עמיאפיש, וועלכע האט ניט צו טאן ניט מיט דער פארהייליקטער

שפראך גיז און ניט מיט דער אפיציעלער שפראך פון לאנד אמא-
האריק — וואס איז אינגאנצן א באזונדער שפראך מיט פארשיידענע
דיאלעקטן, וועלכע ווערן גערעדט אין פארשיידענע פראווינצן. עס
זיינען אויך דא פראווינצן, וואו עס ווערן גערעדט אינגאנצן אנדערע
עמיאפישע שפראכן און די אידן ריידן דארט אויך די באזונדערע
עמיאפישע דיאלעקטן. אבער די פארהייליקטע שפראך איז בא די
אידן פון גאנץ עמיאפיע די גוי-שפראך, אף וועלכער עס זיינען אג-
געשריבן די הייליקע ספרים, אין וועלכע דער רב לייענט די פרשות
פון דער תורה און אין וועלכער אלע ברכות ווערן געמאכט, כאטש
די פאלאשן, אויסער די געבלידעטע, פארשטייען ניט קיין ווארט
פון דער קלאסישער עמיאפישער שפראך — גיז.

זיי ווייסן ניט פון תפילה, ציצות, מזוזות און הימן ניט אף די
דינים פון פליישיקס און מילכיקס. די אידן, ווי כמעט די גאנצע
אביסינישע באפעלקערונג, וואוינען אין דערפער, און די פאלאשן,
וואס וואוינען אין די שמעט און שמעטלעך, וואוינען אין באזונדערע
געטאס, ניט ווייל מ'צווינגט זיי דערצו, נאר ווייל זיי ווילן זיך ניט
מישן מיט דער ניט פאלאשישער באפעלקערונג, וועלכע זיינען אין
רעליגיעזן זין פאר זיי ניט ריין. צוליב דער זעלביקער אורזאך צא-
מען זיי ארום זייערע דערפער, אז קיינער פון פרעמדע זאל ניט קע-
נען אהין אריינדרינגען, אויסער די אידישע איינוואוינער. פון
פרעמדע קען אריינקומען אהין בלויז דער, וועלכער האט א דער-
לויבעניש אף דעם. די אידישע דערפער זיינען כמעט אלעמאל אף
הויכע בערג, באוואקסן מיט א געדיכטן וואלד, וואו עס פליסט א
טייכל אדער א שטראם, כדי צו קענען אפט טובלען זיך. אינם
צאם ארום דארף איז דא א טויער, דורך וועלכן מען קען אריינגיין
אדער אריינפארן, און דער דורכגאנג ווערט געהיט דורך באוואפנטע
וועכטער, וועלכע היטן, אז קיין פרעמדער, ניט פון אידישן גלויבן,
זאל אין דארף נישט אריינפארן. אויב א פרעמדער קומט יא אריין
מיט דער דערלויבעניש פון די אידן פון דארף, מוז ער זיך רייניקן,
זיך גוט אויסמוואשן און אנטאן נייע קליידער — דאן ערשט קען
ער ריידן אדער פארהאנדלען מיט אידן.

אין יעדן דארף איז דא א שולכל, וועלכע הייסט בא זיי
„מעסגיד“ אדער „בית עקזיאבהער“. די שול זעט אויס ווי אלע הייז-

לעד, נאָר זי איז אביסל גרעסער, שענער געבויט און פארמאגט א הויף, וועלכער איז געדיכט באוואקסן. די שול אליין האט צוויי הויפט־אָפטיילונגען: דעם מקדש און קדשי־קדשים. אינם קדשי־קדשים טאָר, אויסער דעם הויפט־כהן, קיינער ניט אריין. אינם קדשי־קדשים שטייט געוויינלעך אַ מיטש באַדעקט מיט אַ טוך גע־שטריקט פון גילדענע פעדים. אַפן מיטש ליגט אַ ספר־תורה און דעם כהנא זאָכן, אויך צוויי כלים פאַר אַש און פאַר וואַסער. אין דעם מקדש דאוונען די אידן און אַפן הויף קומען פאַר דאַרפס באַראַטונגען. מען ברענגט דאַרט קרבנות און דער רבי לייענט דאַרט פאַרן פאַלק — די דאַרפסלייט. דער שול־הויף איז אַרומגערינגלט מיט אַ הויכן פאַרקן. אין שול באַלאַנגען די בכבודיקע ערטער צום כהן, שול־באַדינער און די געלערנטע. די פרויען האָבן אַ באַזונדער אַריינגאַנג. באַם דאוונען לייענט פאַר דער כהן אין דער הייליקער גיז־שפראַך באַשטימטע תפילות און ברכות, און דער עולם זאָגט נאָך שטייענדיק אַדער זיצנדיק אָף דער ערד.

די כהנים טאַנצן אָפּטמאַל באַם דאוונען. ספּעציעל יום־טובדיק זיינען די טעג אין יום־כפור. אין די גאָר גרויסע דערפער האַט די שול אַן אויסזען ווי דער אַמאַליקער בית־המקדש אין ירושלים. די צערעמאָניע פון ברענגען קרבנות איז כמעט די זעלביקע ווי באַ אידן אַמאַל אין די ביבלישע צייטן. די פרויען טאַרן ניט שטיין נאָענט פון מזבח, נאָר מוזן צווען די פראַצעדור פון דער ווייטנס. נאָכן ברענגען קרבנות קומען אַלע אידן אַריין אין שול דאוונען.

6

זיי זינגען, קלינגען און שפילן באַם דאוונען

מיט דער אויסנאַם פון יום־כפור און שבת ווערט דאָס דאוונען אין די שולן אַלעמאַל באַגלייט מיט מוזיק פון גלעקלעך, צימבאַלעס, באַראַכאַנען, ציטרעס און אַנדערע אינסטרומענטן, וואָס מוזן זיך אַלעמאַל געפינען אין שול און רעכענען זיך פאַר הייליקע אינסטרומענטן, וועלכע מען טאַר געוויינלעך ניט אַנריירן און וועלכע מען נוצט בלויז באַם דאוונען.

שבת איז באַ זיי אַ טאָג פון אמתער רו. אַלע מוזן רוען: דער מאַן, די פרוי, די דינסטן, די קינדער און אפילו די בהמות. שבת טרייסלט פון זיך יעדערער אַפ זיינע וואַכעדיקע זאָרגן. שבת הויבט זיך אָן פרייטיק אַוונט און ציט זיך גאַנצע פיר-און-צוואַנציק שעה. דאָס עסן, ווי באַ אונדזערע פרומע אידן, ווערט נאָך אַנגעגערײט פון פרייטיק אָן. נאָכן נעמען פרייטיק אַוונט אַ באַד אין טײך, טוען זיי זיך אָן אין די בעסטע און ריינסטע קליידער און גייען אין שול צו פייערן דעם הייליקן שבת, און אין שול פאַרבלייבן זיי שוין דעם גאַנצן מעת-לעת. אין שול דאַוונט מען דעם גאַנצן טאָג. דער רב לייענט פאַר און דער עולם זאָגט נאָך די הייליקע אומפאַר-שמענדלעכע ווערטער. די תפלות פון די פאַלאַשן באַשמײען פון הימען און קאַפיטלעך תהילים, וואָס זיי קענען אויף אויסנווייניק. און צווישן די גרויסע תפלות עסט מען פון דאָס שענסטע און בעסטע. אַלעמען ברענגט מען אין שול עסן. דאָס עסן ווערט צוזאַמען-געמישט און אַלע עסן צוזאַמען.

די שבתדיקע מאַכלים ווערן צוגעגרייט רייכער, בעסער ווי די אינדערוואַכנדיקע. פאַר שבת ווערט געכאַקן אַ ספעציעלער ברויט (ווי באַ אונדז חלות). די פלייש איז געקאַכט אַדער געבראַטן. מאַדנע איז וואָס זיי „מאַכן כשר“ די פלייש ווי אַלע פרומע אידן, אָבער די פלייש איז געפרעגלט — אַף פוטער. צום פלייש גיט מען מערסטנס צעשטויסענע בעבלעך. מען פאַרטרינקט מיט ביר און וויין. אַליין טאָר מען גאַרנישט נעמען. דער רב טיילט דאָס אויס יעדן איינעם גלייכע פאַרציעס פון עסן און טרינקען. פאַרן עסן און נאָכן עסן מוזן זיך אַלע וואַשן און מאַכן דערביי די געהעריקע ברכות.

אין אַלעגמיין זיינען אין שול באַס דאַוונען און באַס עסן אַלע די זעלביקע יחסנים. ס'איז ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן רײך, אַרעם, געלערנטע און פראַסטע. אַלע אידן פון דאָרף פאַרברענגען דעם הייליקן יום-טוב שבת אין שול אמת-ברידערלעך, פרידלעך און אַנגענעם.

די ימים-טובים זיינען באַ זיי כמעט די זעלביקע ווי באַ אונדז און ווערן געפייערט ענלעך ווי באַ אונדז. ניט מער זיי ווייסן ניט פון חנוכה און פורים. די ימים-טובים פאַלן אויך ניט אויס אין די זעלביקע טעג ווי באַ אונדז. זייער קאַלענדאַר קעגן אונדזערן אונ-

מערשיידט זיך אין עמלעכע מעג. פסח איז בא זיי זיבן מעג. דאן עסן זיי ניט קיין געזייערטן ברויט און טרינקען ניט קיין ביר. די הייזער ווערן פאר יום-טוב גערייניקט. אויך ווערט אלץ, וואס עס געפינט זיך אין די הייזער געוואשן און געשייערט. דריי מעג פאר פסח הערן זיי שוין אויף צו עסן ברויט און עסן בלויז געטריקנטע ארבעס און בעבלעך. ערב-פסח פאסטן זיי ביז מען ברענגט דעם קרבן-פסח. צום קרבן-פסח מוז יעדערער שוין זיין אין שול און אין נאמען פון די אלע אידן ווערט דער קרבן געבראכט. די צערעמאניע פון דעם קרבן פסח ווערט דורכגעפירט מיט פאמפ, אקוראט ווי אין די ביבלישע צייטן באם מזבח פון בית-המקדש.

און נאכן קרבן-פסח, ווען די כהנים האבן אויפגעגעסן דעם קרבן-פסח מיטן ניט געזייערטן ברויט, הויבט זיך אפיציעל אן דער יום-טוב פסח. אף מארגן אינדערפרי קומען אלע אין שול דאוונען און דער רב לייענט פאר זיי די טיילן פון דער תורה, וואו עס ווערט דערציילט וועגן דער באפרייאונג פון די אידן פון קנעכטשאפט אין מצרים.

אויסער אונדזערע יום-טובים האבן זיי אויך האלבע יום-טובים. יעדן ראש-חודש האבן זיי א האלב יום-טוב לכבוד דער נייער לבנה. זיי האבן א צווייטן שבועות פופציק מעג נאך סוכות. דאן טרעפן זיי זיך אף א בארג אונטערן אפענעם הימל, דאוונען און האבן אן אלגעמיינעם מאלצייט. יעדער צענטער טאג אין חודש איז בא זיי א האלבער יום-טוב לכבוד יום-כפור. יעדן פופצנטן טאג אין חודש האבן זיי אויך א האלבן יום-טוב לכבוד פסח און שבועות.

די פאלאשן היטן אפ דעם פאסטן אלס א טרויער-אנדענק פון חורבן בית-המקדש. זיי פאסטן דעם 17טן טאג אין אב אנטשטאט דעם נינטן, און אנטשטאט דעם 17טן תמוז פאסטן זיי דעם 9טן. די פרומע אידן פאסטן יעדן מאנטיק און דאנערשטיק. יום-כפור פאסטן אפילו קינדער פון אכט יאר אן גאנצע פיר-אויף-צוואנציק שעה. די פאלאשן זיינען מל זייערע אינגלעך אפן אכטן טאג, אויב עס פאלט נישט אויס שבת. שבת טאר מען נישט מל זיין די אינג-לעד, ווייל מען טאר ניט ארבעטן. דאן זיינען זיי מל צום 9טן טאג. מוהלים מעגן זיין אויך פרויען, אויב זיי קענען די מלאכה.

יעדן ערשט-געבאָרענעם זון לייזט מען אויס און מען ברענגט פאַר אים אַ קרבן. אויב די עלטערן ווילן אים ניט אויסלייזן, גיבן זיי אים אָפּ צו די נזירים, דאָס הייסט, צו די יעניקע, וועלכע ווידמען זייער לעבן צו רעליגיע. אזאָ קינד, ווען עס וואַקסט אויס, ווערט אויך אַ נזיר — אַן אָפּגעשיידטער פון דעם אַלגעמיינעם עולם — ער מוז אַוועקגעבן זיין לעבן צו דינען גאָט.

אין אַלגעמיין טיילן זיך די שוואַרצע אידן אָף נזירים, כהנים אָדער געלערנטע, און דאָס פּאַלק. דאָס זיינען ניט קיין סעקטעס, ניט קיין שבטים און דאָס האָט ניט צו טאָן מיט העכערע און נידע-ריקערע קלאַסן. אַלע אידן זיינען גלייך. אַלע האָבן די זעליקע פּרי-ווילעגיעס. ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן אַרעם און רייך. די נזירים זיינען די הייליקע, וועלכע גיבן זיך אָפּ בלויז מיט גאַטעס-דינסט, פאַרבּרענגען אין תּפּלה טאָן. זיי מוזן האַלטן ריין זייערע קערפּערס און לייטערן דעם גוף און נשמה. זיי לעבן אָפּגעזונדערט פון פּאַלק און קומען מיט אים אין באַרירונג אין אַ שבת אָדער אַ יום-טובּ. זיי עסן ניט קיין פּלייש און קאַסטרירן זיך. זיי גיט דאָס פּאַלק אָפּ כבוד מער פון אַלע אַנדערע.

זיי לעבן אין זייערע באַזונדערע דערפּער אָדער קאַמונעס און פירן זיך אויף קאַמוניסטיש. יעדער נזיר מוז זיך מיט עפעס נוצלעך מאַכן אין דער קאַמונע, אזוי, אז אַן אַ זייטיקער הילף באַזאָרגן זיי זיך מיט אַלץ, וואָס זיי דאַרפן נאָר. זיי פאַסטן אָפּט, פּייניקן זיך. פאַר אייניקע נזירים איז דאָס אַלץ צו ווייניק. זיי פאַרלאָזן די קאַמונע, דערווייטערן זיך אין מדבר, דערנערן זיך מיט פּרוכט און גרינס. פאַראַן אויך אזעלכע פאַר וועלכע דאָס איז נאָך אויך צו ווייניק. אום צו דערווערבן זיך אייביקע רום, וואַרפן זיי זיך אַראָפּ פון אַ הויכן פעלז. קיינער, אויסער אַ נזיר, טאָר זייערע קאַמונעס ניט באַזוכן. זייער הויפּט-לערער הייסט אבא שמעון.

די כהנים זיינען די, וואָס פירן אַן מיטן דאַוונען, ברענגען קרבנות און פּראַווען התּוּנות, לויות, בריתן. די כהנים עסן פון זייער אייגענער אַרבעט. אַבער זיי קריגן פון יעדער געשאַכטענער בהמה און פון יעדן קרבן אַ באַשטימטן טייל. אויסער דעם באַקר-מען די כהנים אַ צענטל (מעשר) פון דער תּבואה און דעם ערשט-לינג פון די בהמות.

אויסער דעם זיינען פארצן די געלערנטע, דעכערנאם, וועל-
 כע פארשטייען אביסל דאס הייליקע לשון, די גיז-שפראך, און
 אט די לערנען מיטן פאלק תורה און זיי לערנען מיט דער
 יוגנט אידישע רעליגיע. אין אלגעמיין ווערן זייערע ארבעטן
 פאר רעליגיעזע צוועקן ניט באצאלט. יעדער רב, כהן, מלמד קרינט
 ניט קיין געהאלט, אויסער מתנות פאר זייערע רעליגיעזער דיסט.
 אלע מוזן ארבעטן: אפילו די רבנים, די כהנים, די נזירים, און די
 געלערנטע לעבן בלויז פון אייגענער ארבעט.
 יעדע פראווינץ ווערט פארוואלטעט פון א כהן גדול און זיי
 אלע זיינען אונטערגעווארפן דעם העכסטן כהן גדול פון האַארע.

7

די הייליקסטע שול

דער הייליקסטער און טייערסטער ארט בא די פאלאשן איז דער
 ישוב האַארע, וואס איז פארווארפן אף די העכסטע בערג אין עמ-
 אפיע. דארט געפינט זיך א שול, וואס איז געבויט געווארן אין
 פופצנטן יארהונדערט, דארט זעט מען נאך איצט איבערבלייבענישן
 פון אמאליקע אידישע שולן און אנדערע עדות פון אידישער פאר-
 גאנגענהייט אין אביסיניע. די פאלאשן וואוינען איצט צופוסנס פון
 בארג און זיי פארמאגן קליינע לאנד-שמרעקעס אפן בארג, וואס
 זיינען זיי געשענקט געווארן פון דער רעגירונג, אלס אייגנטום פון
 דער אלטער שול.

די שול, וואס איז די שענסטע אין גאנץ עמיאפיע, איז מאסיוו
 געבויט און איז באדעקט מיט א סך מעטאל, מערהויפט ציין. ארום
 דער שול געפינען זיך די הייזער פון די כהנים. די שול איז, נאך
 דער מיינונג פון די פאלאשן, א ריכטיקע קאפיע פון בית-המקדש.
 לויט דער געשיכטע פון די פאלאשן, איז די שול געבויט גע-
 ווארן פון אבא זאברא, איינער פון די גרעסטע געלערנטע בא די
 פאלאשן און דער פארפאסער פון א שריפט אונטערן נאמען „אין
 אנהויב האט גאט באשלאסן“. די שריפט הויבט זיך אן מיט א
 קיצור פון חומש און דערנאך קומען פארשיידענע תחינות, וואס

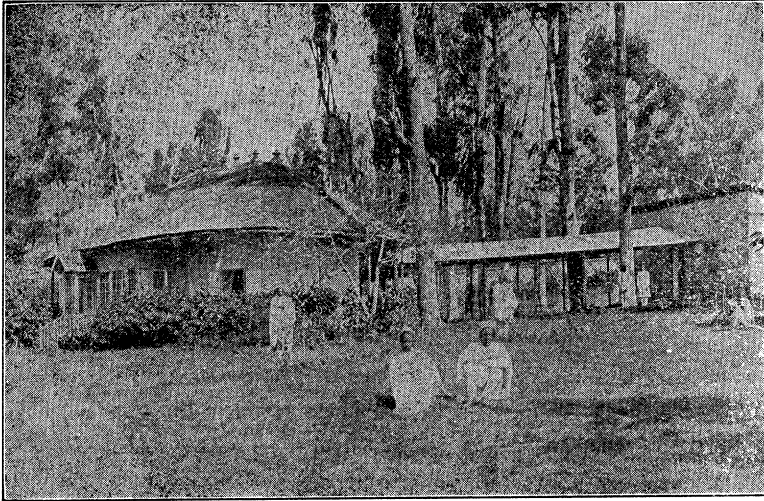
ווערן נאך איצט געזאגט פון די פאלאשן. לויט דער געשיכטע איז אבא זאברא אנגעקומען אויפן בארג צוזאמען מיט זיין תלמיד אבא זאבא, דעם זון פון עטיאפישן קייסער זארא יעקב, וועלכער האט אנגענומען דעם אידישן גלויבן.

8

זייער ארט לעבן

די עטיאפישע אידן, די פאלאשן, הייסט עס, זיינען כמעט אלע ערד-ארבעטער. זיי צייכענען זיך אויך אויס אין עטיאפיע אלס די בעסטע טעפ-מאכער, קאשיקעס-פלעכטער, זיינען די פיינסטע שמידן, שוסטער, וועבער, טישלער. אין דער ארבעט נעמען אנטייל די פרויען ווי די מענער. די פרוי גייט ארבעטן מיטן מאן אין פעלד, פלעכט מיט אים די קערבלעך, וועכט מיט אים די וואל אדער באוול. זי איז אף אלע געביטן א גלייכבארעכטיקטער מיטגליד פון דער פאמיליע. אין שמעט וואוינען די עטיאפישע אידן זייער ווייניק, אפילו אין אדים אבאבא, די הויפט-שטאט פון עטיאפיע, געפינען זיך זייער ווייניק אידן. פון האנדל ווייסן זיי ניט. זיי זיינען אלע שווערע ארבעטער. אפילו די העכסט געאכטעטע אידן, די נזירים, וואס דאס פאלק פארהייליקט, עסן פרינציפיעל נאר דאס, וואס זיי אליין קריגן פון דער רייכער נאטור אדער ארבעטן אויס מיט זייערע אייגענע הענט. יעדער אידישער דארף האט זיין הויפטלינג, דעם אויסדערוויילטן פונם דארף, וועלכער דארף דאס זיין פאראנטווארט-לעך צו דער רעגירונג פאר די צינזען און פאר די סאלדאטן, וואס עס קומט דער רעגירונג פון דער געמיינדע.

אין דארף ווערן ניט געפירט קיין פארהאנדלונגען, ווערן ניט געמאכט קיין אפמאכן מיט פרעמדע. פאר דעם איז דא א פלאץ אף די וועגן, אדער אף די מארקן. יעדנפאלס הינטערן צאם פון דארף. נאך דעם ווי א פאלאש האט פארהאנדלט מיט א פרעמדן (דאס הייסט מיט אן עטיאפיער, וועלכער איז ניט קיין איד) טאר ער ניט קומען אין בארירונג מיט אנדערע אידן ביז זון-אונטערגאנג, און ווען די זון פארגייט, מוז ער זיך טובלען אין וואסער באם דארף.

א פאלאשישער דאָרף

נאָך ערגער איז ווען א פאלאש האָט געמוזט זיין באַ אַ ניט-
 אידן אין שטוב. ער מאַר ניט אריין נאָך דעם אַ גאַנצן מאַג אין
 זיין הויז. ער מוז זיך וואַשן, רייניקן, אַנטאָן אַנדערע זאַכן און נאָך
 זון-אונאַמערגאַנג מעג ער ערשט אַריין אין זיין הויז.
 זייערע הייזער ווערן געבויט פון האַלץ און שטיין און זיינען
 געוויינלעך קיילעכדיק. דער דאָך, וואָס באַשטייט פון שטרוי אַדער
 טרוקענע צווייגן, איז אויך אַ קיילעכדיקער, מיט אַ שפיץ אין דער
 הויך. קיין פענצער זיינען ניטאָ. די טיר דינט אין דער זעלביקער
 צייט פאַר אַ פענצער. קיין קוימען איז אויך ניטאָ — ניט קונדיק
 אָף דעם וואָס זיי האַלטן אָן אָן אייביקן פייער אין אויוון. באַמאַג
 קאַכן זיי אָפּן פייער און באַנאַכט באַלייכטן זיי און באַוואַרעמען
 דערמיט די כאַמע. דער רויך גייט אַרויס דורך די שפּאַרונעס און
 שפּאַלטן אין די ווענט און דאָך. יעדע הייזל האָט אַ געפּלאַסטערטן
 הויפל. אַפּטמאַל באַזיצט אַ פּאַמיליע פּאַלאַשן צוויי-דריי אַזעלכע
 הייזלעך, לויט דער צאָל מיטגלידער אין דער פּאַמיליע.

— אין די הייזלעך קען מען געפינען א פאר אייגנארטיקע שטולן דאס זיינען קלעצער פון בוימער באדעקט מיט פעל. דא זיינען אויך פארפאן אויפגעהויבענע פלעצער, וואס דינען פאר בעטן. דאס זיינען אזעלכע פלאטפארמעס וואו עס זיינען אנגעווארפן פעלכלעך אף וועלכע מען ליגט. אַנשטאַט קישנס, דינען ווידער הילצערנע קלעצלעך באדעקט מיט פעל. דאָ שטייען א פאר קערבלעך, אין וועלכע מען האלט די קליידונג און אנדערע שטוב-זאכן. די אויבער-שמע דעקן פון די קערבלעך דינען אויך אלס טישן צום עסן.

אין יעדער שטוב זעט מען מעפ, פענדלעך, סקאוואראדעס, א שטויסל, א פאר מיל-שטיינער אף צו מאַלן און צערייבן פארשוי-דענע קערנער, פון וואס זיי מאַכן אלערליי עסנווארג. אויך קריגלעך מיט וואַסער, ביר און וויין. אף די ווענט הענגען שווערדן, שפיזן, ביקסן און שילדן. בא די רייכערע און געלערנטע אידן זיינען די ווענט באַפּוּצט מיט הייליקע פארמעטן. בא זיי טרעפט מען שוין אויך כלים פון קופער, מעש און בראַנדו.

דער ערשטער זון, דער בכור, אויב ער ווערט ניט אויסגע-קויפט דורך א קרבן, מוז ער צו אכט יאָר אַוועק צו די נזירים און צוגלייך מיט די נזירים זיך אַפּגעבן אינגאַנצן מיט דינען דעם אי-דישן גאַט. די ערשטע געבוירענע טאכטער רעכנט זיך אויך העכער פון די אלע אנדערע קינדער. איידער דאָס קינד דאַרף געבוירן ווערן ווערט די מוטער אַפּגעזונדערט, מען האַלט זי אין אַ באַזונדער חדר באַם הייזל. דאָרט בלייבט זי אַליין ביז דעם פּערציקסטן טאָג נאַכן געבורט, ווען זי האָט אַ זון, און ביזן אַכציקסטן (80) טאָג, אויב זי האָט געבוירן אַ מיידל. נאַכדעם באַדט אויס די מוטער אין טייכל איר ניי-געבוירן קינד, טובלט זיך אַליין אויך אויס, מוט אָן אף זיך אַ ניי קלייד, ברענגט אַ קרבן און קומט אַריין מיטן קינד אין הויז. אין אַלגעמיין ברענגען זיי אויך אַזעלכע קרבנות, וועלכע זיי-נען אונדז אומאַבזאָוסט: קרבנות פאר אַ רעגן, קרבנות געזונט צו ווערן, אַ קרבן באַ אַ באַנייאונג פון אַ הויז און אַ קרבן ווען אימיצער שטאַרבט.

ווען אימיצער שטאַרבט, ווערט ער געוואַשן, איינגעוויקלט אין בוימוואויל-תכריכים און אַוועקגעטראָגן אַפּן בית-עולם. דעם טויטן לעגן זיי אַוועק אין היילן, אין פעלדזן, אַדער צווישן זייער גרויסע

שמייער, כדי דער טויטער זאל נישט קענען קומען אין בארירונג מיט די לעבעדיקע. אף זיין קבר פלאנצט מען א בוים. דער טרויער געדויערט זיבן טעג, אין פארלויף פון וועלכע די נאָענטסטע קרובים ברענגען צוויי קרבנות — איינעס אפן דריטן טאָג און איינעס אפן זיבעטן טאָג.

9

זיי האַלטן נישט פון פילע ווייבעריי און האָבן יונג חתונה

כאַטש זיי ווייסן נישט פון רבנו גרשונס פארבאָט אף פיל-ווייבעריי, האָבן זיי נישט מער ווי איין פרוי. די פאלאשן זיינען זייער צערטלעך צו זייערע פרויען און קינדער. די אַלגעמיינע באַפעלקערונג מעג האָבן א סך פרויען און קעפס-ווייבער, מיט וועלכע זיי, די נישט-אידישע עטיאָפיער, באַגייען זיך שוין גאַרניט צערטלעך. דאָס פאַ-מיליען-לעבן באַ די עטיאָפישע אידן איז העכסט מאַראַליש און ריין. עס איז אויך נישט באַ זיי קיין געמישטע הייראַטן און קיין פאַר-זעסענע בחורים און מיידלעך.

זיי האָבן יונג חתונה, מערסטנס צו אַכצן יאָר.

די תנאים קומען פאַר זייער ראַמאַנטיש. ביידע צדדים טרעפן זיך אפן וועג ערגעץ אונטער א בוים. דער כלהס פאַטער שיקט שלוחים צום חתנם פאַטער מיט דער פראַגע: „נאָך וואָס ביסטו אַהער געקומען?“ דעם חתנם צד ענטפערט: „מיר האָבען א יונג-מאַן און זוכן א פרוי פאַר אים.“ און עס הויבן זיך אָן די פאַרהאַנד-לונגען. גלייך באַשליסט מען וועגן נדן, וועגן טאָג פון דער חתונה. די חתונה איז נישט קיין רעליגיעזע. פון קיין כתובה און אַנדערע רעליגיעזע צערעמאָניעס ווייסן זיי נישט. מען דערקלערט בלויז פאַר עדות, אַז די צוויי האָבן חתונה און די גאַנצע צערעמאָניע איז פאַרענדיקט. גמון קומען פאַר זייער זעלטן, אין אויסנאַמס-פאַלן, און דער גט טראָגט אויך א פערזענלעכן, ציווילן, נישט קיין רעליגיעזן כאַראַקטער. פאַר צוויי עדות ווערט דערקלערט, אַז דאָס פאַר פאַלק איז געשיידט און פאַרטיק. אַן ערשט-געבוירענער זון מוז חתונה האָבן מיט אַן ערשט-געבוירענער טאָכטער. די אידישע פרויען זיי-נען נישט אַפּגעזונדערט פון די מענער, ווי די אַנדערע שוואַרצע

פרויען און טראגן ניט קיין צודעק אף זייערע פנימער, ווי די מאַכ-
 מעדאנישע פרויען אין אַפריקע. זיי גייען אין גאס פראַנק און פריי.
 די פאַלאַשן פאַרמאַגן אויך אַ ליטעראַטור, וועלכע איז דורך
 און דורך אַ רעליגיעזע: חומשים און תנ"ך, אַ בוך מיט דערקלע-
 רונגען און באַמערקונגען וועגן וועלכן זיי גלויבן, אז גאָט האָט דאָס
 צוגעגעבן משהן צו דער תורה; אַ בוך מיט געזעצן וועגן שבת, אַ
 לערן-בוך אין דער גיזישער שפראַך, אַ בוך מיט סודות פון דער
 וועלט, די געשיכטעס פון אדם, אברהם, יצחק, יעקב און משה, און
 די געשיכטעס פון די אידישע מלחמות פון יאָזעפוס, אויסצוגן פון
 נביאים און תהילים.

דאָס זיינען אַבער ניט קיין ביכער אין געוויינלעכן זין. דאָס
 זיינען אַליץ פאַרשריבענע פאַרמעטס און די געלערנטע לאָזן זיך
 קאַסטן אַ סך געלט אום צו באַזאָרגן זיך מיט אַזעלכע הייליקע
 פאַרמעטס און מיט די פאַרמעטס באַהענגען זיי זייערע וועגן, וואָס
 עס רעכנט זיך פאַר די שענסטע, רייכסטע און הייליקסטע באַ-
 צירונג פון די הייזער.

די שוואַרצע אידן, ווי אַלע נישט זייער אַנטוויקלטע שבטים
 און פעלקער, גלויבן דערצו אין אַלע נאַרישייטן — אין שדים, רוחות,
 שלעכטע און גוטע גייסטער, זיי זיינען העכסט אַבערגלויביש.
 אין לאַנד איז קיין אַנטיסעמיטיזם ניטאָ, אויסער דעם אַנטי-
 סעמיטיזם פון די קריסטלעכע גלחים. די ניט-אידישע שכנים רעם-
 פעקטירן און לויבן די אידן. דאָס איז דערפאַר, וואָס די פאַלאַשן
 זיינען שווערע אַרבעטער, טייערע באַלמעלאַכעס, גוטע ערד-אַר-
 בעטער, קינסטלער אין זייערע פאַכן. ניטאָ קיין הענדלער און
 עקספּלאַטאַטאָרס צווישן זיי. דאָס פאַלק באַציט זיך צו אידן ווי
 צו מענטשן פון אַ העכערער שטופע און די רעגירונג שאַצט זיי
 הויך צוליב די נוצן, וואָס דאָס לאַנד האָט פון זיי. אין אלגעמיין
 זיינען די באַציאונגען פון די ניט-אידישע שכנים צו די אידן גוטע.
 און ווער ווייסט? אפשר זיינען די קריסטלעכע פאַלקסמאַסן נאָך
 ניט אַזוי ווייט קריסטלעך דערצויגן, אז זיי זאָלן האַסן די אידן
 און מאַכן אַף זיי פאַגראַמען.

אַרום און אַרום מוז זיין די צאָל פון די שוואַרצע אידן אין
 אַביסיניע אַרום 70 טויזנט. די אַביסינישע היסטאָריקער גיבן איבער,

אז ווען די אביסיניער האבן זיך באקערט צום קריסטנטום איז א העלפט פון דער באפעלקערונג באשטאנען פון אידן און די אנדערע העלפט איז געווען געצנדינעריש. די אמאהארן, וואס זיינען א פינפטל פון דער צען-מיליאניקער באפעלקערונג אין עטיאפיע און וועלכע זיינען די הערשער פון לאנד, ריידן א סעמיטישע שפראך און גלויבן, אז זיי שטאמען פון אידן. א סך עטיאפיער פארשער האלטן, אז איבערן גאנצן לאנד געפינען זיך ניט ווייניקער ווי דריי הונדערט טויזנט פאלאשן.

די פאלאשן טרעטן אריין אין אנדזער אירישער משפחה

פארשטייט זיך, אז קולטורעל געפינען זיך די פאלאשן אף א זייער נידעריקן צושטאנד, און עס וואלט געווען צופיל געפאדערט, אז בא דער סביבה, וואס רינגלט זיי ארום, זאלן זיי זיך געפינען אף א סך א העכערער קולטורעלער מדרגה. מען דארף ניט פארגעסן, אז נאך היינט צו טאג זיינען דא אין עטיאפיע ווילדע שבטים. אין די הייסע טרוקענע וויסמענישן פון דאנאקיל און סאמאלילאנד לעבן גאנצע שבטים, וואס האבן ניט קיין שפור פון מאדערנער ציוויליזאציע. זיי גייען כמעט נאקעט, זיינען געצנדינער און לעבן אף רויב און מארד. און אט די שמעלן מיט זיך פאר א גאנץ דריטל פון דער עטיאפישער באפעלקערונג. די אנדערע צוויי דריטל — די מאכמעדאנער און קריסטן — געפינען זיך אויך קולטורעל אף א ניט קיין הויכער מדרגה, אפילו נידעריקער ווי די אראבער אין ארץ-ישראל אדער מצרים, כאטש זיי זיינען דאס די ציוויליזירטע. די עטיאפיער, אפילו די ציוויליזירטע פון זיי און די רייכערע, גע-ניסן זייער ווייניק פון דער מאדערנער ציוויליזאציע, ווייסן ניט פון קיין ארכימעטור, פון וועגן, פון גאז, עלעקטריק, מעלעפאן, ציי-טונען, שולן, ביכער. איין איינציקער אויפטו פון דער מאדערנער ציוויליזאציע איז די פראנצויזיש-עטיאפישע אייזנבאן, וועלכע בינדט זיי צונויף מיט דער ציוויליזירטער וועלט און וועלכע שפילט א גרויסע ראָל אין זייער געזעלשאפטלעכן לעבן — איז דער אויפטו פון די פראנצויזן און ניט פון די עטיאפיער.

א פאטער און א זון פאלאשן ביי דר. פייטלאווטשן

ערשט לעצטנס האט מען אנגעהויבן גרינדן שולן פאר קינדער, איז נאך דערווייל די צאל פון שולן אזא קליינע, אז דאס שפילט א קליינע ראל אין עמיאפישן קולטורעלן לעבן. בא אזא סביבה איז געווען אוממעגלעך די שווארצע אידן קול-טורעל הויך שטייגן, ניט קוקנדיק אף דעם, וואס די פאלאשן שטייען קולטורעל העכער פון דער ארומיקער עמיאפישער בא-פעלקערונג. א גרויסן שמוץ פארויס האט זיי געגעבן די בא-

געגעניש מיט דר. פיימלאָוויטש. אין אלגעמיין איז די באַגעגעניש מיט דר. פיימלאָוויטש געווען פאַר זיי אַ גרויס פרייד און דער-וואַכונג. די פרייד איז געווען פון דעם, וואָס זיי האָבן זיך דערוואוסט צום ערשטן מאל פאַר טויזנטער יאָרן, אַז עס זיינען פאַראַן נאָך אידן אויסער זיי, אידען אין דער גאַנצער וועלט און זיי ציילן זיך אין מיליאָנען, אַז אידן פאַרן אין מאַסן פון די גלות-לענדער קיין ארץ-ישראל, וואו זיי האָפּן צו פירן אַ זעלבסטשמענדיק לעבן, אַז די אידן איבער דער וועלט האָבן ניט נאָר ניט פאַרגעסן זייער אי-דישקייט, נאָר אידישקייט איז געוואָרן אַ גאַנצע וויסנשאַפט, וועלכע יענע אידן, די ווייסע, פאַרטיפּן און פאַרברייטערן. הייסט עס, אַז זיי זיינען ניט די לעצטע רעשמלעך פון אידישן פאַלק, אַז פון זיי פאַלט אַראָפּ די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַרן גאַנצן אידישן פאַלק, אַז די ווייסע אידן וועלן זיי אויך קענען מאַטעריעל און קולטורעל אַרויס-העלפּן.

און אין זייער ערשטן בריוו צו די אידן פון אייראָפּע און אַמע-ריקע שרייבן זיי צווישן אַנדערעס: „ווען מיר וועלן באַקומען פון אייך ביכער, שולן און לערער, אַז אונדזערע קינדער זאלן קענען לערנען, וועלן מיר זיין העכסט צופרידן. מיר בעטן אייך, אַז גאָט זאל אונדז צוזאַמענפירן איינער מיט די אַנדערע.“ די ווענדונג זייערע צו די אידן פון דער וועלט איז אונטערגעשריבן פון די וויכ-טיקסטע פאַלאַשן אין די פּראָווינצן בעלעאַ, סעמיען, ארמאַטשעחאַ, טאַקסווא, דעמבעאַ, באַ דער געלעגנהייט ווען זיי זיינען זיך צוזאַמען-געקומען אין יום-טוב סוכות. און אַז זיינען עטלעכע פון די אונ-טערגעשריבענע נעמען: אבא אלעזר, כהן גדול פון בעעסאַ, אבא יעקב, כהן גדול פון דערא וואוהאַ און וואַגעראַ, אבא ראַבל (ראובן), כהן גדול פון מעעאַטהאַ און סעמיען, דערנאָך קומען די אונטער-שריפטן פון די געלערנטע אידן און דערנאָך פון די פאַלקסמאַסן.

זיי, די דאַרפישע פאַלאַשן, וועלכע נויטיקן זיך אַזוי שטאַרק אין אַ שטיקעלע לאַנד, נויטיקן זיך אין זאַלץ, בוימוואויל, אין קוילן, נעצן, שפיזן, ביקסן, בעטן גאָר ביכער, שולן, לערער ...

און וואָס פאַר אַ נוצן האָבן זיי פון דעם ערשטן ווייסן אידן, וואָס האָט זיך באַזעצט צווישן זיי? מיט דער פאַרמיטלונג פון דר. פיימלאָוויטש ווערן געגרינדעט אין די שמעט דעמבעאַ און אַדים

אבאבא שולן, וואו זיי גיבן אריין זייערע פייאקסטע זין, כדי קרינג-דיק דארטן די געהעריקע בילדונג, זאלן זייערע קינדער ווערן מיט דער צייט זייערע פאלקס-לערער און דערציער. זיי האבן מיט דער דערציערישער זייט אזוי איינגעזארגט, אז כמעט יעדע געמיינדע האט פאר א וואך צייט אין יאר א שול. א לערער קומט צופארן אין דארף אף א וואך צייט און די גאנצע פאלאשישע באפעלקערונג פון גרויס ביז קליין קומט אין שול לערנען זיך. די לערע באשטייט אין דעם, וואס דער לערער גיט די דארפסלייט אן עלעמענטארע באקאנטשאפט מיט העברעאיש, אידישע פירונגען, אויך אינפאר-מאציע וועגן די אידן פון דער וועלט.

אינטערעסאנט איז, אז דער קייווער העיל סעלאסיע האט ניט נאר פאר דער אדים אבאבער פאלאשישע שול געגעבן זיין נדבה פון פינף טויזנט דאלער, נאר ער אינטערעסירט זיך אויך מיט די פעדאגאגישע דערפאלגן פון דער שול, האט אפילו באזוכט די שול.

ווען דר. פייטלאווויטש איז אין 1909 צוריקגעקומען פון זיין צווייטער עקספעדיציע אין עטיאפיע, האט ער געבראכט מיט זיך פיר פאלאשן. איינער פון זיי איז געווען טאאמראט עמאנועל, וועל-כער איז פארבליבן אין אייראפע זעכצן יאר און איז דערנאך גע-ווארן דער הויפט פון א שול פאר די פאלאשן. נאך צוויי האבן געקראגן א גוטע בילדונג אין אייראפע און זיינען געווארן לערער אין טיף עטיאפיע. דער פערטער איז געשטארבן, ווען ער איז צוריקגעקומען אין עטיאפיע פון ירושלים.

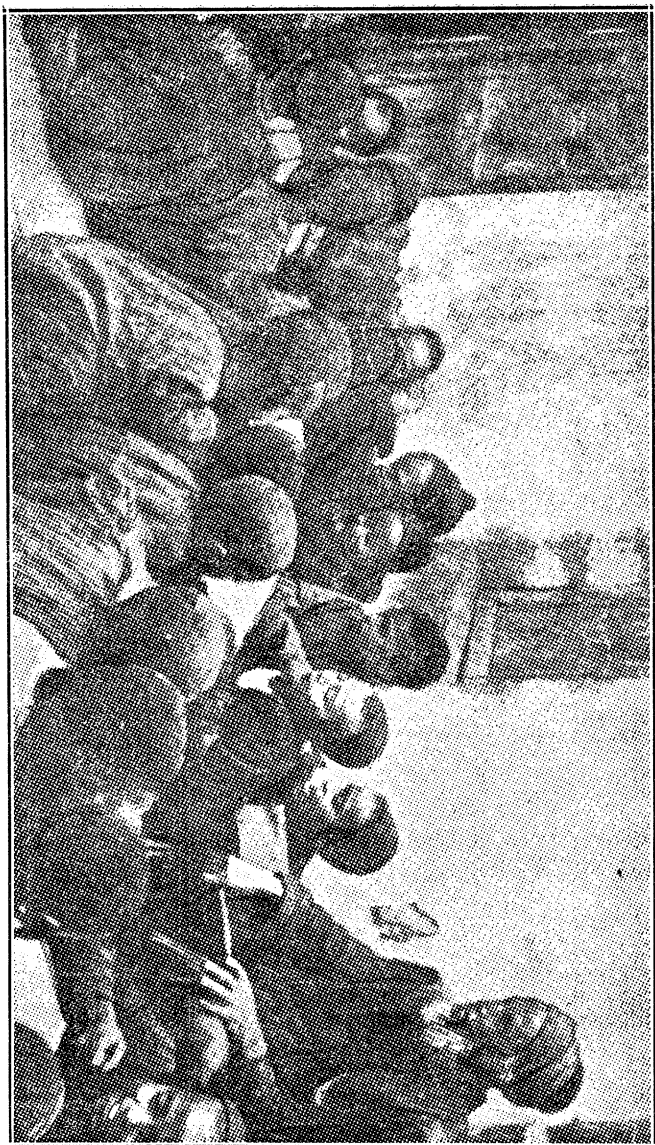
טאאמראט עמאנועל איז געווען דער ערשטער פאלאש, וואס האט באזוכט אמעריקע. ער איז דא ארויסגעטראטן בא א סך מי-טינגען און אומעטום געמאכט דעם בעסטן איינדרוק. אינטערעסאנט איז, אז עמאנועלס פאטער איז געווען א מיליטער מענטש און איז געווען זייער נאענט צום פריערדיקן עטיאפישן קייווער טעאדאר. אין עמאנועלס משפחה צירקולירט א לעגענדע, אז זייער אור-אור-עלמערן האבן גאר אמאל געוואוינט אין ארץ-ישראל, געקעמפט קעגן די פלשתים, אז די פלשתים האבן זיי געפאנגען און שפעטער אוועק-געפירט קיין עטיאפיע, ד. ה. אז זיי געפינען זיך אין עטיאפיע פון דוד המלכס צייטן.

אויסער די פיר, האָט דר. פייטלאָוויטש אַרויסגענומען נאָך זיבעצן יונגעלייט — פאלאשן. זיבן האָט ער אַוועקגעשיקט קיין ארץ-ישראל און צען קיין אייראָפּע, צו קריגן אַן אַלגעמיינע און אידישע דערציאונג און אויך לערנען פאַרשיידענע מלאכות. יעדער איינער פון די זיבעצן יונגעלייט איז אַ צוקונפטיקער פירער באַ די פאלאשן, יעדער איינער פון זיי וועט פאַרשפּרייטן אידישן און אַלגעמיינעם וויסן צווישן די פאַרוואַרפענע אידן פון עטיאָפּיע.

אין אמעריקע האָט דר. פייטלאָוויטש געגרינדעט אַ פּראָ-פאלאשן קאָמיטעט, וועלכער האָט די אויפגאבע צו העלפן די פאלאשן מיט וואָס נאָר עס איז מעגלעך. אַט דער קאָמיטעט העלפט מאַמעריעל די פאלאשן אין עטיאָפּיע גרינדן שולן, אויסהאלטן זיי און שיקט אַפּט ביכער, פון וועלכע זיי קריגן נייעס וויסן וועגן אידישן פּאָלק. אַ סך אַמעריקאַנער און אייראָפּיאישע אידן, וואָס זיינען פאַראינטערע-סירט אין די פאלאשן, האָבן זיי צוגעשיקט ספרים אלס מתנות.

אַט אַזוי איז צוגעקומען צו אונדזער אידישער משפּחה נאָך אַ נייער מיטגליד — די שוואַרצע אידן פון עטיאָפּיע.

וואָס פאַר אַ האַפּענונגען מען לייגט אין יענער געגנט אָף די פאלאשן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער צוקונפּט פון עטיאָפּיע קען אַמבעסטן אילוסטרירן די מיינונג פון דעם גובערנאַטאָר פון עריט-טרייע, וועלכער איז גוט באַקאַנט מיטן לאַנד און מיט די פאלאשן. „די פאלאשן זיינען סיי פיזיש און סיי גייסטיק דער בעסטער עלעמענט צווישן די איינוואוינער פון עטיאָפּיע. עס קען זייער גע-מאַלט זיין, אַז פון אַט יענע אידן, וועלכע ציען זייער יחוס פון שלמה המלך, וועלן אַרויסקומען די יעניקע, וועלכע וועלן דערהויבן אַבי-סיניע צו אַ העכערער ציוויליזאַציע.“

א תימנער דער

די תימנער אידן

(פון מיין רייזע ארום דער וועלט)

שוין זעקס וואַכן, אז מיר, איבער פופציק חלוצים פון וויימן
 מזרח, פאָרן מיט דער שיף „טריעסט“. דורכגעפאָרן דעם יאָפּאַנישן
 ים, דעם געלן ים, דעם כינעזישן, פאַרבייגעפאָרן אַ סך אַנדערע שיינע
 אינזלען און לענדער, פאַרבייגעפאָרן גאַנץ אינדיע, דורכגעפאָרן דעם
 אינדישן אַקעאָן און אַט דערנענטערן מיר זיך צום אַדענער אויסגוס,
 וועלכער פירט אונדז אַרײַן אין רוײַטן ים (ים סוף), צום זעלביקן ים,
 דורך וועלכן, לויט דער לעגענדע, זיינען די אידן אַריבער אין טרוקן-
 קייט און פרעה מיט זיינע סאַלדאַטן און רייטוועגענער זיינען דער-
 טרונקען געוואָרן.

איך האָב זיך פאַנאַדערגערעדט מיטן קאַפיטאַן פון דער שיף,
 אַ גרוי-אַלטן דייטש, וועלכער האָט זיין גאַנצן לעבן פאַרבאַכט
 אויף די וואַסערן און אין וועמענס נשמה איז לעצטנס פאַרגעקומען
 אַ גרויסער רים און אַ גרויסע טראַגעדיע, וואָס ער פירט איצט די
 שיף ניט אונטער דער עסטרייכישער פאַן, נאָר אונטער דער פאַן פון
 זיינע ערגסטע שנאים — די איטאַליענער, וועלכע אַלס באַזיגער אי-
 בער זיין באַליבט לאַנד, האָבן נאָך דער וועלט-מלחמה און לויטן
 ווערסאַלער שלום אָפּמאַך פאַרבאַכט די שטיק לאַנד פון צווייטן זייט
 פון אַדריאַטישן ים, וואָס האָט פריער באַלאַנגט צו עסטרייך-אונ-
 גאַרן. און ער דאַרף דאָס צום ערשטן מאַל פירן די עסטרייך-אונ-
 גאַרישע שיף אונטער דער פאַרהאַסטער איטאַליענישער פאַן
 דאָך צייטנווייז באַפרייט ער זיך פון דעם קאַשמאַר און דאָן
 איז ער זייער אינטערעסאַנט און דערציילט אונדז וואונדערבארע
 מעשות.

דעם פרימאַרגן, וואָס איך בין צו אים אַרויף, איז ער געווען
 אין אַ גוטער שטימונג, האָט זיך פאַרנאַדערגערעדט וועגן די אידן
 אין פאַלעסטינע, האָט אַרויסגעוויזן אַ גרויסע באַקאַנטשאַפט מיט
 דער געאָגראַפישער, פאַליטישער און עמאַנאַראַפישער לאַגע פון

לאנד, האָט מיר דערציילט א סך מעשות וועגן זיינע ארץ-ישראל-פאסאזשירן. מיטאמאל האָט ער זיך פון עפעס דערמאָנט און האָט אָנגעהויבן צו דערציילן:

„דאָס האָט געמוזט זיין מיט אַ יאָר צוועלף צוריק, איך האָב דאָמאלסט געפירט אַ שיף פון די יאַפּאַנישע ברעגן צו טריעסט. ניט ווייט פון דאָנען האָב איך פון מיין שיפס-קאָמפּאַניע געקראָגן א טעלעגראַמע, אז איך זאָל זיך אָפּשטעלן אין אדען און ארויפ-געמען אַ 50 פּאַסאָזשירן, וועלכע איך זאָל אַראָפּלאָזן אין יפו, פּאַ-לעסטינע, ד. ה. איך האָב געדאַרפט ענדערן מיין מאַרשרוט. פאַר-שטייט זיך, אַז מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אדען, זיך אַראָבען. פון דערווייטנס האָב איך שוין דערזען מיינע פּאַסאָזשירן: זיי זיי-גען געזעסן אויף דער ערד כאַס ברעג פון ים. מיר איז שוין אויסגעקור-מען צו זען אַרימעלייט פון קאַרייע, קוליס פון כינע, אַרבעטער פון אינדיע, אַבער אַזעלכע פאַראַרימטע, אויסגעדאַרטע, אויסגעהונג-גערטע פּאַסאָזשירן האָב איך נאָך קיינמאַל ניט געזען.

„דאָס זיינען געווען אידן פון תימן מיט זייערע פרויען און קינד-דער. די אידן זיינען געווען אָנגעטאָן אין עפעס לאַנגע ברייטע שמאַמעס, אין זעק, שמוציגע לאַנגע העמדער. די פרויען — נאָך ערגער; אויף די קינדער, אויסער אַ לאַנגער העמד און פעסקעס אויף די קעפּ, איז מער גאַרניט געווען. די אידן האָבן מיט זיך כמעט גאַרניט מיטגענומען, אויסער קיטלען, מליתים, ספרים.

„זיי זיינען אַלע געווען דעק-פּאַסאָזשירן. פון דעם ערשטן טאָג, וואָס מיר האָבן פאַרלאָזן אדען, האָבן זיי אָנגעהויבן שמאַרבן. וואָס ווייטער מיר זיינען געפאַרן, אַלץ מער האָט זיך זייער שמערבלעכקייט פאַרגרעסערט. איך האָב אויפגעפּאָדערט דעם דאָקטאָר, ער זאָל ניט קאַרגן זיין הילף, מעדיצין, עסן. נאָר זיי זיינען אַבער געווען אַזוי פרום, אַז זיי האָבן זיך אַנטזאָגט צו נעמען וואָס-עס-איז פון גויאישע הענט. האָב איך זיי אַרויסגעגעבן פון די בעסטע עסנס, וואָס מיר האָבן געהאַט אויף דער שיף, און זיי זאָלן אַליין צוגרייטן, קאַכן, און מאַכן, ווי זיי אַליין ווילן.

„נאָר עס האָט ניט געהאַלפּן. איך האָב געטאָן אַלעס מעגלע-כעס: די קראַנקע אַריינגעלייגט אין שפיטאַל פון 1טן קלאַס, אַנ-

דערע געגעבן ערשט-קלאַסיקע קעבינם. נאָר אומזיסט. עס האָט נישט געהאַלפֿן. דער דאָקטאָר האָט דערקלערט, אז דאָס קומט פֿון שמענדיקן הונגען, פֿון שרעק און פֿון שוידערלעכע איבערלעבונגען. זייער אָרגאַניזם איז שוין צופֿיל אָפּגעשוואַכט געוואָרן, און אַלס רעזולטאַט פֿון דעם איז די שמערבלעכקייט.

„אויף דער שיף האָט געהערשט אַ שמענדיק האַרצרייסנדיק געוויין, און די שמאַרקערע מענער צווישן זיי האָבן טאַג און נאַכט געלערנט, געוויינט, געבעטן גאַט.

„ס'איז געווען שרעקלעך אַנצוקוקן זיי, ווי זיי האָבן זיך אַלע צונויפּגעקוועטשט אויפֿן דעק, און פֿון זייערע בלישמשענדיקע אויגן האָט אַ טויט-שרעק אַרויסגעקוקט.

„איר קענט אייך נישט פֿאַרשטעלן, ווי גליקלעך איך בין געווען, ווען איך האָב די דאָזיקע פּאַסאַזשירן געבראַכט קיין יפו.

„ווען זיי זיינען אַראָפּ אין יפו, און זייערע פֿיס האָבן דעם באָדן אָנגערירט, האָב איך פֿון דערווייטנס געזען, ווי זיי זיינען צוגעפֿאַלן צו דער האַרטער פֿאַרשטיינערטער ערד, האָבן זי געקושט און גע-וויינט ווי קליינע קינדער. נאָר דאָס מאַל האָבן זיי אַפּשר צום ערשטן מאַל געוויינט פֿון גרויס פֿרייד, דאָס זיינען אַפּשר צום ערשטן מאַל געווען באַ זיי טרערן פֿון גליק.

„איר ווייסט, האָט ער פֿאַרענדיקט, פֿון דאַמאַלסט אָן מייד איך אויס צו פֿירן די תּימנער אידן קיין פֿאַלעסטינע. דאָס שרעקלעכע בילד, ווי זיי וואַלגערן זיך אויפֿן דעק, שטייט נאָך איצט פֿאַר מיין-נע אויגן און מאַכט מיך שוידערן.

„נאָך איין זאַך מוז איך צוגעבן, אַזאָ הייסע ליבע צו אַ לאַנד, אַזאָ פֿאַמריאַטיום ווי זיי האָבן צו פֿאַלעסטינע האָב איך נאָך קיינ-מאַל נישט געזען. אַרץ ישראל איז פֿון זייערע ליפֿן נישט אַראָפּ און מאַדנע האָבן זיי דאָס וואָרט אַרויסגערעדט — מיט אזויפֿיל פֿאַרגע-טערונג, באַגייסטערונג, הייליקן עקסטאַז. אויך האָב איך באַמערקט באַ זיי אַ מאַדנעם שטאַלץ פֿאַרהילט אין אַן אומענדלעכן טרויער.“ מיר דערנענטערן זיך צו אַדען. איך גיב אַ קוק אויף דער געאָגראַפֿישער קאַרטע און זע, אַז מיר פֿאַרן אַריין אין רושן ים (ים סוף); פֿון איין זייט אַפֿריקע; אַביסיניע, מצרים; פֿון דער צווייטער זייט אַזיע; יעמען, (תימן), אַראַביע מיט אירע הייליקע

מאכמעדאנישע שמעטע מעקא און מעדינא. ווייטער צו מערב גייט שוין פאלעסטינע.

א וועלט פון בילדער, געדאנקען, זכרונות פילן מיך אן. דא איז דאס וויגעלע פון די מאדערנע רעליגיעס. פון דאנען זיינען די דריי גרעסטע אמונות ארויסגעקומען — די אידישע, קריסטלעכע, מאכמעדאנישע. פון דאנען שטאמען די ערשטע סע-מיטן. יעדער ים, יעדעס טייכעלע, אפילו יעדער פעלז איז א שטיק געשיכטע.

אונדז, אידן, דערציילט דאס אלץ מער פון אלע אנדערע. אין אונדז זוער געשיכטע האבן די שמעט, טייכן, ימים א גרויסע ראלע געשפילט. אלץ איז אזוי באקאנט, היימיש. מיר, די אידישע פאסאזשירן, 50 אין צאל, וועלכע פארן פון מאנגאליע, מאנדזשוריע, סיביר און כ"י נע קיין ארץ ישראל, טיילן זיך מיט די איינדרוקן. מיר דערמאנען די אלע היסטארישע פלעצער אין צוזאמענהאנג מיט אונדזער גע-שיכטע.

— איר ווייסט, — רופט זיך אפ איינער פון אונדז — אז דא אין אדען איז מיט אייניקע יאר צוריק פארגעקומען אן אמתער פאגראם אויף אידן. די אראבער האבן דאן באשלאסן אויסצו-הרגענען אלע אידן, נאר אין דעם האט זיי געשמערט די ענגלישע מאכט, אין וועמענס הענט אדען געפינט זיך. דאך האבן די אראבער אייניקע אידן דערהרגעט און א סך אידיש האב און גומס צעראכירט. אונדזער שיף האט זיך אפגעשמעלט ניט ווייט פון ברעג.

די ענגלישע באצאמטע האבן איבערגעקוקט אונדזערע פעסער, אונדזערע וויזעס און אונדז דערלויבט אראפצוגיין אין שטאט.

אין דער זעלבער צייט האבן מיר באמערקט, ווי א שיפל איז צוגעשוואומען צו אונדזער שיף. עס האט זיך באוויזן א שטארק געבויטער מאן, וועלכער האט אין א שלעכטן ענגליש ארויפגע-שריען צו אונדז, צי דא געפינען זיך אידישע חלוצים, וואס פארן קיין ארץ-ישראל.

דאס האט ער דערהאלטן די טעלעגראמע, וואס מיר האבן גע-שיקט פון וועג דער אדענער אידישער קהלה מיט דער ביטע, אז זי זאל באזארגן א גרופע חלוצים, וואס פארט פארביי אדען, מיט איר-דיש-ענגלישע צייטונגען און זשורנאלן. מיר זיינען שוין געווען 6

וואָסן אין וועג און האָבן גאַרניש געוואוסט, וואָס עס טוט זיך אויף דער ליכטיקער וועלט.

דער מאַן איז אַרויף צו אונדז אויף דער שיף און אונדז איבער-געגעבן אַ גאַנצן פּאַק מיט ליטעראַטור און צו דער זעלבער צייט געבעטן, מיר זאָלן אים טאָן די גרויסע טובה און דעם גרויסן כבוד — עסן באַ אים מיטאַג.

אליין איז ער אַ ספרדישער איד. זיינע עלטערן שמאַמען פון אינ-דיע. ער איז אַן ענגלישער אונטערטאָן, האָט לאַנד אין ארץ-ישראל, ניט ווייט פון ירושלים, און דאָ וואוינט ער שוין אַ לענגערע צייט און באַשעפטיקט זיך מיט דעם, וואָס ער שמעלט צו פּראַוויאַנט און שטייג-קוילן די אַלע שיפן, וואָס דאַרפן אַריבער דעם סועץ-קאַנאַל. ער איז איינער פון די רייכסטע אידן אין יענער געגנט. זיין נאַמען איז מואַר (מאיר) בענהאַרט.

— און אַט דאָ וואוין אידן! — ווייזט ער אַן אויף אַ גרויסן שוואַרצן הויז אין אַ טאַל צווישן צוויי הויכע בערג.

מיר האָבן די איינלאַדונג אָנגענומען, אָנאַגנדיק אים, אַז אין אַ שעה אַרום וועלן מיר זיין באַ אים. אין דער באַשטימטער צייט האָט ער טאַקע אויף אונדז געוואַרט אויף די טרעפּ פון זיין גרויסן הויז, אונז באַגריסט אויפן אַריענטאַלישן אופן. אונדזער גרופּע האָט ער צעטיילט אויף צווייען: מענער באַזונדער און פרויען באַ-זונדער. די פרויען האָט זיין אַלטע מוטער אַרויפגעפירט אויבן, אויפן ערשטן שטאַק, און אונדז, מענער, האָט ער פאַרבעטן אונטן אין אַ גרויסן זאַל, וואו די טישן זיינען געווען געדעקט מיט די פאַר-שיידענע אַרטיקע מאַכלים און געטראַנקען. דאַרמן האָבן שוין אויף אונדז געוואַרט די פאַרשטייער פון די פּרענקישע אידן. אונדזער געשפּרעך באַם טיש איז געפירט געוואָרן אין העברעאיש. מע האָט גערעדט וועגן די אידן אין אייראָפּע, אַפּריקע, אַזיע, וועגן ארץ ישראל, וועגן יפּוער פאַגראַם (וועלכער איז דאָן פאַרגעקומען). נאָכן עסן האָבן מיר זיך געטראַפן אויפן הויף מיט אונדזער פרויען-פּערסאָנאַל. זיי האָבן אונדז דערציילט, אַז דער רייכער פּרענקישער איד האָט זיך פאַרליבט אין איינער פון אונדזערע מיידלעך אַ סך-בירער מיידל פון אַ יאָר 14 — און האָט פאַרגעשלאָגן דורך זיין מוטער דער מיידלס מוטער, אַז ער וויל איר פאַר אַ פרוי. ער וועט זי

פשוט אפגילטן. פארשטייט זיך, אז דער מיידלס מוטער האט זיך פון דעם אויסגעלאכט און ס'איז פון דעם גארניט געווארן.

ארויסגייענדיק פון הויף אין גאס, האבן מיר דערזען א גרויסן עולם אראבער, וועלכער האט אונדז העכסט-אויפמערקזאם בא-טראכט. זיי זיינען געשטאנען פון דערווייטענס און פון אונדז די אויגן ניט אראפגענומען. אונדז איז עפעס געווארן ניט היימלעך. נאר אונדזער חשד האט דער באלעבאס פון הויז פארטריבן. ער האט אונדז באטראכט, אז דאס זיינען ניט קיין אראבער, נאר אידן — תימנער אידן, וועלכע, דערווייטנדיק זיך, אז עס איז אנגעקומען פון ווייטע לענדער עפעס אן אנדער מין מאדנע אידן, זיינען זיי גע-קומען אונדז באגריסן.

אלץ וואלט איך וועגן זיי געטראכט, נאר ניט דאס, אז זיי זיינען אידן. אויפן ערשטן קוק האבן זיי אויסגעזוכט צו זיין אראבער, אמתע ריין-בלוטיקע אראבער; געקליידט אין לאנגע העמדער, ארי-בערגעווארפן מיט א לאנגן שווארצן כאלאט און אונטערגעגארטלט מיט א שמטיק צו עפעס אנדערש. זיי זיינען מערסטנס געגאנגען באר-וועס, א קליינער טייל אין שמעק-שיך אן זאקן; אויף די קעפ ניט קיין פעסקע און ניט קיין יארמולקע, נאר עפעס ענלעכעס.

נאר ווען מיר האבן זיך גוט איינגעקוקט אין זיי, האבן מיר טאקע דערקענט אין זיי אידן. ערשטנס — די לאנגע געקרייזלטע פאות ביזן האלדז, און צווייטנס — די אויגן. איך האב שוין געזען אויף מיין לעבן אויגן, אידישע אויגן, נאר אזעלכע אויגן האב איך נאך ניט געזען. שווארצע, אומעטיקע, צו דערזעלכער צייט לעבעדיקע, קלוגע אויגן. אין זייערע אויגן שפיגלט זיך אפ זייער טויוזנטיאריק וויסט אומבאהאלפן גלות-לעבן, זייערע אלע צרות און ליידן. זיי זיינען ניט פון הויכן וואוקס, דאר, די פנימער — פון א טונקל-ברר נעם קאליר — פארברענט; די קעפ — גלאט אפגעראזירט.

מיר זיינען צוגעגאנגען צו זיי, זיך פארגעשמעלט אלס אשכנזי-שע אידן. ווי עס ווייזט אויס, האבן זיי אינגאנצן געצווייפלט, צי מיר זיינען אידן. און ווי האבן זיי געקענט אין אונדז זייערע ברי-דער-אידן דערקענען, ווען מיר זיינען געווען גלאט ראזירט, מיט קורץ-געשאַרענע האר, אן פאות, מיט ווייסע היט אויפן קאפ, גע-קליידעט ווי גוים. און אונדזערע פרויען און מיידלעך — צוזאמען

מיט פרעמדע מענער, זייערע פנימער אפענע מיט גאָר ניט פארדעקט, ריידן מיט פרעמדע מענער, פארברענגען. פאר תימנער פרויען וואָלט דאָס געווען אַ שרעקלאַכער פארברעכן.

מיר האָבן זיי פארזיכערט, אַז מיר זיינען אידן, אַ סימן האָבן זיי — מיר ריידן מיט זיי העברעאיש.

אויף זייער פראַגע, פונדאָנען זיינען מיר, האָבן מיר זיי גע-ענטפערט, אַז מיר זיינען פון רוסלאַנד. דאָס לעצטע איז געווען פאר זיי אַ וואָרט אָן באַדייטונג. מיר האָבן זיי דערקלערט, אַז מיר זיי-נען פון מזרח-אייראָפּע. דאָס איז פאר זיי אויך געווען נאָך ווינציק קלאַר. דערנאָך, אַז מיר האָבן זיי דערקלערט, אַז אונדזער לאַנד געפינט זיך איבער דעם פּערסישן אויסגאָס, אויף יענער זייט קאָוו-קאָזער בערג, האָבן זיי שוין יאָ געהאַט אַ שטיקל באַגריף, פון וועל-כער געגנט מיר זיינען.

זיי האָבן זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט, ווי עס לעבן דאָרטן אידן. מיר האָבן זיי דערקלערט, אַז מיר האָבן דאָרטן געהאַט אַ שווערן און ביטערן גלות. נאָר איצט, ווען די רעגירונג איז אַריבער צו די אַרימע, איז אונדזער אידישע לאַגע פאַליטיש און עקאָנאָ-מיש פיל פאַרבסערט געוואָרן.

— גאָט צו דאַנקען! האָבן זיי זיך אַפּגערופּן.

— באַ אונדז אין לאַנד — האָט איינער פון אונדזער גרופּע זיי געזאָגט — זיינען שוין איצט ניטאָ קיין אַרימע און קיין רייכע. מען האָט באַ די רייכע צוגענומען אַלץ און צעטיילט צווישן די אַר-מע, און די לעצטע זיינען די גאַנצע באַלעכאַטים פון לאַנד.

— משיחם צייטן — האָבן אויסגערדט די תימנער אידן, אויפ-הויבנדיק די הענט און די אויגן צום הימל.

— וואוהין פאַרט איר? — האָבן זיי אונדז געפּרעגט.

— קיין ארץ ישראל.

— זאָלן אייערע טריט געבענמשט זיין און זאָל אייך באַגליקן דאָרט אין לאַנד פון אונדזערע אַבות — האָבן זיי אונדז געוואונטשן, און אין זייערע אויגן האָט זיך אַנגעצונדן אַ הייליק פייערל, און באַ אייניקע האָבן זיך אַפילו באַוויזן טרערן אין די אויגן.

— „אַרעץ איוראַעל... אַרעץ איוראַעל... האָבן זיי איבערגע-זורט אייניקע מאל מיט פאַרגלאַצטע אויגן צום הימל מיט אַזאַ

געפיל, מיט אזע התלהבות און הייליקייט, אז עם האָט אונז שטאַרק גערירט.

— נו, איר קענט דאָך אויך פאַרן — האָבן מיר זיי געזאָגט — עם קאָסט פון דאַנען אינגאַנצן אַרום 6 ענגלישע פונט (א 30 דאָ-לאָר).

— ווי אזוי קען איך פאַרן — האָט זיך אָפגערופן אַ שיינער אַלמער גרויער תימנער איד — איך פאַרדין אינגאַנצן איין רופי (אַרום 25 סענט) אַ טאַג און האָב 2 ווייבער מיט 6 קינדער ; ס'איז ניט גענוג אויף עסן, און דאָס פאַרדין איך אויך ניט יעדן טאַג. — וואָס איז אייער אַרבעט ? — האָבן מיר אים געפרעגט.

— איך בין אַ טרענער דאָ באַס האַפּן, און אַרבעט נאָר דאָן, ווען מע דאַרף אַנלאָדן אַדער אויסלאָדן די שיפן. די איבעריקע צייט לייד איך מיט מוין פאַמיליע הונגער.

פון די ווייטערדיקע געשפרעכן מיט די תימנער אידן האָבן מיר פאַרשטאַנען, אז 6 פונט איז פאַר זיי די גרעסטע רייכקייט, וועגן וועלכער זיי קענען אַפילו ניט חלומען.

— זיינען דאָ באַ אייך נאָר ניטאַ קיין רייכע ?

— ס'זיינען דאָ אייניקע, וואָס זיינען רייך, אָבער דאָס פאַלק, די תימנער אידן לעבן אין גרויס אַרימקייט.

— וואָס טוען אייערע רייכע ?

— זיי זיינען גרויסע סוחרים.

— וואָס טוען די אַנדערע ?

— זיי זיינען שווערע אַרבעטער.

— ווי אזוי האַלט איר אויס אייער קהילה ?

— אונדזערע פאַרשטייער קריגן אַ קליינעם געהאַלט, ניט גע-

נוג אַ לעבן צו מאַכן, און די קהילה-לייט מוזן האָבן אַ זייטיקע באַ-שעפטיקונג. אונדזער רב, אונדזער שוחט און די אַלע אַנדערע, וואָס אַרבעטן פאַר דער קהילה, זיינען באַלמעלאַכעס, און הויפט-זעכלעך פון דעם ציען זיי זייער חיונה.

דערנאָך האָבן זיי אונדז אין אַ פאַרצייטיקן, אָבער גוטן ביב-לישן העכרעאיש גענומען דערציילן וועגן זייער לעבן, פון זייערע צרות, פאַרפאַלגונגען, גזירות, רדיפות, וואָס זיי מוזן דאָ אויסשמיין, ווי זיי זיינען דאָ דערנידעריקט, וואָס פאַר אַ שווערן לעבן זיי

האָבן דאָ אין תימן. זיי האָבן אונדז דערציילט וועגן זייער געזעל-שאַפטלעכן, קולטורעלן לעבן, זייערע רעליגיעזע און צדקה-אַרגאַ-ניזאַציעס.

— אונדז קומט אָן מיט גרויסע שוועריגקייטן צו בויען בתי-מדרשים. די אַראַבער פאַרווערן דאָס אונדז אינגאַנצן, דאָך האָבן מיר דאָ אַ שול.

מיר האָבן אויסגעדריקט דעם פאַרלאַנג צו זען זייער שול.

— גוט — האָבן זיי אונדז געענטפערט — אָבער מיר ווילן פריער אייך אויפנעמען ווי אונדזערע טייערע געשעצטע געסט, ווי אונדזערע ברידער. מיר ווילן פריער האָבן דעם כבוד מכבד צו זיין אייך מיט אונדזערע אַ מאַלצייט. אויף דעם מאַלצייט וועלן זיין אונדזערע אַנגעזעענע באַלעבאַטיים, אונדזערע געלערנטע אידן — דער רב, דער מלמד, דער שוחט און דער פרנס.

מיר האָבן זיי דערקלערט, אז קיין מאַלצייט קענען מיר איצט מיט זיי ניט האָבן, ווייל רב מואר, וועלכער האָט אונדז באַ דער שיף באַגעגנט, האָט אונדז מכבד געווען מיט אַ ברייטער האַנט, און צווייטנס, מוזן מיר זיין באַצייטנס אויף דער שיף.

— מאַרגן וועלן מיר געוויס האָבן מיט אייך אַ מאַלצייט. היינט ווייזט אונדז אייער שול און אַנדערע אינסטיטוציעס, וואָס איר האָט.

זיי זיינען געווען אומצופרידן, וואָס מירן ניט קענען היינט צוזאַמען עסן, דאָך האָבן זיי איינגעווייליקט, אז בלויז די מענער זאָלן מיט זיי גיין אין שול. מיר זיינען אַוועקגעגאַנגען.

די זון האָט אומברחמנותדיק געברענט, פשוט געבראַטן. אַלץ אַרום און אַרום איז געווען אויסגעטריקנט. די גאַנצע שטאַט איז געווען פארזויט מיט בערג און בערגלעך פון פאַרשיידענער גרייס. די בערג האָבן אויסגעזען ווי אַנגעטאַן אין אַרימע שמוציקע זאַכן. פון די בערג האָבן אַרויסגעשטאַרצט לעכער. דאָס זיינען היילן, וואו עס וואוינען מענטשן, ניט קיין חיות. די געמלעך — קליי-נינקע, געדרייטע, שמאַלינקע. די ליימענע און שטיינערנע הייזער מיטן פאַסאַד צום הויף. צו אונדז, פאַרבייגייער, שטייען זיי, די הייזער, מיטן רוקן.

אָט שלעפט זיך אומעטיק אַ גרויסער קאַראַוואַן פון קעמלען, אַנגעלאָדענע מיט קאַסטנעס, צו פיר פון יעדער זייט. צווישן די הויקערס פון די קעמלען זיצן זייערע אַנטררייבער, די אַראַבער, וועלכע זעען אויס גרוי ווי די קעמלען, און עס דוכט זיך דיר אויס, אַז די אַראַבער זיינען צונויפגעגאַסן געוואָרן מיט די קעמלען אין איין שטיק — עפעס אין איין מאָדנע באַשעפעניש.

— דאָס איז אונדזער אייזנבאַן — האָט זיך איינער פון די תימנער מיט אַ שמייכל אַפגערופן צו אונדז, אַנווייזנדיק אויפן קאַראַוואַן.

פון אַן אַנדער געסל, באַמערקן מיר, לויפט אַן אייזעלע אין אַ שיינעם אויסגעשטריקטן צודעק. אויף אים רייט אַ רייכער אַראַב-בער, און דאָס אייזעלע דרייט מיט די פיסלעך, אַז ס'רופט באַ אונדז אַרויס אַ געלעכטער.

דאָס זיינען געוויינטלעכע בילדער פון אַריענט, וואָס האָט אַזויפיל צייט און געדולד.

מיר זיינען אַריין אין שול, וועלכע שמעלט מיט זיך פאַר אַ קליין אַרים הויז פון איין צימער, אַרים באַלויכטן. לעבן שול אין אַן אַרימער באַלופקע, וואוינט דער שמש. אין מיטן שול — אַ בימה און באַ דער מזרח-וואַנט — אַן אַרונ-קודש.

זיי האָבן אונדז באַוווּזן זייערע ספּרי-תּורות, געוויקלט ניט ווי באַ אונדז, פון ביידע זייטן, נאָר פון איין זייט, און אַריינגעלייגט אין אַ מין אויסגעפּוצטן פּומלאַר פון העלפּאַנטביין, וועלכער זעט אויס ווי אַ צילינדער. איך האָב באַטראַכט זייערע ספּרים, סידורים, חומשים און האָב זיך צו מיין גרעסטן וואונדער אַנגע-שטויסן אויף אַ סידור, געדרוקט אין פּוילן, אין ווילנע, אין דער באַקאַנטער ראַמס דרוקעריי. עס איז אַפילו געווען אויף אים די דערלויבעניש פון צענזור.

— ווי קומט דער אשכנזישער סידור צו אייך? — האָב איך זיי געפרעגט.

— מיט יאָרן צוריק איז דאָ געווען איינער פון אייערע, נאָר אַנגעמאַן אַנדערש ווי איר. ער איז געווען אַ פרומער, גאַטספּאַרכ-טיקער איד. זעענדיק אונדזער מאַנגל אין סידורים, האָט ער זיין סידור געשענקט פאַר אונדזער קהילה. און מיר הייבן דעם היי-

ליקן מידור, ווי דאס אויג אין קאפ. איר ווייסט דאך — בא אונדז זיינען קיין אידישע דרוקערייען ניטא. אויך ניטא קיין געלט צו באשטעלן פאר אונדז די הייליקע שריפטן, מוזן מיר די ספרים היטן, ווי דאס טייערסטע, וואס מיר האבן. אפמאָל האָט בא אונדז אַ גאַנצע קהילה נישט מער ווי אייניקע ספרים, און די קהילות ביטן זיך מיט די ספרים, לייען אום איינע בא די אַנדערע.

— פון וויפיל אידן באשטייט אייער קהילה?

— אייניקע הונדערט. דא איז דאך דער פאָרט אַדען. אין דער שטאָט, דריי מייל פון דאַנען, געפינט זיך אויסער דעם אַ גרויסע קהילה פון אייניקע טויזנט אידן.

מיר זיינען אַרום פון שול. אפילו אין די אַרימסטע, קלענסטע שטעטלעך אין פוילן און אין ליטע זיינען די שולן אַ סך גרעסער, שענער, ריינער. אזא אַרימע שול איז מיר איצט דאָס ערשטע מאָל אויסגעקומען צו זען, און אַ מאַדנעם שווערן איינדרוק האָט זי אויף מיר געמאַכט.

כ'ניי דורך די אידישע געטא. אַרעמע הייזלעך, צעוואָרפן, אַן אַן אַרדנונג. אַפט זיינען אפילו קיין געסלעך ניטא, מערניש אַן אויסגעטראַמענער וועג אין די טאָלן און בערג, און אַפט איז אפילו קיין וועג אויך ניטא. זאָמד און זאָמד. די הייזלעך מאַכן אַן איינ-דרוק, ווי זיי האָבן זיך פאַר עפעס דערשראָקן און ווילן זיך באַ-האַלטן. זעלטן-זעלטן קען מען טרעפן אַ באַקוועמע הויז, מיט אַ ריכטיקן הויף; די איבעריקע זיינען קלייניקע, נידעריקע שמאַ-לינקע, פינצטערע. אין אַ פאַר פון אַזעלכע הייזלעך בין איך אַריין. דאָס איז עפעס שרעקלעכעס, שוידערלעכעס. באַ אונדז אין ליטע מעגן די נידעריקע איינגעבויענע כאַלופקעס האַלטן זיך פאַר פאַ-לאַצן אַנטקעגן די הייזלעך פון די תימנער אַרימע אידן. דאָס זיי-נען גיכער קברים, וואו עס לעבן לעבעדיקע מענטשן. דאָ וואו-נען זיי מיט זייערע פרויען (די תימנער מעגן האָבן מער ווי איין פרוי) און קינדער און אַמאָל מיט זייערע זיידעס און באַבעס.

דערביי זיינען די תימנער מערסטנס געלערנטע אידן. קול-טורעל און מאַראַליש שטייען זיי אַ סך העכער פון דער אַרומיקער אַראַבישער באַפעלקערונג. כמעט אַלע אידן קענען אויסער אַראַ-ביש אויך העברייאיש. זיי פאַרברענגען כמעט די גאַנצע פרייע

צייט איבער ספרים. פון דער סאמע פריסטער יוגנט אן הייבט מען זיי שוין אן צו לערנען, און די קינדער מוזן אלץ, וואס מע לערנט זיי, אויסחזרן אויף אויסווייניק. און דאס לערנען פארלאזן ניט די תימנער אידן ביזן לעצטן אָמעס. גראד האָבן זיי גומע שאַרפע קעפּ צום לערנען, צום געדענקען. דאָס האָבן זיי זייערע קעפּ אויסגעשאַרפט אין פאַרלויף פון שוויזנטער יאָרן. ניט האָבנדיק גענוג ספרים, האָבן זיי כמעט אלץ, וואָס זיי האָבן געלערנט, אויס-געלערנט אויף אויסווייניק.

איך בין דערנאָך מיט זיי אַוועק אין הקדש. דאָס איז דאָס טרויעריקסטע, וואָס איך האָב ווען עס איז אין מיין לעבן געזען. שטעלט אייך פאַר אַן אָפּגעצאַמט אַרט אַן אַ דאָך. די זון באַקט אַן רחמנות. בייע פליגן פילן אַן דעם הויף און בייסן, אַזוי ווי פליגן קענען נאָר בייסן אין די הייסע לענדער. אויפן הויף — אַ סך בעטן, אַזוי ווי די בעטן, אויף וועלכע מע טראַגט ביי אונדז טויטע. אויף די בעטן, אויף הוילן שטרוי, מיט עפעס פאַרשמאַלצענע שמאַט-קעס אויפן קאָפּ, ליגן די קראַנקע, מערסטנס אַלמע, אויסגעדאַרטע אידן. אונטער אַנדערע איז די שטרוי שוין אינגאַנצן צעפּוילט. קיין זכר פון אַ שטרוי-זאַק, פון אַ ליילעך, אַ קישעלע, צי אַ קאַלד-רע. און דאָ ליגן זיי, ביז זיי שטאַרבן אויס, אַדער ביז זיי גייען אַוועק צוריק אַהיים, אויב זיי האָבן אַ היים.

יענע נאַכט בין איך ניט געשלאָפּן. ניט געקענט פאַר קיין פאַל איינשלאָפּן. אַ גאַנצע נאַכט האָט זיך מיר געוואַלט אַראָפּ פון שיף, גיין אין זייער געטאָ, נאָך אַמאָל אַריין אין הקדש, צוגיין צו די אַלמע אידן, טרייסטן זיי, עפעס טאָן אַזוינס, פון וואָס זיי זאָלן האָבן אַ ביסעלע פּרייד, אַביסעלע פאַרגעניגן.

אויף מאַרגן פון דער פּרי אַן האָבן זיך אָנגעהויבן צו שיטן צו אונדז אויפן שיף די תימנער אידן. קענטליק, אַז אַלע אידן פון פאַרט זיינען געקומען אַנזען דאָס בייע וואונדער — די מאַדנע אידן פון די ווייטע לענדער. מיר האָבן זיי באַוויזן אונדזערע מליתים, תפילין, ספרים, חומשים, גמרות. אייניקע פון די ספרים האָבן מיר געשענקט פאַר זייער קהילה. דאָס איז געווען דער בעסטער געשאַנק, וואָס מיר האָבן זיי געקענט מאַכן.

תימן איז, ווי עם ווייזט אויס, א לאנד אן עם-הארצים. אלע האָבן געלערנט, אלע קענען. די פשוטסטע אַרבעטער, וואָס אַר-בעטן שווער און בימער אַ גאַנצן מאָג, רייסן אָפּ אַ ביסל צייט אין דער פרי און אין אָונט, כדי צו לערנען. פאַרשטייט זיך, אַז אונדער אידישע שפּראַך מיט איר בערך רייכער ליטעראַטור איז זיי אינגאַנצן אומבאַקאַנט. זיי האָבן געקוקט אויף אונדזערע ציי-טונגען, זשורנאַלן, ביכער אין אידיש און האָבן זיך געוואונדערט: שריפטן מיט די הייליקע אותיות, און זיי קענען זיי דאָך ניט לייענען. עם איז זיי אינגאַנצן פרעמד.

ביז מיטאַג האָבן זיי אונדז ניט אָפּגעלאָזן. איין זאך האָט זיי קענטיק, פאַרדראָסן — וואָס אונדזערע פרויען און מיידלעך גייען אום פּראַנק און פריי און מיטן זיך אפילו אַריין אין געשפּרעך. זיי האָבן זיך געפילט שטאַרק אומבאַקוועם אין דער אַנוועזנהייט פון פרעמדע פרויען: ניט געוואוינט דערצו. דאָך איז אונדזער געשפּרעך די גאַנצע צייט געווען אַ האַרציקער און אינטימער, אַזוי ווי פון אייגענע ברידער, וואָס זיינען געווען אָפּגעריסן איינע פון די אַנדערע אַ גאַנצן לעבן און האָבן זיך אויף די עלטערע יאָרן צוריק געטראָפּן. מיר אלע צוזאַמען האָבן פאַרנומען דעם גאַנצן דעק פון שיק, זיינען געזעסן אויפן דיל, אויף די שטריק, אויף די קוימענס, אויף וואָס נאָר מע האָט געקענט זיצן. עם זיינען אַנטשטאַנען אייניקע גרופּן: אַ גרופּע פון עלטערע אידן — ווייסע און טונקעלע, אַ גרופּע פון מיטלעריקע, פון יונגע לייט. מע האָט גערעדט, גערעדט און ניט געקאַנט אָנרירן זיך. מע האָט דערציילט, ווי אידן לעבט זיך אומע-טום, אין וואָס פאַר אַ לאַגע זיי געפינען זיך, וועגן זייערע פאַרלאַנגען, האַפּענונגען און שטרעבונגען. און גערעדט האָט מען מיט אַזאַ אינ-טערעס, מיט אַזאַ ליבע, ווי נאָר געפונענע ברידער קענען ריידן, אַריינדרייגען, פאַרשטיין.

די חשובע אידן פון דער אַדענער קהילה האָבן אונדז דערציילט וועגן זייער לעבן, געוואוינהייטן, מנהגים, פרנסה, וועגן זייערע גרויסע אידן, פירער, פאַעטן, זינגער.

צופיל אַרט וואָלט פאַרנומען, ווען איך זאָל איבערגעבן אַלין, וואָס זיי האָבן אונדז דערציילט וועגן זיך. געוויס האָבן זיי אין זייערע געשיכטן אריינגעפלאַכטן אַ סך מעשיות, לעגענדעס און אומ-

גלויבלעכע זאכן. איך וועל אבער אין קורצן איבערגעבן דאס וואס איז געשיכטלעך מער אדער ווייניקער פעסטגעשטעלט. און אס וואס זיי האבן אונדז דערציילט פון זיך :

נאכן ערשטן חורבן האבן א סך אידן פון ארץ-ישראל, ניט קע-נענדיק אריבערטראגן די ניי-געשאפענע לאגע, אויסגעוואנדערט און אוועק זוכן א ניי ארט צו באזעצן זיך און לעבן רואיק. זיי האבן זיך אפגעשטעלט אין תימן. די ערשטע צייט האט זיך זיי געלעבט ניט שלעכט. זיי האבן אפילו געגרינדעט אן אייגענע מלוכה, וועלכע האט א לענגערע צייט עקזיסטירט און איז דערנאך דורך די אראבער פאר-ניכטעט געווארן. דאך האט זיך זייער איינפלוס אין תימן שטארק געפילט, און ארום דעם 5טן יארהונדערט האט אפילו דער הערשער פון אראבישן האלב-אינדזל דהו נאוואס (דער געקרייזלטער פרינץ), אנגענומען דעם אידישן גלויבן און גרויזאם פארפאלגט דאס ביסעלע קריסטן, וואס האבן זיך צו יענער צייט אין יענער געגנט געפונען. דאס האט אויפגערייצט דעם קריסטלעכן קייסער פון קאנסטאנטי-נאפאל, וועלכער האט אויפגעמונטערט די עטיאפיער נעגערס אנטו-פאלן אויף די אראבער. קריגנדיק א גרויסע הילף פון דעם קריסט-לעכן אימפעראטאר, זיינען זיי באפאלן אראביע און זי איינגענומען. דהו נאוואס איז דאן באגאנגען זעלבסטמארד (ארום דעם יאר 525 ג. ק.) זיין ארט האט פארנומען אריאט, דער עטיאפישער גענעראל. דאך האבן נאך די תימנער אידן אנגעהאלטן זייער פאלי-טישע זעלבסטשטענדיקייט. די ערגסטע צייטן האבן די תימנער אידן דורכגעמאכט דאן, ווען מאכמעד איז דערשינען און האט אנגעהויבן דורך שווערד און פייער באקערן די מענטשהייט צו זיין רעליגיע. מאכמעדס אנהענגער האבן א לאנגע צייט באלאגערט די פעסטונג פון דער אידישער הויפטשטאט צנעה און האבן די שטאט פאר קיין פאל ניט געקענט אייננעמען. אזא העלדישן ווידערשטאנד האבן די אידן ארויסגעוויזן די מאכמעדאנער. דער ווידערשטאנד איז געבראכן געווארן בלויז דאן, ווען מאכמעד מיט זיינע אומציי-ליקע ארמיען איז אליין געקומען און האט די פעסטונג איינגענומען. דאן האבן די תימנער אידן דורכגעמאכט דעם שרעקליכסטן חורבן אין זייער געשיכטע. מאכמעד האט דעם גרעסטן טייל אידן אויסגע-הרגעט, א גרויסן טייל געצוואונגען מיט אינקוויזיטארישע מיטלען

אָנצונעמען זיין גלויבן. פֿון דאָן אָן ביזן היינטיקן טאָג ציט זיך פֿאַר די תימנער אידן די קייט פֿון צרות, ליידן, דערנידערונגען. און פֿון דאָן אָן האָט זיך אָנגעהויבן פֿאַר די תימנער אידן דאָס אמת'ע ביטערע גלות-לעבן.

אַ סך מאל האָט זיך זייער לאַגע געבעסערט. דאָס איז געווען יעדעס מאל, ווען תימן פֿלעגט אַריבערגיין אין אַנדערע הענט, ווי צו די טערקן, ענגלענדער. נאָר דאָס פֿלעגט אָנהאַלטן בלויז אַ קורצע צייט. ערשטנס, האָט זיך ניט געלוינט די נייע עראַבערער איינרייסן צוליב די אידן מיט די אַראַבער, און צווייטנס, האָבן די נייע דערפֿאַ-בערער אַזוי סוף ניט געקענט אַריינדרינגען אין לעבן און דורכפֿירן אַזעלכע ערנסטע רעפֿארמען. די אידישע לאַגע פֿלעגט דעריבער בלייבן ווי געווען. וואָס אַמבאַלאַנגט די תימנער אַראַבער, האָבן זיי קיינמאל ניט געקענט אפֿילו דערלאָזן דעם געדאַנק וועגן געבן אידן רעכט, ווייל אין זייערע אינטערעסן איז געווען אָנצוהאַלטן די אידן אין דער פֿאַרשקלאַפֿונג, אין וועלכער זיי געפינען זיך ביז היינטיקן טאָג.

די אַראַבער, פֿאַרשטייט זיך, פֿאַרנעמען די העכסטע און די בעסטע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס אין לאַנד, און אין דעם אידן האָבן זיי געפֿונען דעם עלעמענט, וועלכער זאָל טאָן פֿאַר זיי די נידעריקסטע און שווערערע אַרבעט. דאָס לאַנד אָן די אידן וואָלט אינגאַנצן רואינירט געוואָרן. דעריבער עקזיסטירט טאַקע דאָרט אַ געזעץ, וואָס פֿאַרווערט די אידן אויסצואוואַנדערן. און ווען די אידן וואַנדערן יע אַרויס, טוען זיי עס בגנבה אין טויט-שרעק געכאַפט צו ווערן. ווען מע כאַפט זיי, ווערן זיי געפֿיניקט ביזן טויט. נאָך אין קיין לאַנד, אפֿילו אין דער צאַרישער רוסלאַנד, זיינען קעגן אידן ניט געווען אַזוי פֿיל אויסנאַם-געזעצן ווי אין תימן. די לאַגע פֿון די תימנער אידן דערמאַנט אונדז אָן די פינצטערע צייטן פֿון מיטלאַטערלעכער מערב אייראָפּע.

די אידן אין תימן זיינען אינגאַנצן אויסערן געזעץ, און אויב דאָס געזעץ איז אַמאל יע אויף זייער זייט, איז דאָך אַזוי שווער פֿאַר זיי צו געפינען גערעכטיקייט אין די אַראַבישע געריכטן, אַז די אידן סטאַרען זיך אַהין וואָס ווייניקער צו ווענדן. ווען אַן אַראַ-בער, צום ביישפּיל, באַגנבעט אַ אידן, מוז דער איד פֿריער איינלייגן

די סומע, אויף וויפיל ער איז באגנבעט געווארן, מוז אליין בריינגען דעם גנב און די עדות צום ריכטער; אז ניט — באלאנגט דאס איינגעלייגטע געלט צו דער רעגירונג, און דער איד ווערט נאך חוץ דעם שווער באשטראפט, און דערנאך ווערט ער נאך ווידער בא-שמראפט פון גנב און פון זיינע קרובים. פארשטייט זיך, אז דער איד מיידט אויס אזא גערעכטיקייט און אנטלויפט פון איר ווי פון פייער. דערצו איז כמעט קיין פארברעכן ניט אין תימן צו דערהרגענען א אידן. אפט, זייער אפט קומען דארטן פאר מערדערישע אַנפאלן אויף אידן, און די מערדער ווערן ניט באשטראפט.

אַנפאלן אויף אידן, שלאגן זיי, איודיעקעווען זיך איבער זיי איז פאר די אראבער א פארגעניגן, און ביי דער אידישער לאגע דארטן קען זיך דער איד ניט אפרעכענען מיט זיינע פארפאלגער.

אידן מוזן דארטן וואוינען אין באזונדערע געטאס אויסער דער שטאט. זי טארן ניט האבן קיין שיינע הייזער. מערסטנס וואוינען זיי אין די היילן, אין די בערג, אזוי ווי ווילדע חיות, אדער אין הייז-לעך, וואס איז א חוזה אַנצורופן הייזער. אויסער דער געטא טארן די אידן ניט האנדלען. זיין סוחרים, האבן קראמען אין די מאכמע-דאנישע גאסן איז שמריינג פארווערט. די, וואס טוען עס יע, מוזן דערפאר זייער פיל באצאלן אין כאבאר, און זיי טוען עס בגנבה. און די, וואס האבן שוין יע קראמען אין אראבישן טייל פון שטאט, מוזן אין אונט פארלאזן די שטאט און גיין צו זיך אין דער אידישער געטא, איבערלאזנדיק זייער האב און גומס, זייער גאנצן געשעפט אויף דער בארמהארציקייט פון די אַרנטלעכע אראבער.

פאר יעדן קלענסטן פארברעכן קריגן די אידן די גרעסטע געלט-שמראף, און ווען זיי קענען די געלט-שמראף ניט באצאלן, שמידט מען זיי אין קייטן און מע זעצט זיי אריין אין געפענגניש, און דארט באהאנדלט מען זיי אויפן גרויזאמסטן אופן. אפט צווינגט מען זיי אפילו אַנצונעמען דעם מאכמעדאנישן גלויבן. וואס דאס באטייט פאר די העכסט פרומע פאנאטישע תימנער אידן, קען זיך יעדערער פארשמעלן.

די אידן טארן ניט טראגן קיין נייע און גומע קליידער. די קליידער מוזן זיין פון שווארצן קאליר. די קליידער מוזן זיין ניט ליינגער ווי ביז די קני. אויפן קאפ קיין טיכל, ווי אלע אראבער,

טאָרן זיי נישט טראַגן. דערפאַר מוזן די אידן האָבן לאַנגע פּאות. דער איד טאָר נישט פאַרן אויף אַן אייזל, ווען אַן אַראַבער פאַרמ אַנטקעגן. ער מוז אַראַפּ פון אייזל, פּירנדיק אים פון הינטן, גיין צופּוס און מוז נאָך פון דער ווייטנס פּריער באַגריסן דעם אַראַבער. ווען די אידן גייען אַרום פון אידישן קוואַרטאַל, מוזן זיי אויסמאַן די שייך און גיין באַרוועסערהייט. זיי טאָרן נישט גיין אין גאַס אין דער רעכטער זייט פון אַן אַראַבער, אפילו אין באַד טאָרן זיי זיך נישט וואַשן צוזאַמען מיט די אַראַבער.

די אידישע געמאַ געמאַ איז אַרומגערינגלט מיט אַ וואַנט און מיט אַ טויער צום שטאַט. ביים טויער שטייען אַראַבישע פּאַליצייילייט, און די אידן, וואָס גייען דורך דעם טויער, מוזן ווייזן אַ צעמלע, אַז מע האָט זיי דערלויבט אַריין אין שטאַט. די אידן מוזן צאָלן אַ באַזונדערן קאַפּ-שטייער דער רעגירונג, און אין יעדער געמאַ איז דאָ אַ פאַרשטייער פון די אידן, דער פּרנס, וועלכער מאַנט אויף דעם קאַפּ-שטייער און גיט עס איבער דער רעגירונג.

און דער הערשער איז דער באַוואוסטער צורר היהודים אימאַם יהיה. איין אויפגאַבע האָט דער אַזיאַטישער דעספּאָט: וואָס מער אויסהונגערן, עקספּלואַטירן, דערנידעריקן די דאַרטיקע אידן. ער האָט אַ האַרעם מיט פיל ווייבער. לויטן געזעץ דאַרף יעדע שיינע אידישע כלה די נאַכט פאַר דער חתונה מיט אים פאַרברענגען און דאָס רעכענען די אידן פאַר איינעם פון די ערנסטע און שרעק-לעכסטע געזעצן.

אין יענער צייט ווען איך בין דאַרמין געווען, האָט אין תימן געקאַכט מיט אַ געשעעניש וועלכע איז ווערט דאָ דערציילט צו ווערן, ווייל זי באַראַקטעריזירט אין אלגעמיין די אידישע לאַגע אין תימן.

דאַרמין אין תימן האָבן די אידן אויך, ווי די רייכע אַראַבער, מער פון איין פּרוי. איין איד, דוכט זיך, ער איז געווען אַ דיאַמאַנטן שליי-פּער, האָט געהאַט פיר פּרויען, און ווען איינע פון זיינע פּרויען איז געשמאַרבן האָט ער חתונה געהאַט באַהאַלמענערהייט מיט אַ יונגער שיינער מיידל. דער נייער פּרוי זיינער האָט באַמערקט אַ רייכער שייך און זי האָט געפונען „לייטזעליקייט“ אין

זיינע אויגן און ער האָט צוגעשיקט א באַנדע אַראַבער, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבעט די יונגע שיינע פרוי און איבערגעגעבן איר דעם רייכן שעיק. פאַר דעם אידן איז דאָס געווען, פאַרשטייט זיך, זייער אַ גרוי-סער אומגליק. יאָרן לאַנג האָט ער געאַרבעט אום צו קריגן צוריק זיין פרוי, ער איז רואינירט געוואָרן און האָט פאַר קיין פאַל קיין גערעכטיקייט אין אימאַם יהיה'ס לאַנד ניט געקענט געפינען, האָט ער נאָך אַמאָל חתונה פאַר נאָך אַ שענערער, און דאָס חתונה האָבן האָט ער געהאַלטן בסוד סודות, כדי דער גרויזאַמער קעניג זאל זיך פון דעם ניט דערוויסן, אָבער זיינע שכנים אַראַבער האָבן זיך פון דעם דערוואוסט און זיי האָבן וועגן דעם דערציילט דעם קעניג אימאַם יהיה. מען האָט דעם אידן אַרעסטירט און אַרײַנגעזעצט אין תפיסה און דאַרטן האָט מען אים פאַרפייניקט צום טויט. די יונגע אלמנה מיט דאַרטן האָט מען דריי חדשים האָט זיך אַ לענגערע צייט אויסבאַ-אַן עופהלע פון דריי חדשים האָט זיך אַ לענגערע צייט אויסבאַ-אַן האַלטן און דערנאָך זיינען זיי צוגעשטאַנען צו א אַידישן קאַראַוואַן, וועלכער האָט זיך געגאַבעט אויפן וועג קיין אַרץ-ישראל. די וועג איז געווען אַ שרעקלעכע אַבער זיי זיינען געקומען קיין אַרץ-ישראל. די יונגע אלמנה האָט דאָך ניט אויסגעהאַלטן. זי איז אין גיכן גע-שטאַרבן, איבערלאָזנדיק דאָס עופהלע אויף פּרעמדע הענט.

אַ קליינער טייל פון די תימנער אידן באַשעפטיקט זיך מיט מסחר; דער גרעסטער טייל פון זיי זיינען באַלמעלאַכעס, אַרבעטער, און גראַד שווערע אַרבעטער. די אידן אין לאַנד זיינען עס די שמידן, יואוועלירער, סטאַליאַרעס, שמיינהאַקער, מעטאַל-אַרבעטער, שוסטער, טרעגער, האַפּן-אַרבעטער, מוליאַרעס. אַ סך פון זיי טוען די פאַר-שיידנסטע שמוציקע אַרבעטן, פאַר וועלכע די אַראַבער וואַלטן זיך פאַר קיין פאַל ניט גענומען. און וואָס האָבן זיי פאַר דער אַרבעט? — קוים, קוים אַפּצוועסן. זיי פאַרדינען אַרום 25 סענט (אַ רופי) אַ טאַג.

און אַזוי לעבן דאָרט ביז 50 טויזנט אידן. לעצטנס איז זייער לאַגע נאָך מער פאַרערגערט געוואָרן. און דאָס ערגסטע איז אַיצט פאַר זיי, וואָס דאַרטן איז אַרום אַ געזעץ, אַז מען זאל אלע אידישע יתומים און יתומות אַפּ'שמד'ן.

פון זייערע רייד זעט מען ארויס, ווי זיי פארהאסן דאס לאנד
 תימן. זייער שענסטער חלום איז צו קומען אין דעם הייליקן לאנד.
 נאָר זיי קענען אָבער אפילו ניט טרוימען וועגן דעם.
 דאָס וועלן אריינדרינגען אין דאָס הייליקע לאנד איז ביי די
 תימנער אידן געוואָרן א פסיכאָז. אלע טראָגן זיך ארום מיט דעם
 אידעאל און בויען משונעדיקע פלענער, ווי אזוי דעם אידעאל דורכ-
 צופירן. זיי האָבן זיך אייניקע מאל געווענדעט צו דער ציוניסטישער
 אַרגאַניזאַציע, האָבן פאַראינטערעסירט אין דעם פלאַן דר. רופינעו,
 דעם קאַלאָניאַציע פאַרשטייער פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע,
 האָבען זיך געווענדעט צו דער ארץ-ישראלדיקער ארבעטער אַרגאַ-
 ניואַציע. די ארבעטער אַרגאַניזאַציע האָט יאָ געשיקט זיי אן איינ-
 לאַדונג צו באַזעצן זיך אין ארץ-ישראל. אבער, וואָס פאַר א באַדייט
 האָט די איינלאַדונג, ווען מען האָט קיין מיטלען אויף דער איינוואַ-
 דערונג ניט געשיקט?

— מיר זיינען ארבעטער — האָבן אונדז די תימנער אידן דער-
 קלערט. — א סך, גאָר א סך פון אונדז קענען פעלד-אַרבעט און
 גערטנעריי. מיר קענען די פאַרשיידנסטע מלאכות און מיר וואַלטן
 זיך פאַרקויפט פאַר קנעכט אויף אונדזער גאַנצן לעבן, נאָר מע זאל
 אונדז באַפרייען פון גלות תימן און אַראָפּברענגען אין דעם הייליקן
 לאַנד. נאָר ווי עס ווייזט אויס, אַרט ניט יענע אידן פאַר אונדז, און
 אזוי וועלן מיר אונטער דעם שווערן אַראַכישן יאָך אויסשטאַרבן.
 וואָס האָבן מיר זיי געקענט זאָגן?

דער זייגער איז געוואָרן 12, און אין זייער באַגלייטונג זיינען אַ
 סך פון אונדזער גרופע אַוועק צו זיי עסן מיטאַג.
 איך בין גראַד ניט געגאַנגען. כ'האָב קיין צייט ניט געהאַט.
 צוריקקומענדיק האָבן אונדזערע חברים מיט באַגייסטערונג דער-
 ציילט, אַז מע האָט פאַר זיי מקריב געווען אַ קרבן.
 מען האָט אויף אַ גרויסן הויף געשאַכטן אַ שעפּס און מיט אַ
 גרויסער פּראַצעדור דעם קרבן אריינגעלייגט אין זאַמד אויף ברע-
 נענדיקע קוילן און גליענדיקע שטיינער. און אויפן הויף טאַקע האָט
 מען צעשטעלט די נידעריקע טישן און לאַנגע בענק. זיי האָבן זייערע
 נייע ברידער מכבד געווען מיט געשמאַקן געפרעגלטן פלייש, מיט
 חלה, גרינס, פרוכט און וויין. דער גאַנצער מאַלצייט איז געווען אַ

פראצעדור פון עסן, געזאנג און תפילות. נאָר קיין פרויען האָט מען אין דער פראצעדור ניט געזען, ווייל זיי האָבן קיין אַנטייל ניט גענומען. זיי זיינען ערגעץ געווען פארמאכט. די גאַנצע אַרבעט האָבן דורכגעפירט די בכבודיקע אידן.

ווען אונדזער גרופע האָט אָפגעגעסן, האָט זי צווישן זיך גע- מאַכט אַ זאַמלונג, וועלכע האָט אריינגעטראָגן אייניקע ענגלישע פונטן, און געוואָלט זיי געבן די תימנער אלס א מתנה. נאָר די תימנער ברױנע אידן האָבן זיך שטאַרק באַליידיקט און ניט געוואָלט אָננע- מען. אַפילו מנדב זיין דאָס געלט פאַר דער שול האָבן זיי ניט גע- וואָלט. זיי האָבן צוגעשטימט, אַז דאָס געלט זאָל גיין אויפן הקדש. און פאַר דעם געלט זאָל מען פאַר די קראַנקע און אַלמע מאַכן שטרוי-זעק, ליילעכער, צודעקס און קישעלעך.

פיר טעג האָבן מיר פאַרבראַכט מיט די תימנער אידן. מיר פלעגן אַלע מאָל זיין צוזאַמען, אַדער מיר ביי זיי אין זייער געמאַ אַדער זיי באַ אונדז אויפן שיף. מען קען ניט זאָגן, אַז זיי האָבן פון אונדז געהאַלטן ווי פון אמת'ע אידן. עפעס איז זיי ניט קלאַר געווען. יע, די ווייסע זיינען ווייסע אידן, אבער זיי זיינען ניט קיין גוטע אידן. נאָר אַ קלייניקייט — די ווייסע אידן עסן דאָס, וואָס די ווייסע גוים גיבן זיי. אַפילו זיי עסן זייערע פליישן און זייער געקעכץ. די ווייסע אידן רייכענען און אַרבעטן אום שבת. כאַטש מיר האָבן זיך אויסגעהיט, אַז זיי זאָלן דאָס אַלץ ניט זען, ניט באַמערקן, דאָך האָבן מיר אונזער „גואישיקייט" פון זיי ניט געקענט אין גאַנצן באַהאַלטן. און זיי האָט עס שטאַרק פאַרדראָסן, שטאַרק געקרענקט. און נאָך מער: און אַט אזעלכע „שלעכטע " אידן פאַרן דאָס אין דאָס הייליקע לאַנד אין דאָס לאַנד פון אברהם, יצחק, יעקב און משה רבנו! ? זיי איז דאָס געווען אומפאַרשמענדלעך. און מיר פאַר- דריסט ביז היינטיקן טאָג, וואָס מיר האָבן מיט אונדזער ניט רעלי- גיעזער אויפירונג זיי אזוי פיל עגמת נפש פאַרשאַפט.

און ווען מיר האָבן געדאַרפט פאַרלאָזן אַדען איז די גאַנצע אידישע שמעטל געקומען אונז באַגלייטן, און ווען אין אייניקע שעה שפעטער איז אונדזער שיף אָפגעגאַנגען, האָבן מיר געזען די תימנער אידן אין די קליינע שיפלעך, ווי זיי האָבן פשוט געוויינט, מיט די לעצטע כוחות אַרויפגעשריען זייער וואונטש, עס זאָל אונדז באַ-

גליקט ווערן דער וועג, מיר זאלן געזונטערהייט קומען אין דאָס הייליקע לאַנד „אַראַץ איזראַעל“ און דאָס לאַנד קושן פון זייער-וועגן.

די שיף האָט אונדז אָפגעריסן איינע פון די אַנדערע. לאַנג, לאַנג האָבן מיר נאָך געפאַכט מיט אונדזערע טיכלעך און היט, ביז וואַגען די פינטעלעך פון די שופלעך און מענטשישע קעפּ אין זיי זיינען פון אונדז אינגאַנצן פאַרשוואונדן געוואָרן.

פאַרנדיק פון אַדען, האָבן מיר זיך אויפן דריטן טאַג אָפגעשמעלט אין אַפריקאַנישן פאַרט מאַסאַוואַ, אין דער פּראָווינג עריטריע, זייער נאַענט צו עטיאָפּיע. מאַסאַוואַ געפינט זיך שוין אין אימאַליענישע הענט און דאָ האָבן שוין אימאַליענער רעווידירט אונדזערע פעסער. ניט קוקנדיק, וואָס עס איז נאָך געווען פּרילינג-צייט, האָט די זון געברענגט אַזוי, אַז ס'איז געווען אַבסאָלוט אוממעגלעך צו גיין. דאָך קען מען ניט איינזיצן אויף דער שיף, נאָך מער, אַז מיר זיינען דעם ערשטן מאל אויפן באַדן פון אַפריקע. איך בין אַראָפּ אַנקוקן די אי-מאַליענישע שטאָט אין אַפריקע. איך האָב אַ לאַנגע צייט געשפּאַ-צירט איבער די גאַסן פון דער טוימער שטאָט. איך האָב אויפן וועג קיינעם ניט געזען, קיינעם ניט באַגעגנט. (דערנאָך האָב איך פאַרשטאַנען, אַז בייטאַג ווערט צוליב די היצן אין שטאָט כמעט קיין אַרבעט ניט געטאַן; נאָר ווען די זון הייבט שוין אָן אַרונטער-צוגיין, הייבט זיך אָן דאָס לעבן).

שפּאַצירנדיק און באַטראַכטנדיק די שטאָט, האָב איך דערהערט פון דער ווייטנס אַ געשריי פון קינדער, און וואָס מער איך האָב זיך דערנענטערט, איז דאָס געשריי מיר פאַרגעקומען אַליץ שטאַרקער, ווילדער, ווי פון שאַף, וועלכע מע פירט שעכטן. איך בין צוגע-גאַנגען צו דער הייזל, פון וואַנעט דאָס ווילדע געשריי האָט זיך געטראָגן, און איך האָב דערזען אַ 20 קינדער פון אַרום 9 יאָר, וועלכע זיינען געזעסן אויף דער ערד מיט די באַרוועסע פיס אונטער זיך. אויפן קאַפּ האָבן זיי געטראָגן פעסקעס. די קינדער זיינען געווען איינגעטיילט אין גרופעס, און יעדע גרופע האָט געהאַלטן עפעס אַ גרויסן דיקן בוך און געשריען אויף וואָס די וועלט שטייט. אין

מיטן איז געשטאנען א יונגער מאן פון א יאר עטלעכע און צוואנציק, וועלכער האט אויך געשריען. אין איין האנט האט ער געהאלטן א לאנגן כוואַשטש און מיט אים געארבעט רעכטס און לינקס איבער די פנימער פון די קינדער. מיר איז איינגעפאלן, אז דאָס איז א אידישער חדר, און איך האָב אים געפרעגט, מער מיט מימיק ווי מיטן מויל, צי דאָס זיינען אידישע קינדער.

— ניין — האָט ער געענטפערט — דאָס זיינען מאַכמעדאָנער. וואָס לערנען זיי ?

זיי לערנען דעם קאָראַן, און ער איז דער לערער.
— איז דאָ פאַראַן א אידישער חדר אויך ? — האָב איך גע-

פרעגט.

— יע. און ער האָט אָנגעוויזן די געגנט, וואו די אידן וואוינען. און גייענדיק אויף דעם אָנגעוויזענעם פּלאַץ, האָב איך זיך טאַקע אָנגעשטויסן אויף א אידישן חדר.

אָקראַט דאָס זעלבע בילד; די קינדער, האַלב נאַקעטע, זיינען געזעסן אויף דער ערד ארום זייער מלמד, אויך א יונגמאַן פון עטלאַכע און צוואַנציק יאָר. אין זייערע הענט האָבן זיי געהאַלטן חומשים, און זיי האָבן אומרחמנותדיק געשריען. דער מלמד האָט אויך גע- האַלטן א כוואַשטש, געארבעט רעכטס און לינקס איבער די קינדערשע פנימער.

די קינדער האָבן געשריען, געוויינט און געלערנט די פסוקים פון די הייליקע שריפטן.

אי דער מלמד, אי די קינדער האָבן געטראָגן לאַנגע געקרייזלטע פאות. פאַר אַלע קינדער, אַרום צוואַנציק אין צאָל, איז געווען ניט מער ווי א 2-3 חומשים, און די קינדער האָבן געמוזט צו 6-7 אריינ- קוקן אין איין ספר. און טאַקע מאַדנע האָבן זיי דאָס אויסגעמאַר- קירט. מע קוקט אריין אין חומש פון רעכטס, לינקס, פון אויבן און פון אונטן.

איך בין דורכגעגאַנגען די אידישע געגנט. א סך אַרעמער, אַפגע- לאָזענער ווי די מאַכמעדאָנישע. מאַדנע היילעך אין זייער אַרכי- טעקטור, קליינקייט, שמאַלקייט, באַשיידנקייט און באַהאַלטנקייט. עס מאַכט דעם איינדרוק, אז די היילעך האָבן מורא דעם רוקן אויסצו- גלייכן ווי עס באַדאַרף צו זיין, מע זאָל זיי ניט באַמערקן.

ווען איך בין געקומען צוריק אויף דער שיף, האָב איך באַמערקט, אז אונדזער גרופע פירט אָן אַן אינטערעסאַנטן שמועס: ווידער תימנער אידן. זיי האָבן זיך דאָ אויך דערוואוסט וועגן אונדז און זיינען געקומען צוזאַמען מיט זייערע אָנגעזעענסטע פאַרשטייער צו אונדז אין געסט. זיי האָבן פון צייט צו צייט געוואָרפן אויגן אויף אונדזערע האָר, היט, רעקלעך, געפרעסטע העמדער און קראַנגס. פאַר זיי איז, קענטיק, אויך געווען אַ ניס צו זען אידן אין אייראָ-פּעישער קליידונג.

און עס האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די זעלבע מעשה ווי אין אַדען, גאַר פון דאָס ניי. זיי האָבן דערציילט וועגן זייער לעבן, זייער שווערן אַרבעטער-לעבן, זייער אַרעמקייט, אומבאַהאַלפנקייט, זייער שטאַרקן ווילן צו עמיגרירן קיין אַרץ-ישׂראל; זיי האָבן אונדז דער-ציילט וועגן די גרויסע צרות, וואָס זיי שטייען אויס פון די שוואַרצע, וועלכע דערלאָזן זיי ניט אַ קאַפּ אויפצוהויבן, ווי זיי זיינען כמעט פאַרקנעכט צו זיי. און דאָך, האָבן זיי פאַרענדיקט, איז זיי דאָ אַ סך בעסער, ווי אין זייער היימלאַנד תימן. די איטאַליענער דערלאָזן ניט די אַראַבער אזוי איזדיעקעווען זיך איבער די אידן, ווי אין תימן. צווישן אנדערעס האָבן זיי אויך מיטגעטיילט, אז דאָ אין מאַסאַוואַ געפינען זיך אמתע שוואַרצע אידן-פאַלאַשן, וועלכע זיינען געקומען פון דער שכנישער עטיאָפּיע. זיי, די פאַלאַשן, זיינען גאַר ווייניק באַ-האַונט אין אידישקייט, ריידן אויף אַן אייגענעם אַביסינישן זשאַרגאָן, אין וועלכן עס טרעפן זיך אַפט העברעאישע ווערטער. זיי אונטער-שיידן זיך מיט גאַרניט, אויסער מיט דער רעליגיע, פון די נעגערס. זיי זיינען פולבלומיקע נעגערס. מע קען זיי אפילו ניט דערקענען. די תימנער אידן טרעפן זיך מיט זיי זייער זעלטן.

די תימנער אידן האָבן אונדז איינגעלאדן צו זיין זייערע געסט באַ זיי אין שול, וואו זיי וועלן מאַכן פאַר אונדז אַ סעודה. אין אייניקע מעג שפעטער האָבן מיר געדאַרפט פאַרלאָזן מאַ סאוואַ און מיט טרערן אין די אויגן האָבן זיי זיך מיט אונדז געזעגנט, געוואונשן אונדז אַ גליקלעכע רייזע, אַ קוש מאַן דאָס הייליקע לאַנד פאַר זיי, און... אַך, ווען זיי וואַלטן אויך געקענט פאַרן, נאָר גאָט וויל ניט...

איך האָב זיך אויך געטראָפֿן מיט די תּימנער אידן אין ארץ-ישראל. זייער עמיגרירן קיין ארץ-ישראל טראָגט אַ רירנד ראָמאַנט-טישן כאַראַקטער. ארץ-ישראל איז דאָס לאַנד פֿון זייערע שענסטע טרוימען, פֿון זייער העכסטער באַגייסטערונג. פֿאַר דעם געדאַנק, פֿאַר דער אידייע צו פֿאַרן קיין ארץ-ישראל זיינען זיי גרייט מיט אַלץ מקריב צו זיין.

די ערשטע גרופֿן זייערע פֿלעגן גיין, פֿשוט גיין קיין ארץ-ישראל חדשים לאַנג. אַ סך קברים האָבן זיי איבערגעלאָזן אויפֿן וועג. נאָר אַ קלייניקייט — דורכגיין די וויסטע מדבריות פֿון אַראַבישן האַלב-אינדול ביז די ברעגעס פֿון מיטלענדישן ים. . . .

אין די 80קער יאָרן, ווען עס איז אַנטשטאַנען די חובבי-ציון, די ביל"ו, האָבן זיך אָנגעהויבן באַ זיי טראָגן קלאַנגען וועגן אַ משיח, אַז ארץ-ישראל גייט איבער אין אידישע הענט. . . . אַז אַט-אַט און מע הויבט אָן אויפֿצובויען אַ נייעם בית-המקדש. אַן אומרויאַקייט האָט אַרומגענומען די תּימנער אידן. די פֿאַנטאַזיע האָט זיך צעהיצט, און די ערשטע גרופֿע תּימנער, אַן ערך אַ 40 פֿאַמיליעס, האָט אַרויסגעוואַנדערט, אַדער בעסער געזאָגט, איז אַרויסגעגאַנגען. פֿאַרשטייט זיך, אַז קיין משיח האָבן זיי נישט גע-פֿונען. דאָס לאַנד האָבן זיי געטראָפֿן פֿוסט און וויסט, אויפֿן העכסטן גראַד פֿאַרלאָזן. און אויב עפעס האָט יאָ עמיצן באַלאַנגט, האָט דאָס באַלאַנגט צו די אַראַכער. און די גאַנצע באַלעבאַטיים איבערן לאַנד זיינען געווען די טערקן. נישט האַבנדיק קיין צע-בראַכענעם שילינגער, זיינען זיי אַרויס פֿשוט קלייבן נדבות. אמת, זיי האָבן געבראַכט מיט זיך אַלמע מאַנוסקריפטן, זעלטענע ספרים, אַלמע ספֿרי-תּורות, נאָר עס האָבן זיך שוין געפֿונען אַזעלכע, וואָס האָבן אויסגענאַרט ביי זיי די ווערטפֿולע ספרים. די אויסנאַרער האָבן דאָס פֿאַרקויפט אין לאַנדאָן צו מוזעאומס און זיינען רייך גע-וואָרן, און זיי, די אומגליקלעכע תּימנער אידן, זיינען פֿאַרבליבן די זעלביקע קבצנים. דאָס האָט ביי זיי אויך זייער מוט און און גלויבן נישט גערויבט. זיי האָבן זיך אָנגעהויבן איינצואַרדנען, האָבן זיך געבויט הייזלעך פֿון בלעך, וואָס זיי פֿלעגן צוגויפקלייבן, מערסטנס פֿון נאַפֿט-קעסטלעך; זיי פֿלעגן שלאָפֿן אויף ראַגאַ-זשעס, אונטערן קאַפּ — שמאַטעס; פֿלעגן הייצן די אויוונגס מיט

שמוץ פון בהמות. זיי האָבן אויפן העכסטן גראַד געליטן. דאָך, מיט דער צייט, האָבן זיי זיך אַרויסגעוויזן צו זיין די בעסטע אַר-בעטער און באַלמעלאַכעס און אַלס מענטשן, וואָס פאַסן זיך אַמ-בעסטן צו צו די נייע באַדינגונגען און שווערסטער אַרבעט. אין ירושלים, וואו זיי האָבן זיך צו יענער צייט געפונען, איז געוואָרן אַ גרויסע פּאָדערונג אויף די תימנער אַרבעטער פאַר די נייע הייזער. זיי טראָגן שווערע פעק, האָקן שטיינער א. ד. גל. לעבנ-דיק העכסט שפּאַרזאָם, האָבנדיק די מינימאַלסטע באַדערפענישן, האָבן אייניקע פון זיי מיט דער הילף פון אייניקע אַרגאַניזאַציעס און רייכע אידן זיך גאַנץ פּיין איינגעאַרדנט: אויסגעכויט זיך מויער-לעך מיט מאַדערנע פענצמער, אַריינגענומען אין שטוב מעבל און געגרינדעט די ערשטע תימנער שכונה — די „כפר השילוח“ און זיי זיינען באַגליקט געוואָרן אין דאָס הייליקע לאַנד.

פון דעם האָט מען זיך דערוואוסט אין זייער אַלטער היים תימן, און עס האָבן אָנגעהויבן צו קומען נייע פאַרטייעס פון תימנער. עס פלעגט נעמען יאָרן, ביז וואָנען די נייע תימנער פלעגן זיך וויעס-איז איינגארדנען אין דעם נייעם לאַנד, נאָר זיי פלעגן עס אַלץ אַנ-נעמען פאַר גוט און געדולדיק איבערטראָגן די אַלע צרות און ליידן. מיט העכער 25 יאָר צוריק איז פאַרגעקומען אַ ניים אין זיי-ער לעבן. מע האָט זיי אָנגעהויבן צו באַשעפטיקן אין די אידישע קאַלאָניעס פאַר די פעלדער, וויינגערטנער, שטאַלן, און די פרויען — פאַר הויז-אַרבעט. זיי האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר דעם בעסטן עלעמענט אין דער בויאָננס-אַרבעט און אין דער קאַנקורענץ מיט אַראַבישער אַרבעט. די ערשטע צו באַשעפטיקן זיי אויף דעם גע-ביט זיינען געווען די קאַלאָניסטן פון רחובות. די תימנער זיינען צוגעוואוינט צו דער שווערסטער אַרבעט, ציילן ניט די שעהן פון זייער אַרבעט; זיי ווייסן, אז זיי דאַרפן אַרבעטן פון זונאוּפגאַנג ביזן זונאַנטערגאַנג; זיי האָבן די קלענסטע פּאָדערונגען, זיינען קליינע פאַרברויכער, באַנוגענען זיך מיט אַ מינימאַלסטן לויז און זיינען אפילו העכסט דאַנקבאַר פאַר דעם. זיי ווייסן ניט פון קיין אַרבעטער-פּראַגע, זיינען ניט קלאַסן-באַוואוסטזיניק, האָבן קיין באַ-גריף ניט פון קלאַסנקאַמף. קען דען זיין אַן אידעאָלאָרער עלעמענט אַרבעטער פאַר דעם עקספּלאַטאַטאָרישן קאַלאָניסט? דעם ביי-

שפיל פון רחובות האָבן נאָכגעטאָן אַ סך אַנדערע קאַלאַניעס און עס איז דערגאַנגען אזוי ווייט, אַז עס פלעגן זיין צייטן, ווען אַלע תימנער זיינען געווען באַשעפטיקט, און מע האָט פאַר קיין געלט ניט געקענט קריגן קיין תימנער אַרבעטער. און אַלע האָבן ביי זיי געאַרבעט: אַלט און יונג, פרויען און מענער און אפילו די קליי-נינקע, דאַרינקע קינדערלעך. זיי האָבן געקליבן „געלט“, האָבן זיך אַרויפגעאַרבעט אויף הייזלעך, שטיקלעך פעלד און אייגענע ווירט-שאַפט.

מיט די תימנער אַרבעטער האָבן זיך פאַראינטערעסירט די ערשטע אידישע אַרבעטער אידעאָליסטן נאָך לאַנג פאַר דער וועלט-מלחמה. זיי האָבן געקעמפט דערפאַר, אז אין די אידישע קאַלאַניעס ביי ערד-אַרבעט און אין די שמעט באַ די פאַרשיידענע אידישע אונטערנעמונגען, זאָלן זיין באַשעפטיקט בלויז אידישע אַרבעטער. דער הויפט עלעמענט פון די אשכנאזישע אַרבעטער איז באַ-שטאַנען מערסטנס פון דער אידעאָליטישער אינטעליגענץ פון רוסלאַנד, פוילן, גאַליציע, רומעניע, וועלכער האָט ניט געקענט, באַם בעסטן און שאַרפסטן ווילן, קאַנקורירן מיטן אַראַבישן אַר-בעטער, ניט פיזיש, ניט עקאָנאָמיש, ווייל ער איז געווען שוואַכער פון אַראַבער און האָט געהאַט אויך גרעסערע באַדערפענישן ווי דער אַראַבישער אַרבעטער און זיין לויף האָט דערפאַר געמוזט זיין אַ הע-כערער. דערצו זיינען די אידישע קאַלאַניסטן און די שמאַטישע אונטערנעמער געווען אין כעס אויף די אידישע אַרבעטער פאַר-וואָס זיי זיינען רעוואָלוציאַנער, פאַרוואָס זיי האָבן געגרינדעט אַרבעטער פאַרטייען אין לאַנד, פאַרוואָס זיי אַרגאַניזירן זיך פראַ-פעסיאָנעל. דערצו זיינען זיי ניט פרום און אפילו אַפיקורסים. די אידישע קאַלאַניסטן אין די דערפער און די אידישע אונטערנע-מער אין די שמעט האָבן באַשעפטיקט בלויז אַראַבישע אַרבעטער פשוט דערפאַר, ווייל זיי זיינען געווען רואיקער און האָבן געאַרבעט ווי אמתע שקלאַפן, און האָבן ניט אַרויסגעשטעלט אַרגאַניזירטער-הייט קיין פאַדערונגען.

דער איינציקער עלעמענט, וואָס וואָלט יאָ געקענט קאַנקורירן מיט אַראַבישן אַרבעטער אין ארץ ישראל און געפינען לייזעליקייט אין די אויגן פון דעם אידישן עקספּלואַטאַטאָר אין דאָרף און אין

די תימנער אידן

שטאָט, איז געווען דער תימנער אידישער אַרבעטער, וועלכער, אין זיינע באַדערפענישן, איז אַוועק גיט ווייטער פון אַראַכישן אַרבעטער און איז אַזוי שקלאַפּיש ווי דער אַראַבער.

און די אשכנזישע אידישע אַרבעטער אין זייער גרויסן אי-דעאליום אין קאָמף פאַר אידישער אַרבעט און אידישע אַרבעטער פאַזיציעס, האָבן פאַרכויגן די פראַגע וועגן אַרבעט און ברויט פאַר זיך אליין און האָבן אָנגעהויבן צו שטופּן די ניי-געקומענע תימנער אידן אַלס אַרבעטער אין די קאַלאָניעס און אין די שטעט. צו דער זעלביקער צייט האָבן זיי אָנגעהויבן אַביסל אויסמענטשלען, אייראָ-פּיאָזירן די תימנער אידישע אַרבעטער — באַקענען זיי מיטן א"ב פון דער אַרבעטער באַוועגונג, באַקענען זיי מיט עלעמענטאַרע באַ-גריפּן פון קלאַסן-קאָמף.

און דאָ מוז אונטערגעשטרעכן ווערן, אז אין דעם פראַצעס פון איינאַרדנען די תימנער אַרבעטער אין אַרץ-ישראל האָבן זיי די בעסטע, איבערגעבנסטע פריינט געפונען נאָר צווישן די אשכנזישע אַרבעטער, וועלכע זיינען מיט לייב און לעבן געווען פאַר די אינ-טערעסן פון די תימנער אַרבעטער אין דער צייט, ווען די אידישע קאַלאָניסטן האָבן זיך באַנוצט מיט זייער אומבאַהאַלפענער לאַגע, געזוכט וואָס מער זיי אויסצונוצן, עקספּלאַטירן און זיינען זיך באַ-גאַנען מיט זיי ווי פלאַנטאַטאָרס מיט זייערע שקלאַפּן.

דער משרד אַרץ-ישראל, זעענדיק, אז עס פּעלן אויס תימנער הענט, אז די פאַדערונג אויף זיי איז אַ גרויסע, האָט געשיקט אַ פאַרשטייער קיין תימן, וועלכער איז דאָרט אומגעפאַרן איבער זיי-ערע שטעט און שמעמלעך און פאַרגעלייגט, זיי זאָלן פאַרן קיין אַרץ-ישראל. אויף זיין רוף האָבן זיך 1200 תימנער אידן אַ לאַז געטאָן אין דעם הייליקן לאַנד, און פון דאָן אָן הייבן זיך אָן גרינדן אין אַרץ-ישראל תימנער קהילות אין די פאַרשיידענע שטעט און קאַלאָניעס און פון יענער צייט אָן איז געוואָרן אַ רעגולערע עמיג-ראַציע פון תימנער אידן קיין אַרץ-ישראל, וועלכע האָט זיך אָפּגע-שמעלט נאָר אין דער צייט פון דער וועלט-מלחמה. אָבער גלייך נאָך דער מלחמה האָט זיך די עמיגראַציע פון תימנער אידן קיין אַרץ-ישראל ווידער אָנגעהויבן מיט אַ שנעלערן טעמפּ.

אין דער צייט פון דער מלחמה האָבן זיי אַ סך געליטן. מע האָט זיי אָפּגעריסן פון דעם לאַנד און יאָרן-לאַנג האָבן זיי זיך געמוזט וואַלגערן אונטער דער אויפזיכט פון פּאָליציי און מיליטער אין מצרים. פאַרשטייט זיך, אז דאָס האָט זיך זייער שלעכט אָפּגערוּפּן אויף זייער דורך בלוט און שווייס דערוואַרבענער באַלעבאַטשיסקייט. אַ סך פון זיי, צוריקקומענדיק נאָך דער מלחמה קיין ארץ-ישראל, האָבן געמוזט אָנהויבן איינאַרדנען זיך אויף דאָס-ניי.

די תימנער אידן זיינען דער בעסטער צוגעפאַסטער עלעמענט פאַר ארץ-ישראל. דער קלימאַט אין פּאַלעסטינע איז דער זעלבער ווי אין תימן, און זיי דאַרפן זיך ניט אַקלימאַטיזירן און ניט דורכ-מאַכן די פאַרשיידענע קרענק, וואָס אונדזערע אידן מאַכן דורך די ערשטע צייט, ווען זיי קומען קיין ארץ-ישראל. אויסער דעם באַזיצן זיי די ביידע הערשנדיקע שפּראַכן אין לאַנד: אי אַראַביש, אי העברייאיש. זיי קענען גוט די אַראַבער און ווייסן, ווי אזוי זיך צו באַגנין מיט זיי און הויפּטזעכלעך — זיי זיינען שווערע אַרבעטער, ווייסן ווי אַנצוגניין מיט דער אַרבעט, זיינען גוטע אַרבעטער אי אין שטאַט, אין אין די קאָלאָניעס. אַפּהונגערנדיק דעם גאַנצן לעבן אין תימן, זייענדיק אונטערדריקט און באַליידיקט אין תימן אויפן העכסטן גראַד, זעען זיי אין פּאַלעסטינע אַן אמתן גן-עדן.

די ערשטע זעקס חדשים פון מיין זיין אין ארץ-ישראל איז מיר אויסגעקומען צו וואוינען אין תימנער געגנט, און טאַקע באַ אַ תימנער אידן, וועלכן מע האָט גערופן דוד (מיטן טראַפּ אויפן „ו“). דער איד האָט מיט מיר אויסגערעדט, אז איך זאָל פאַר קיין פּאַל ניט מאַכן פּייער אום שבת, און ער האָט עס טאַקע אויסדריקלעך אַרײַנגעשריבן אין קאָנטראַקט. זיין פּאַמיליע איז באַשטאַנען פון אים, זיין פרוי סאַראַ (פון אַ גרויסן יחוס — זי האָט געשטאַמט פון די ווייסע אידן) און אַ 9 יאָריקן אינגל מאיר (מיטן טראַפּ אויפן „א“). מיין באַלעבאַס איז געווען אַ העכסט אַרבעטזאַמער איד. ער פלעגט אויפשטיין 5 אַזייגער אין דער פרי, גיין דאווענען, דערנאָך אַ ביסל לערנען און אַרום 6 עפענען זיין שפּײַז-קרעמל און פלעגט אַפּ-זיצן דאַרטן ביז אַזייגער 9 אין אַוונט. אויסער דעם קראַם האָט ער נאָך צוגעהאַנדלט מיט העלצלעך און ווייכע קוילן. איך האָב אים

קיינמאל ניט געזען זיצנדיק מיט פארלייגטע הענט. אלעמאל האָט ער וואָס-עס-איז געמאַן; דאָ געאַרבעט מיט דער זענ, דאָ מיט אַ האַק און האַמער, דאָ פאַריכט דעם צוים אַרום זיין הויז, דאָ געאַרבעט מיט זיין גראַב-אייזן, דאָ געפאַרקעט זיך אין זיין קליינעם גערטל, דאָ געאַרבעט אַרום זיינע הייזער.

ער האָט פאַרנומען אַ הויז, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ פאַר-הויז, אַ גרויסן צימער און זיין קראַם. איך האָב געוואונט אין דעם צווייטן הויז, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ שלאַפֿצימער, קיך און ווע-ראַנדע. ער פלעגט זיך אָפּט פאַר מיר באַרימען, אַז די הייזער האָט ער אַליין געבויט. איצט פלאַנעוועט ער צו בויען נאָך אַ הויז, שוין אַ גרויסע: פון פיר באַקוועמע גרויסע צימערן.

אין אַוונט, נאָך ניין, פלעגט ער אלעמאל אַרויסטראַגן פון שטוב אַ שטול, זיין נאַרגילע, זיך גאַנץ געמיטלעך אַוועקזעצן, מעשה פריץ, און ער פלעגט אַזוי רויכערן אַרום אַ שעה צייט און דאַן פלעגט ער ווערן אָפּנהאַרציק רעדעוודיק, האָט ליב געהאַט צו דערציילן מעשות פון זיין היים — פון תימן, פון דעם דאַרטיקן לעבן, פון זיין קינדהייט. דערנאָך האָט ער ליב געהאַט צו דערציילן וועגן דער וועלט-מלחמה, ווי מען האָט אים אַרעסטירט און אַוועקגעשיקט אין קאַנצענטראַציע לאַגער אין קאַאיראַ. און ווען ער רעדט וועגן קאַאיראַ — וועגן דער גרויסער, רייכער וועלטשטאַט און וועלט האַפן און ווי אידן האַבן דאַרט אַ סך פרנסה און לעבן רייך, — צינדן זיך באַ אים אַן די אויגן פון די גליקן און וואונדער, וואָס מען קען דאַרמין זען אויף יעדן שריט און טריט. נאָך מער פון אַליץ האָט ער ליב צו דערציילן, ווי ער און אַ סך אַנדערע תימנער אידן זיינען געגאַנגען פון תימן אין דאָס הייליקע לאַנד.

נאָר איין חסרון האָט ער געהאַט: ער האָט זיך באַצויגן צו זיין ווייב גאָר ניט איידל. ער פלעגט איר אלעמאל שלאַגן און זי פלעגט אויפהויבן אַזאַ געשריי, אַז אַלע שכנים פלעגן זיך צונויפלויפן. איך האָב אים אויף דעם אַ פאַר מאל אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז עס פאַסט ניט פאַר אים, אַן אַרץ-ישראלדיקן באַלעבאַס, צו זיין ביי אַלע-מען אין די מיילער, אַז אַלע זאָלן לאַכן פון אים. ער האָט זיך רעכט-פאַרטיקט מיט דעם, וואָס זי איז שוין שוואַך און קראַנק, געוואָרן זייער אַלט און ניט קוקנדיק אויף דעם, דערלאַזט זי אים ניט צו

קויפן זיך נאך א פרוי, אין וועלכער ער נויטיקט זיך זייער שטארק. און ער האט דאך פולע רעכט צו קויפן זיך נאך א פרוי. ער פאר- מעגט צוויי הייזער, האט א גומן געשעפט און האט א סך פונטן אין מזומן. דערפאר איז ער אויף איר זייער אין כעס און אויף דעם באדן קומען ביי זיי פאר די אפמע קריגערייען און געשלעגן.

איינמאל נאך א גרויסן סקאנדאל מיט זיין פרוי מיט דעם געוויינלעכן פינאל זיינען זיי ביידע אריין צו מיר, איך זאל אויסהערן זייערע טענות. ער דערציילט מיר, אז ער איז נאך גאר א יונגער מאן, אין גאנצן 34 יאר אלט, איז געזונט און שטארק. זיין פרוי איז שוין אלט און צובראכן, פאסט זיך גאר ניט צו אים. אויסער דעם דארף ער האבן נאך א מענטשן בא זיך אין קראם, כדי ער זאל קענען האנדלען אין גאס. און אט די ארבעט וועט קענען מאן זיין צווייטע פרוי און די אלטע פרוי וועט האבן גענוג ארבעט אין שטוב און ארום שטוב. און זי, די מרשעת, לאזט אים ניט אריינגעמען נאך א פרוי אין זיין שטוב.

זי, פון איר זייט, האט אנדערע טענות. זי איז ניט קיין אלטע. אין גאנצן איז זי אלט 32 יאר. דאס האט ער איר גע- מאכט קראנק און שוואך. זי האט די גאנצע צייט שווער און ביי- טער געארבעט און וואס האט זי פון אים געהאט אויסער די קלעפ, מיט וועלכע ער פלעגט איר כמעט אלע אונט איינטיילן? אויסער דעם, איז זי ניט קיין תימנער, נאר א ווייסע, און בא זיי איז ניט איינגעפירט, אז א מאן זאל נעמען נאך א פרוי אין שטוב, און אויב ער דארף אימיצן האבן פאר דער קראם, וועט זי קענען אביסל אפרייסן זיך פון שטוב און אים אין קראם אויך ארויסהעלפן און זי וועט פאר קיין פאל ניט דערלאזן אריינגעמען נאך א פרוי אין שטוב. ער ווערט שטארק אויפגערעגט און כאפט זיך צו איר שלאגן. איך האלט אים אפ.

איך האב זיי ביידן געראטן, זיי זאלן זיך וועגן צום תימנער רב. מיט אייניגע טעג שפעטער האט זי מיט א גרויסע שמחה דערציילט, אז איר מאן האט געגעבן דעם רב א האנט מיט א שבועה, אז ער וועט איצט ניט אריינגעמען נאך א פרוי אין שטוב. די תימנער, וואס האבן געוואוינט ארום מיר, זיינען שוין אין לאנד א לענגערע צייט, שוין א יאר 10-15. א קליינער מייל איז

געווען פון די ניט לאנג אנגעקומענע. זיי האבן זיך פארהעלטניס- מעסיק ניט שלעכט איינגעארדענט: די גרעסטע טייל פון זיי האט געארבעט, אנדערע האבן זיך פארנומען מיט קליין-געשעפט, געהאט זייערע אייגענע הייזער, פארדינט בא דער ארבעט ניט שלעכט, צוגע- בויט נייע הייזער, געעפנט געשעפטן, קרעמלעך, געהאנדלט אין מארק און זיינען אין אלגעמיין געווען פייאיק צו פארדינען א פיאסטר, גע- לעבט זייער עקאנאמיש און געווען זייער שפארזאם. און טאקע פאר דער צייט, וואס איך האב געוואוינט צווישן זיי, האט זיך זייער ענגט אינגאנצן געביטן. זיי האבן אראפגעווארפן די אלטע, מישמינגס גע- זאגט, הייזער, געבויט נייע מיט א מאדערנעם אויסזען, אויסגעגלייכט די גאסן, אויסגענוצט יעדע שטיקל לאנד צו האבן א קליין סעדל, א גארטן און דער ענגט איז געווארן א סך שענער.

נאר די גרעסטע צאל תימנער וואוינען אין די קאלאניעס; זיי ארבעטן פאר די קאלאניסטן, שפארן געלט אויף צו קריגן אליין א שטיקל לאנד און ווירטשאפט. א סך פון זיי זיינען שוין גוט איי- געארדנט, האבן זייערע שטיקלעך לאנד און אייגענע הייזער און זיינען גליקלעך, וואס זיי באארבעטן דעם הייליקן באדן, וואס זיי טראגן צו זייער חלק צו דער אויפבויוונג פונם לאנד.

לעבנדיק זייט בא זייט מיט אונדזערע אידן, ארבעטנדיק זייט בא זייט מיט אונדזערע ארבעטער, ציוויליזירן זיי זיך ביסלעכווייז: לייענען אונדזערע צייטונגען, אונדזערע ביכער, טוען אן אויף זיך אייראפייאישע קליידער. אנדערע קריגן אפילו א מאדערנע ביל- דונג. מיט דעם אליין וואקסן זייערע באדערפענישן און פאדערונגען פון לעבן. די יוגנט קריגט אן אלגעמיין מאדערנע דערציאונג. די תימנער פרוי איז באפרייט געווארן פון איר געפענקעניש-לעבן. זי גייט ארויס פריי פון הויז, פארברענגט, ארבעט אין פרעמדע הייזער, האנדלט אין מארק און ויצט אין קראם. די מיידלעך ארבעטן אויף די פעלדער, אין שעפער אדער טוען בא פרעמדע הויז-ארבעט. די צרה איז, וואס די מיידלעך האבן צו פרי חתונה. אנדערע צו 11-12 יאר, און עס איז ניט זעלטן צו טרעפן א 14-יאריקע מאמע מיט א קינד אויף דער האנט.

אין אלגעמיין זיינען די תימנער מיידלעך זייער שוין, כאטש מערסטנטייל נידעריק און דאר, א טונקעלע געזיכט, מיט שיינע גע-

זיכט-שמריכן, מיט פעך-שווארצע האַר, וואונדערבאר-שיינע, גרויסע, שווארצע אויגן. אויפן געזיכט איז אויסגעגאסן עפעס אן אינטעלי-געניץ, אן אריסטאקראטיזם פון אן אלט-אלטן פאָלק. אפילו זייער שעמעוודיקייט, צוריקגעהאלטנקייט גיט זיי צו חן.

ווען די תימנער זיינען אַ לענגערע צייט אין פאלעסטינע, איז זיי גאָר גיט צו דערקענען. זייער געפאלנקייט ווערט פארשוואונדן, און מיר זעען פאַר זיך אַ נייעם טיפּ אידן — מיט שמאַלן, זעלבסטוויירדע. זיי האַלטן זיך פאַר גלייכע מיטגלידער פון דער גרויסער אידישער משפחה, לאָזן זיך פאַר קיין פאַל גיט באַליידיקן און באַם קלענסטן דרוק ווייזן זיי אַרויס אַ פראַטעסט. די פעלד- און שטאַט-אַרבעטער טרעטן אַריין אין די אלגעמיינע אָרגאַניזאַציעס און ווערן שטאַלצע אַרבעטער.

אַרץ ישראל, אפילו באַ דעם האַרטן קאַמף, וואָס די תימנער פירן אָן, כדי זיך איינצואַרדנען אין לאַנד, איז פאַר זיי אַ גן-עדן, און זיי דערציילן טאַקע, אַז זיי קריגן אַפּט בריוו פון זייערע קרובים, נאַ-ענטע, באַקאַנטע פון תימן מיט האַרצרייסנדע בקשות, אַז זיי זאָלן זיך דערבאַרעמען איבער זיי און אַרויסנעמען זיי פון דאַרטן. גאָר ווי קענען זיי עס טאָן?

אין די בריוו קלאַגן זיך זייערע קרובים אויף דער אומדער-טרעגלעכער לאַגע אין תימן, וואו יעדן טאַג קומען צו נייע גזירות אויף אידן, וואו זיי ווערן אויפן העכסטן גראַד באַליידיקט, דערני-דעריקט, פאַרפאַלגט און זיי בעטן פשוט מען זאָל זיי ראַטעווען פון דעם גיהנום תימן, און אויב מען וועט זיי גיט ראַטעווען פון דעם ערגסטן, שענדלעכסטן גלות תימן, וועלן זיי אין גיכן אין גאַנצן אונטערגיין.

און עס ברענט אין די הערצער פון אלע תימנער אידן דער פייערדיקער פאַרלאַנג צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד פון אומגליק, פּיין, יסורים, פאַרצווייפּלונג — דעם יאַמער-טאַל תימן און קומען אין דעם הייליקן לאַנד.

די אידן אין כינע

(פון מיין רייזע ארום דער וועלט)

א סך לעגענדעס זיינען געווען פארשפרייט ביי אונז וועגן אידן-
 כינעזער. מען האט דערציילט, אז אין כינע זיינען פאראן מיליאנען
 אידן, אז דארט לעבן די פארשוואונדענע צען שבטים, אנדערע האבן
 דערציילט, אז די אידן אין כינע שפילן א דאמינירנדע ראלע אין
 כינעזישן עפנטלעכן, פאליטישן און האנדלס לעבן און פארנעמען
 גרויסע שטעלעס בא דער רעגירונג. די לעגענדעס האבן מיך שטארק
 פאראינטערעסירט און איך האב אלעמאל געהלומט צו זיין אין כינע
 און באקאנען זיך מיטן לעבן פון די ארטיקע אידן.

און אט האט זיך געמאכט, אז אין מיין ריזע ארום דער וועלט
 בין איך פארבליבן אויף גאנצע פיר יאר אין כינע. און ווי די ווירק-
 לעכקייט אונטערשיידט זיך אלע מאל פון דער פאנטאזיע!

גלייך ווי איך האב באטראפן די כינעזישע טעריטאריע, האב
 איך אנגעהויבן פארנאנדערפרעגן בא די ארטיקע אייראפייאישע
 אידן וועגן די אידן-כינעזער, צו ווייסן זיי עפעס פון זיי, צו האבן
 זיי זיך מיט זיי געטראפן. דער ענטפער איז אלע מאל געווען דער
 זעלביקער: זיי ווייסן פון אמתע כינעזער, וואס זיינען געווארן אידן
 — זיך מגייר געווען. אבער פון כינעזער אידן פון אמאל האבן זיי
 קיין אונג נישט. און טאקע פאר די ערשטע צוויי יאר, וואס איך האב
 דורכגערייזט די גענטן ארום שאנכאי, די גירינער, מאנדזשויער
 און מאנגאליער פראווינצן, האב איך קיינמאל נישט געהערט פון
 אזעלכע אידן. איך האב פאר דער צייט געטראפן דארט די פאר-
 שידנסטע אידן פון קליין אזיע, פון רוסלאנד, ענגלאנד, אמעריקע
 פון דייטשלאנד און פראנקרייך, פון פערסיע, אינדיע, בוכארע. אבער
 קיין אידן-כינעזער האב איך נישט געטראפן. פון דעם אליין האב איך
 שוין פארשטאנען, אז די מעשה וועגן מיליאנען אידן-כינעזער איז נישט
 מער און נישט ווייניקער ווי א לעגענדע.

דאך צום סוף פון צווייטן יאר פון מיין זיין אין כינע האב איך זיך צופעליק געטרראפן מיט איינעם, וועלכער האט געשטאמט פון די אמאליקע אידן-כינעזער. איך האב דאן פארבראכט מיט אייניקע פריינט אויף מיין זומער וואקאציע אין יא-צ'מין, א שמעטל אין מאנדזשוריע, בא דער גרויסער מזרח כינעזישער אייזנבאן.

אין איין שיינעם טאג איז געקומען איינער פון מינע פריינט מיט א גרויס פרייד, אז ער האט געטרראפן אן אמתן כינעזישן אידן אין דער שמעטל יא-צ'מין. מיר, די אנוועזנדע, האבן אים פארשאמט מיט פראגן, נאר דער געקומענער האט אונז ווייניק געהאט צו דער-ציילן וועגן זיין נייעם באקאנטן. און איך האב באשלאסן זיך אליין מיט אים טרעפן און לויט די אנגעגעבענע סמנים, זוכן מיין נייעם „גלויבנס-גענאסע" און איך האב אים טאקע געפונען אין זיין שפייד-קרעמל. צום באדויערן, האב איך פון אים גארנישט געקענט דערגיין. ער זאגט, אז ער שטאמט פון אידן. זיינע עלטערן און אור-עלטערן זיינען געווען אידן. זיי האבן אלע געגלויבט אין איין גאט (ניט ווי די כינעזער אין א סך געטער, גייסטער און שדים), אז זיי פלעגן עסן ספעציעלע אידישע פלייש, וועלכע מען פלעגט זאלצן און ארויסציען די אדערן. נאר ער אליין ווייס פון אידישקייט גארנישט. ער האט יא געהערט, נאר ער האט אויף זיין לעבן קיין העברעאיש און נישט געזען.

לויטן אויסזען איז ער געווען א טיפישער כינעזער, א טיפישער מאנגאל. אונטערשיידט זיך מיט גארנישט פון זיינע שכנים כינעזער: ניט מיט זיין אויסזען, ניט מיט זיין קליידונג און ניט מיט זיין ארט לעבן. צווישן א מאסע כינעזער וואלט איך אים פאר קיין פאל ניט דערקענט.

ער אליין האט התונה געהאט מיט א בודיסטן, האט צוויי קינדער, דאך האלט ער זיך און זיינע קינדער פאר אידן. אבער אויף מיין פראגע אין וואס באשטייט זיין אידישקייט, האט ער נישט גע-וואוסט וואס צו ענטפערן.

אין דער שמעטל דזשא-לאג-טון האב איך געהאט אן אנדער פאל. איך בין אריין אין מארק קויפן זיך א שיסל. דער כינעזער האט

מיר דערלאנגט א שיסל און אויף מיין פראגע, וויפל קאסט זי, האָט ער אַ קוק געמאָן אויף דער הינטערשטער זייט פון שיסל און מיר געענטפערט: אַ פערטל טאַיאָן. מיך האָט פאַראינטערעסירט זען דעם צייכן פון וואָנען דער כינעזער ווייס דעם פרייז. ערשמ, צו מיין גרויס פאַרוואַנדערונג, איז עס געווען אין העברעאיש: כ"ה. אויף מיין פראגע, צו ווייס ער, וואָס פאַר אַ בוכשטאַבן דאָס זיינען, האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער ווייס ניט, נאָר זיינע עלטערן און אור-עלטערן זיינען געווען סוחרים און זיי אַלע האָבן זיך באַנוצט מיט די צייכנס פאַר די פרייזן. איך עקזאַמעניר אים. ער ווייס דעם גאַנצן א"ב אָבער ניט פאַנעמיש, נאָר אין זיין ציפער באַדייטונג. ער ווייס, אַז "א" איז 1, אַז "י" איז 10, אַז "ק" איז 100, אָבער ער ווייס ניט, וואָס פאַר אַ נעמען האָבן די בוכשטאַבן. אויף מיין פראגע פון וואָנען האָבן גענומען זיינע עלטערן די ציפער, האָט ער מיר געענטפערט, אַז אַמאָל אַמאָל האָבן זיינע עלטערן געוואוינט ווייט ווייט פון דאַנען, אין האַרצן פון דער אונטערהימלישער מלוכה (כינע), דאָרטן זיינען זיי געווען פון דעם גלויבן פון די „אַדערן טרייבערער“ (ווי די כינעזער האָבן גערופן די אידן) און די גלויביקע האָבן געוואוסט פון די ציפער. ער שטאַמט פון די גלויביקע.

אין וואָס, פּרעג איך אים, איז באַשטאַנען זייער גלויבן? אויף דעם האָט ער מיר ניט געענטפערט. פון זיינע אַנדייטונגען האָב איך אַרויסגעטראָגן, אַז זיי האָבן געגלויבט אין איין גאָט, וועלכער איז אין הימל, אַז די גלויביקע האָבן מער ניט געקאָנט האָבן ווי איין ווייב, און אַז — איין טאָג אין וואָך האָבן זיי גאַרנישט געטאַן. די אַדערן טרייבערער זיינען געווען גוטע, ריינע און איידעלע מענטשן. און ער האָט מיט שטאַלץ גערעדט וועגן זיי.

איך האָב דערנאָך מיט אים אַ סך מאָל פאַרבראַכט און וואונ-דערבאר — אן אמתער פולבלוטיקער שיפישער כינעזער לויט דער דערציאונג, פּסיכאָלאָגיע, באַגריפן, פאַטריאַטיזם. און ער אויך האלט זיך פאַר אַ כינעזער און פאַר אַ איד. רעליגיעז האָט ער מיט די איבעריקע כינעזער גאַר נישט וואָס צו טאָן. ווען איך האָב אים איינ-מאָל געפּרעגט, צו עס זיינען דאָ נאָך כינעזער „אידן“, האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער ווייס ניט. מעגלעך אַז יע, נאָר ער טרעפט זיך מיט זיי קיינמאָל ניט. ער האָט נאָר געהערט, אַז דאָרט ווייט

ווייט פון דאנען, פון וואנען זיינע אורעלטערן שטאמען, זיינען דא א סך אידן-כינעזער.

ערשט אין שאנכאי האב איך זיך געטראפן מיטן שמש פון דער אידישער שול אין דער פראנצויזישער קאנצעסיע. אויך א כינעזער איד פון די אמאליקע. ער האט שוין יא געוואוסט אביסל פון אידיש-קייט, האט אפילו געקענט אביסל לייענען העברעאיש און געוואוסט פון די אידישע דינים און מנהגים, נאר ער האט זיין אידישע „וויסנ-שאפט“ געקראגן גיט פון זיינע ברידער — די כינעזער אידן, נאר שוין פון אונדזערע אידן, פון די ספרדישע אידן. זיי האבן אים געלערנט און די אידישע וויסנשאפט געגעבן.

זייענדיק אין שאנכאי, האב איך זיך באקאנט מיט אייניקע פון אונדזערע אידן, וועלכע פארשן די געשיכטע פון די אידן-כינעזער און איך האב זיך אליין פאראינטערעסירט מיט זייער געשיכטע. מיר האט זיך איינגעגעבן אויפן ארט דורכשטודירן אייניקע זעלטענע בראשורן, זען זעלטענע דאקומענטן אויך זען א סך בילדער, קאפייעס פון פארשיידענע פאטאגראפיעס, און אזוי ארום האט זיך מיר איינגעגעבן צו שטודירן די געשיכטע פון די אידן-כינעזער אויפן ארט.

2

כינע, ווי באוואוסט, איז געווען אפגעצאמט פון דער איבעריקער וועלט מיט א דיקער וואנט. די וואנט האט איר אפגעהאלטן איבער צוויי טויזנט יאר פון קומען אין בארירונג מיט דער אויסערער וועלט און פאר די גאנצע צוויי טויזנט יאר האט זיך כינע אנטוויקלט אין גאנצן אייגנארטיק אן דער השפעה פון דער גאנצער אויסערער וועלט. און די גאנצע אויסערע וועלט האט טאקע כמעט ווי גארנישט גע-וואוסט וועגן כינע.

דער ערשטער צוזאמענשטויס צווישן כינע מיט די אייראפייער (ענגלענדער) האט זיך פארענדיקט זייער טרויעריק פאר כינע: זי האט געמוזט, לויטן נאנקינער שלום, עפענען אין 1842 יאר פינף פארטן פארן פרעמדן האנדל און נאך אפגעבן די ענגלענדער די פרא-ווינג האנג-קאנג. פון דאן אן הויבן אן אייראפייער אריינדרינגען אין כינע און באקאנען זיך אלץ מער מיט דעם לאנד. אמת, גיט רעגולאר

פלעגן פארשיידענע רייזנדע אויך סוחרים און אוואנטוריסטן זיך אריינכאפן אין כינע, און פון זיי האט מען ווינציק געקאנט דערגיין ווע-גען דעם לאנד. — ערשט אין מיטן פון פאריקן יארהונדערט האבן מיר אנגעהויבן צו קריגן אמתע אינפארמאציע וועגן כינע. און באשערט איז, אז די מער פולע אינפארמאציע וועגן די אידן כינעזער זאלן מיר קריגן גאר דורך די ענגלישע מיסיאנערן. דורכן נאנקינער שלום האט ענגלאנד געקראגן דאס רעכט אויף פרייען האנדל, אויף אריינ-פירן אפיום און אויף אריינשיקן מיסיאנערן און עפענען מיסיאנערן-הייזער. אין ענגלאנד גופא איז גלייך געגרינדעט געווארן די מיסיא-נערן-געזעלשאפט, וועלכע האט געקראגן פון וואלטעטיקע ענגלישע רייכע דאמען ריזיקע סומען און די ניי-געעפנטע מיסיעס אין האנג-קאנג און שאנכאי האבן געקראגן פון לאנדאן דעם אויפמארג אויפצוזוכן די אידן-כינעזער, אויספארשן זייער לעבן, זייער גלויבן, זייערע ספרים, די געשיכטע פון דער אידישער רעליגיע אין כינע און וואס פאר א מיטלען קען מען אננעמען אום צו באקערן די אידן צום קריסטלעכן גלויבן. די ענגלישע מיסיאנערן האבן פאר דעם צוועק אוועקגעשיקט א עקספעדיציע פון צוויי כינעזער מיסיאנערן, וועלכע האבן פאר-לאזן שאנכאי דעם 15טן נאוועמבער 1849 און נאך 25 טעג פון זוכן האבן זיי געפונען די קאי-פונג-פוער (אין דער פראווינץ האנאו) כינעזיש-אידישע קהלה.

די צוויי קריסטלעכע כינעזער-מיסיאנערן האבן מיטגעבראכט א העברעאישן רעקאמענדאציע-בריוו, וועלכן זיי האט געגעבן א שאנ-כאיער איד, וואס איז געווען פארבונדן מיט דער פירמע סאסון (ששוו) עט קאמפאניע. דעם בריוו האבן זיי איבערגעגעבן די פאר-שטייער פון דער קיי-פונג-פוער כינעזיש-אידישער קהלה, וועלכע האבן דעם בריוו לאנג געשטודירט און, ווייל זיי האבן ניט געקענט לייענען העברעאיש, האבן זיי אים פארגליכן מיט אן אנדער העברעאישן בריוו פון לאנדאנער רבי ניעמא, וועלכן זיי האבן געקראגן מיט ניינ-ציק יאר צוריק (אין יאר 1760) און זיינען געקומען צום באשלוס, אז דער בריוו איז אויך געקומען פון אידן און איז געשריבן געווארן אין דער הייליקער שפראך. און די צוויי מיסיאנערן האבן געוואונען דעם פולסטן צוטרוי פון דער אידישער קהלה, און זיי איז דערלויבט גע-ווארן אויסצופארשן די אידן, באטראכטן דעם טעמפל, אפילו אריינ-

גיין אין די קדשי קדשים פונם טעמפל און באשרייבן און אראפנעמען קאפיס פון אלץ, וואָס זיי געפינען פאר נויטיק.

די צוויי כינעזער האָבן וועגן דער עקספעדיציע אָנגעשריבן צוויי באַריכטן, איינעם אין ענגליש און איינעם אין כינעזיש, וועלכע זיינען אָפגעדרוקט געוואָרן אין שאַנכאי אין יאָר 1851. איך האָב גראַדע די באַריכטן גוט דורכגעשמודירט, ווייל זיי האָבן ענטהאַלטן די ערשטע ברייטערע און נענטערע צום אמת אינפארמאַציעס וועגן די אידן-כינעזער.

אין די באַריכטן גיבן זיי ביידע אָן, אז די קיי-פונג-פוער קהלה געפינט זיך אין דעם גסיסה צושטאַנד. די אידן זיינען זייער פאַרי אַרימט. די אידן זיינען קרעמער, ערד-אַרבעטער, אנדערע זיינען שוואַרץ-אַרבעטער. פון די זיבעציק משפחות (שבטים), וואָס האָבן מיט ניינצן הונדערט יאָר צוריק אריינגעוואַנדערט אין כינע, זיינען צו יענער צייט פאַרבליבן ניט מער ווי זיבן משפחות, וועלכע ציילן 200 נפשות. שוין פופציק יאָר ווי די קהלה איז אָן א רב און אנדערע נויטיקע לערער און וועגווייזער. האָבן טאַקע אלע אידן פאַרגעסן ווי צו לייענען די הייליקע שריפטן, ווי עס גייט אָן דער דאוונען, זיינען ניט מל זייערע אינגלעך, האָבן פאַרגעסן די מערסטע פון די אידישע דינים און מנהגים, זיינען אפילו ניט באַקאַנט מיט די עיקרים פון דער אידישער רעליגיע. די אידן וואוינען מערסטנס אַרום דעם טעמפל און זיינען צווישן זיך זייער באַפריינדעט. דעם טעמפל האָבן זיי געפונען אין אַ צושטאַנד פון צעפאַלונג, פון חרוב-ווערן: גאַנצע שטיקער פון די ווענט פלעגן צעפּוילטע אָפּפאַלן און די ארומיקע אידן פלעגן די שטיקער צעפּוילטע האַלץ שלעפּן צו זיך אהיים, און מיט זיי באַהייצן זייערע ארימע פּאנזעס (הייזלעך). אויף דער פּראַגע פאַר-וואָס פאַריכטן זיי ניט דעם טעמפל, האָבן די אידן-כינעזער געענט-פערט, אַז זיי אַליין זיינען צו אַרים דעם טעמפל צו פאַרריכטן, אַז זיי האָבן זיך געווענדעט מיט א פעמיציע צו דער פעקינער רעגירונג, אַז זי זאָל דורכפירן דעם נויטיקן רעמאַנט, אַבער זיי האָבן פון דער רעגירונג קיין ענטפער ניט געקראָגן.

כאַמט שוין פון א לענגערער צייט האָט דער טעמפל אויסגעזען ווי א פאַרלאָזענע חורבה, דאָך איז ער נאָך אלץ געשטאַנען, ווי אין די אַמאָליקע גומע צייטן. דעם טעמפל האָט אָפּגעהיט א שמש און די

גאנצע אידישע קהלה האָט באַטראַכט דעם טעמפל ווי איר הייליקע אייגנטום און האָבן אים געהיט, אז מ'זאָל פון אינווייניק גאַרנישט ניט ארויסגנבענען.

3

דער טעמפל האָט געהאַלטן 400 פּוּם די לענג און 150 פּוּם די ברייט. באַשטאַנען איז ער פון פיר אַפטיילונגען און יעדע אַפטיילונג האָט געהאַט אַ באַזונדער הויף ארום זיך. אין יעדן הויף האָט מען געקענט אריינגיין בלויז דורך אַ גרויסן טויער און צוויי גרויסע זייטיקע טירן. איבערן ערשטן טויער פון גאַס איז געווען אין כינע-זיש אַ גרויסע אויפשריפט: „די גאַטהייט איז הייליק.“ אין דעם ערשטן הויף זיינען געווען אַ סך הייזער פאַר'ן פּאַלק. אין מיטן הויף זיינען געוואקסן וואונדערבאר שיינע און גרויסע ביימער.

אין דער צווייטער אַפטיילונג האָבן זיך געפונען אַ סך היי-זער מיט וואַנעס, האַנטפאַסן, ברונימער, שיסלען. אין דער אַפ-טיילונג האָט זיך יעדערער געמוזט באַדן, וואַשן, זיך ריין מאַכן, אויך בייטן די זאַכן אויף ריינע, יום טובדיקע, אום אריין צו גיין אין די צוויי אַנדערע אַפטיילונגען פון טעמפל געוואַשענע און גערייניקטע.

אין דער דריטער אַפטיילונג האָבן זיך געפונען צוויי ריזיקע מאַרמאַר טאַפּלען מיט היסטאָרישע אויפשריפטן. אין דעם זעלביקן הויף האָבן זיך אויך געפונען צוויי געבעט הייזער. איינע אויפן נאַמען פון אַ אידישן מאַנדאַרין, דאַקטאר טשאַנג, וועלכער האָט געקראָגן די ערלויבניש פון כינעזישן אימפּעראַטאָר דעם טעמפל צו רעמאַנטירן און וועלכער האָט טאַקע דעם רעמאַנט אויף זיין אייגענעם רעכנונג דורכגעפירט. און די צווייטע אויפן נאַמען פון אַ צווייטן זייער געאַכטעמן און באַליבטן אידישן מאַנדאַרין, וועלכער איז געווען אַ קרימינעלע ריכטער. אויסער דעם איז אין דעם הויף געשטאַנען אַ ריזיקע געביידע, וואו מען פלעגט אויפנעמען וויכטיקע געסט און וואו די אידישע קהלה האָט געהאַלטן אירע פּאַלקס פאַרזאַמלונגען. אויך זיינען דאָ געווען אייניקע פּאַויליאָנען, סטאַטועס און געשלי-פּענע שטיינער מיט פאַרשיידענע אויפשריפטן.

ביים אריינגאנג אין דער פערטער וויכטיקסטער און הייליקסטער אפטיילונג זיינען ביי דעם גרויסן טויער געשמאנען סמאטוען פון צוויי ריזיקן לייבן אויף פעדעסמאלן. הינטער זיי — צוויי גרויסע פון שטיין אויסגעהאקטע וואזעס מיט בלומען. דא אין דער אפטיילונג האבן זיך געפונען די קהלשע קיך, די שעכטהויז, דער מזבח. אין מיטן איז געווען דער מעמפל אליין. א ריזיקע געביידע אין פערסיש-כינעזישן סטיל. איבערן מעמפל איז געווען א גרויסער קופאל. ווי מען קען לייכט באמערקן, האבן די ארכיטעקטן און בויער פון מעמפל געוואלט נאכמאכן דעם ירושלימער בית המקדש אזוי ווי ער איז באשריבן אין די הייליקע ספרים. פאר די הויכע טרעפ פון מעמפל זיינען געשמאנען צוויי ריזיקע וואונדערבאר באארבעטע שטיינער, באשריבענע אויף אלע זייטן. איין שטיין איז געווען א געשאנק פון כינעזישן אימפעראטאר צום גרויסן יום טוב פון דער ערעפנונג פון דעם מעמפל. דער שטיין איז געווען באדעקט מיט דער כינעזישער שריפט. אויפן צווייטן שטיין זיינען געווען אויסגעקריצט אין הע-ברעאיש די עיקרים פון דעם אידישן גלויבן. עס זיינען געווען נאך אייניקע באארבעטע שטיינער מיט אויפשריפטן. אויף איין שטיין איז געווען אויסגעקריצט מיט ריזיקע העברעאישע בוכשטאבן:

קמון

שמע

שמע ישראל יהוה

אלהינו יהוה אחד

ברוך שם כבוד

מלכותו לעולם ועד

אין דער הויך, איבערן מעמפל, איז געווען אויף א גרויסן שטיין אויסגעקריצט אין העברעאיש: בית אל. ביים אריינגאנג אין מעמפל איז אויף א טיש געשמאנען א שטיינערנע פאס אויף דריי פיס פאר מקמיר צו זיין קטורת. אין מיטן איז געשמאנען א בימה פון וואנען דער חזן פלעגט לייענען די געהעריקע פרשות פון דער תורה. ער

פלעגט זיין אָנגעטאָן אין אַ בלויער יאַרמולקע און בלויע געוואַנט אויף די פיס. אויפן פנים האָט ער געהאַט אַ שליער.

אין דער הויך איז געווען אַ ספעציעלע בימה פארן רב, וועלכער פלעגט אויפפאַסן אין צייט פון דאוונען, אַז אַלץ זאָל זיין אין אָרדענונג. ער פלעגט אלעמאַל זיצן אין טעמפל אויף זיין אָרט אונטער אַ ברייטן זיידענעם שירעם.

אין טעמפל האָט זיך געפונען דער קדשי קדשים, אַ באַזונדער אַפטיילונג, וואו קיינער אויסער דעם רב האָט ניט געקאָנט אריינגיין. די אפטיילונג איז שטענדיק געווען פאַרשלאָסן און דער שליסל האָט זיך שטענדיק געפונען ביים רב. דאָרטן האָבן זיך געפונען די דרייצן ספרי תורות. צוועלף לויט דער צאָל פון די צוועלף שבטים און איינע לכבוד משה רבינו.

אַלע אידן, מענער ווי פרויען, אַז זיי זיינען געקומען אין טעמפל, האָבן געמוזט צוערשט אין דער צווייטער אַפטיילונג זיך גוט אויס-וואַשן, מאַכן ריין דעם גאַנצן קערפער, איבערבייטן די זאַכן, וואָס זיי טראָגן, און די שיד מיט די געטראָגענע זאַכן איבערלאָזן אין דער צווייטער אַפטיילונג. די פרויען איז פאַרווערט געווען צו זיין אין טעמפל מיט פאַרדעקטע קעפ, די מענער פאַרקערט האָבן געמוזט טראָגן אויפן קאָפ אַ בלויע יאַרמולקע. קיין טליתים האָבן זיי ניט געטראָגן. זיי פלעגן אלע מאָל דאוונען מיטן פנים צו דער ריכטונג פון ירושלים.

די אידן האָבן געגעסן בלויז כשרה פלייש, ד. ה. געשאַכטן אין שעכטהויז פון טעמפל. געזאַלצן און אַרויסגעצויגן די אַדערן. (דער-פאַר האָבן די אַרומיקע כינעזער גערופן די אידן „די אַדערן טריי-בערער“). זיי האָבן ניט געטאַרט חתונה האָבן מיט ניט קיין אידן, האָבן ניט געטאַרט האָבן מער ווי איין פרוי. שבת איז געווען אַ הייליקער טאָג, אַ טאָג פון רו און דאוונען. פון די אידישע יום טובים זיינען נאָך דאָ, אין יאָר 1849, געפייערט געוואָרן ראש השנה און יום כפור. (מעגלעך אַז זיי האָבן שוין דאָן פאַרגעסן פון די אלע איבעריקע אידישע יום טובים). דעם רב האָט מען אַפיציעל גערופן מאלנא. (אַ מיטל פון די רעליגיעזע פירער פון די מאַכמעדאַנער).

וועגן דער געשיכטע פון די כינעזער אידן דערוויסן מיר זיך פון די אויפשריפטן אויף די ריזיקע שטיינערנע מאפלען, וועלכע טראגן אויף זיך די יארן פון 1658 ביז 1797. אויף איין טאפל איז אָנגעשריבן, אז די אידן זיינען געקומען אין כינע פון טיען-משו (אינדיע) אין דער צייט פון דער האַן דינאסטיע, ד. ה. ארום 200 הונדערט יאָר פאר דער קריסטלעכער צייט רעכנונג. זיי זיינען געקומען אין א צאל פון 70 משפחות (אין א משפחה גייען אריין די אלע נאָענטע קרובים, וועלכע זיינען בלויז פאַרוואַנדעט, אזוי אז א משפחה קען ציילן פון 60 ביז איבער הונדערט מיטגלי-דער) און אויף דעם שטיין זיינען ביז דעם באקסער אויפשמאַנד גע-ווען אויסגערעכנט די אלע 70 פאמיליען-נעמען פון די משפחות. די ניי אָנגעקומענע פרעמדע האָבן געבראכט דעם כינעזישן אימפע-ראַטאָר אַ מתנה—שטיקער פון די טייערסטע געוואַנטן און זיי האָבן געבעטן דעם אימפעראַטאָר צו געבן די ערלויבעניש צו באַזעצן זיך אין זיין לאַנד און אויך האָבן די מעגלעכקייט צו דינען דעם אידישן גאָט. נאָך דעם, ווי דער אימפעראַטאָר האָט אויסגעפאַרשט די אידישע רעליגיע און זיך איבערצייגט, אז די אידן זיינען אַרענטלעכע מענטשן, האָט ער זיי ערלויבט צו באַזעצן זיך אין זיין לאַנד. דערביי האָט ער באַמערקט: אזוי ווי זיי זיינען געקומען אין אונזער לאַנד און היינט אָפּ די דינים און מנהגים פון זייערע עלטערן, שיינק איך זיי די רעכט צו דינען זייער גאָט אין אונדזער לאַנד און זיי מעגן זיך באַזעצן וואו זיי ווילן.

אין דעם ערשטן יאָר פון דער הערשאפט פון אימפעראַטאָר לו סינג (1163) איז אויפגעבויט געוואָרן אין קיי פונג פו דער ערשטער אידישער טעמפל. אין 16טן יאָר פון דער הערשאפט פון אימפעראַטאָר בי יואן (1279) איז איינגעשטעלט געוואָרן די פראַצעדור פון דאוונען. דער ערשטער אימפעראַטאָר פון דער מונג דינאסטיע האָט זיי גאַראַנט-טירט אַ זיכערן און פרידלעכן לעבן מיטן באַדינג, אז די אידן זאלן ווערן זיינע אונטערטאָנען. אין דער צייט האָבן די מיטגלידער פון דעם ריינעם און אמתן גלויבן איבערגענומען די כינעזישע קליידונג, געוואוינהייטן און צערעמאָניעס. אין 29טן יאָר פון הערשאפט פון

יונג-לא פון דער דינאסטיע מינג (1421) איז געגעבן געווארן די דערלויבניש דעם אידיש-כינעזישן דאקטאר טשאָאָ איבערבויען דעם טעמפל. אויס דאָנקבאַרקייט צום אימפעראַטאָר האָבן די אידן אוועק-געשטעלט ביים טעמפל אַ מאָנומענט מיטן אויפשריפט: „זאָל געזונט זיין אונדזער אימפעראַטאָר צען טויזנט מיריאדן יאָר!“ אין דריטן יאָר פון הערשאפט פון טיען שון (1461), האָט דער קיי פונג פוער קהלה געטראָפן אַ גרויסער אומגליק: אַ פאַרפלייצונג האָט פאַר-ניכטעט דעם גאַנצן טעמפל. דאָן האָבן אַלע אידן מיט פאַראייניקטע קרעפטן צוריק אויפגעשטעלט דעם טעמפל. אין דער צייט פון הער-שאפט פון טיען הווא, האָבן דריי מיטגלידער פון דער אידישער משפחה פון קאַאָ איבערגעבויט אויף זייערע אייגענע מיטלען דעם הינטערשטן טייל פון טעמפל און האָבן דאָרט אריינגעשטעלט דריי ספרי תורות.

אויף אַן אַנדער שטיין איז אויסגעקריצט: דריי רעליגיעס האָבן זייערע טעמפלען, אין וועלכע מען בעט גאָט. די רעליגיע פון די אמת גלויביקע (אידישע) האָט אַ סך ענלעכקייט מיט די לערן פון קאַנפוצי, און אז די רעליגיע שטאַמט פון דעם איין-אינציקן גאָט אליין, און זי דערלויבט צו ערן דעם כינעזישן אימפעראַטאָר. אויף דער צווייטער זייט פון טאפל איז אויסגעקריצט, אַז דער טאפל איז אַ מאָנומענט אין אַנדענק פון דעם טעמפל, אין וועלכן עס ווערן אויסגעפאַלגט די פאַרשריפטן פון דער הייליקער תורה. דאָ ווערט נאָך אַמאָל דערמאָנט, אַז די רעליגיע קומט פון אינדיע, נאָר די אידן באַטראַכטן אדמען פאַרן ערשטן אידישן פאַטריאַך. אויף נאָך אַ ריזיקן שטיין ווערט דערציילט די געשיכטע פון אידישן פאַלק און פון דער אידישער רעליגיע:

דער פאַטריאַך אַזוא-לא-האם (אברהם) איז געווען דער ערש-טער איד און איז געווען דער ניינצנטער אָפּשטאַם פון אַמאון (אדם). אברהם האָט געלערנט ניט צו גלויבן אין אַ סך געטער, ניט אין גייס-טער און ניט אין שדים. ניט מער ווי איין גאָט איז דאָ, און ער איז דער גאָט פון דער גאַנצער וועלט, און פון אַלע מענטשן. דערנאָך איז געקומען דער גרויסער לערער און געזעצגעבער מיי-שע (משה) ער האָט, נאָך פערציק טעג פאַסטן און גאָט בעטן, געקראָגן פון גאָט די הייליקע שריפטן אויפן באָרג שעה-נא (סיני). משה האָט איבערגעגעבן

די הייליקע לערע צו יעמ-שע-לא (עזרא). עזרא האָט שוין געלערנט ווי צו דינען גאָט. אַז גאָט דאַרף מען דינען מיט אמת און ריינקייט. דריי מאָל אַ מאָג מוז מען האַלטן דעם קערפּער ריין, מען מוז זיך פאַר יעדן דאָוונען וואַשן, ביימין די זאַכן. דאָס האַרץ מוז זיין ריין און דער פאַרשטאַנד קלאַר. מען דאָוונט אין דער פּרי, אין מיטן מאָג און אין אַוונט. צוויי מאָל אין יאָר דאַרף מען בריינגען קרבנות אין אנדענק פון די פאַרשטאַרבנע (עלמערן*) מ'קען אָפּפּערן אַן אַקס, אַ שעפּס אָדער די ערשטע פּרוכט פון סעזאָן. די הייליקע שריפטן זיינען איינגעטיילט אין 53 פרשות (אנשטאט ביי אונז אין 54) יעדע פרשה אַנטהאַלט אין זיך די העכסטע און שענסטע מאָראַלע לערן. די אידישע רעליגיע איז געבויט אויף פיר הויפט פּרינציפּן: ריינלעכקייט, אמת, פאַרערונג פון גאָט און געבעט. יעדערער, וואָס וועט אויספאַלגן די תורה, וועט ווערן אַ גוטער מענטש. די הויפט טרעגער פון דער אידישער רעליגיע זיינען געווען אדם, נח, אברהם, יצחק, יעקב מיט זיינע צוועלף זין, משה, אהרן, יהושע און עזרא.

ווידער אויף אַן אַנדער שטיין ווערט דערציילט, אַז דער מעמפל און אַלע שריפטן און אויפּשריפטן זיינען אין יאָר 1649 פאַרניכטעט געוואָרן, דערנאָך האָט מען אַלע שטיקלעך אויפגעזוכט און מיט דער הילף פון די קלינסטע און געלערנסטע אידן, וועלכע האָבן געקענט די שריפטן אויף אויסווייניק, האָט מען די אַלע שריפטן צוריק איינגעשטעלט און דעם מעמפל צוריק אויפגעבויט אין יאָר 1653. אויך אויף דעם שטיין זיינען מיט אַ סך מי אָפּגעריבן געוואָרן די נעמען פון די 70 משפחות פון די ערשטע אריינגעוואנדערטע פון אינדיע אידן.

אין אַלגעמיין מאַכן די אויפּשריפטן אויף די טאַפלען דעם איינ-דרוק, אַז די אידן האָבן זיך באַמיט אראַפּצואוואַרפן פון זיך יעדן חשד, אַז זיי קומען פון אַ פּרעמדן לאַנד און אַז זיי האָבן מיטגעבראַכט אַ פּרעמן גלויבן. זיי קלערן אויף, אַז די אידישע רעליגיע שטייט נאָענט צו דער קאַנפּוציאַנער, אַז די אידישע רעליגיע הייסט אַכטן

(* דאָס איז שוין ריין כינעזיש-ברענגען קרבנות צו די גייסטער פון די עלמערן. — נ. מ.)

און פאלגן דעם כינעזישן אימפעראטאר און אז די אידן האבן אי-
בערגענומען דעם ארט לעבן און געוואוינהייטן פון די כינעזער.
וואונדערבאר איז, וואָס אויסקריצן דעם הויפט שטיין, האָט
גענומען גאַנצע 23 יאָר פון 1489 ביז 1512, און וואָס אויף אים האָבן
געארבעט שטיינקריצער ניט נאָר פון קיי-פונג-פו, נאָר אויך פון
אַנדערע שטעט, ווי טשינג-פון-נינג-סון און פון דער פראַווינץ קאַנסו
און טשינג קינג פון קאָיפּען.

די אידן ווערן אויף די שטיינער אָנגערופן: אי טסו אמא ד"ה
ישראל.

אַט אזוי איז דער פּנקס פון די כינעזער אידן פון קיי פונג פו גע-
שריבן געוואָרן אויף שטיינער און ער דערציילט די געשיכטע פון די
אידן אין כינע ביזן יאָר 1653. אויך ביז דאַנען האָבן די צוויי כינעזער
מיסיאָנערן באַריכטעט אין זייער ביכל וועגן די אידן אין כינע.

5

אינטערעסאַנט איז אויך איבערגעבן וועגן די באַציאונגען פון די
אידן צו די צוויי מיסיאָנערן. דעם צוטרוי, וואָס זיי האָבן אין אָנהויב
געוואונען צוליב דעם העברעאישן בריוו צו זיי, האָבן זיי גאָר גיך
פאַרלאָרן. די כינעזער אידן האָבן גלייך באַמערקט, אַז דאָס זיינען
ניט געקומען צו זיי ברידער - אידן, כדי זיי אלס אידן לערנען,
שטאַרקן, באַפעסטיקן, נאָר אַז זיי פאַרשן אויס זייער לעבן,
זאַמלען אינפאַרמאַציע צוליב גאָר אַנדערע צוועקן, מעגלעך שעדלעכע
פאַר די אידן אין קיי פונג פו. און וואָס ווייטער איז זייער חשד אלץ
מער און מער פאַרשטאַרקט געוואָרן. עס איז דערגאַנגען צו דעם,
אַז די אידן האָבן זיי ארויסגעטריבן פון טעמפל, געקומען צו זיי אין
„האַמעל" און דאַרמין געמאַכט אויף זיי אַן אָנפאַל און צוגענומען פון
זיי אַלץ, וואָס די מיסיאָנערן האָבן דורך פאַלשע און געמיינע מיטלען
קונציק ארויסגעשלעפט פון טעמפל. די אידן האָבן באַשלאָסן זיי
מאַרגן אין דער פרי צו אַרעסטירן און שמיסן מיט באַמבוק שמעקלעך,
פאַר דעם, וואָס זיי פאַרשן דאָ און אַרבעטן פאַר די ווייסע מיינוואַלים
(ענגלענדער). די צוויי מיסיאָנערן האָבן זיך וועגן דעם דערוואוסט
און האָבן געפונען פאַר גויטיק זיך אַפצוטראַגן פון שטאַט. דאָך

האָבן די אידן ניט אלץ ביי זיי צוריקגעקראָגן. ביי זיי זיינען נאָך פאַרבליבן אַכט ספרים. יעדער ספר איז באַשטאַנען פון אַ באַ-זונדער פרשה פון חומש. די פאַפיר איז געווען אַ זעלטן גראַבע און גלאַטע דורכגעוועכט מיט זיידענע פעדים. און די ספרים זיינען דאָס געווען די זעלמענע מאַפּייען, וואָס זיי האָבן געבראַכט אין דער מיסיע אין שאַנכאַי.

די ענגלישע געלערנטע מיסיאָנערן האָבן גלייך פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַ זעלמענעם אוצר זיי האָבן אריינגעקראָגן, וואָס פאַר אַ גרויסע באַדייטונג די אַלטע ספרים קענען האָבן פאַר דער ביבל פאַרשונוג און וואָס פאַר אַ טייערער אַנטיק דאָס איז.

אין אַ יאָר שפעטער האָט די עזלביקע שאַנכאַיער מיסיע אַהין געשיקט אַ פאַרגרעסערטע עקספעדיציע מיטן אויפמאַרג אַרויסקריגן פון די קיי פונג פוער אידן נאָך פאַרשיידענע ספרים און אַנדערע אַנ-טיקן פון טעמפל. די עקספעדיציע האָט זיך זיי נאָך מער איינגעגעבן. זיי האָט זיך איינגעגעבן פאַר 400 טאיאן (\$200) אויסנארן באַ די אומ-וויסנדע כינעזער אידן זעקס ספרי תורות, געשריבן אויף פאַרמעט, יעדע איינע דרייסיק פוס די ליינג. די ספרי תורות האָבן געשאַמט פון די גאָר אַלטע צייטן. דאָס איז פאַר זיי געווען אַזאָ געווינס, וועל-כער לאָזט זיך ניט אַפּשאַצן. מיט דעם אוצר האָט דאמאַלסט געקאָכט די גאַנצע מיסיאָנערישע וועלט.

פון דאמאַלסט אָן האָבן זיך אַ שאַט געמאַן אַהין מיסיאָנערן פון דער גאַנצער וועלט. ערשטנס צו ראַמעווען די נשמות פון די זינדיקע, אריינגעמענדיק זיי אין יעזוסעס בוזים און צווייטנס צו קריגן אויך עפעס ווערטפולעס פון דעם אידישן טעמפל אין כינע. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון ליינגס, באַטרוג, אַפּנאַרעריי, אונטערקויפּן, גומברודערשאַפט, כאַבאַר און גנבה. און זיי האָבן זייערס אויסגע-פירט. אין פאַרלויף פון אַ פּופציק יאָר האָבן זיי דעם טעמפל אין גאַנצן אויסגעליידיקט. זיי האָבן ניט נאָר ארויסגעקראָגן די פאַר-שיידענע ספרים נאָר אויך די אלע מכשירים וואָס האָבן זיך געפונען אין טעמפל, אפילו צושלעפט די אַלע שטיינער, וועלכע מען האָט נאָר געקענט רירן פון אַרט. דאָך האָט זיך די טויזנטער מיסיאָנערן, וועלכע זיינען געקומען אַהין מיט ריזיקע סומען געלט ניט איינ-

געגעבן צו באקערן די אידן צום קריסטנטום, כאָמט די אידן האָבן שוין גאַרנישט געוואוסט פון זייער אידישקייט. זיי, די כינעזער אידן, האָבן געוואָלט פאַרזעצן זייער אידיש לעבן, נאָר אין דעם אַרום האָבן זיי גאַרנישט געפונען, וואָס זאָל זיי שטאַרקן אין זייער אידישקייט. נאָך אין 1872 זיינען געקומען פאַרשטייער פון די קייפונגפוער אידן אין פעקין. זיי האָבן געזוכט אַ אידישע קהלה און ניט געפונען. זיי האָבן בלויז געפונען דעם מיסיאָנער דר. מאַרטין, וועלכער איז אין יאָר 1866 ספּעציעל געפאַרן פון אַמעריקע קיין כינע זוכן אידן. דר. מאַרטין דערציילט אין אַן אמעריקאנער מאַנאָשריפט פון יאָר 1890, אז ער האָט בלויז געפונען אין כינע אַ אידישע מצבה פון יאָר 1864. ער באַריכטעט אויך, אז ער האָט געטראָפן פון די אַמאָליקע אידן ניט מער ווי זיבן משפּחות, וועלכע ציילן אלע צוזאַמען פון 300 ביז 400 נפשות. דער מעמפל איז שוין געווען אין גאַנצן איינגעפאלן. די פאַרבלעבענע אידן-כינעזער זיינען שוין געווען אזוי אומוויסנד, אז זיי האָבן שוין אפילו ניט געוואוסט פון זייער אַפּשטאַמונג (דאָס איז ניט ריכטיק — היינט צו טאָג זיינען נאָך דאָ אייניקע כינעזער-אידן, וואָס היטן אַפּ זייער אידישקייט. נ. מ.) זיי האָבן ווי אַ אידישע קהלה שוין ניט געהאַט קיין געמיינזאַמע אידישע אינטערעסן און ניט געהאַט קיין קהלה פאַרזאַמלונגען. האָבן אפילו ניט אַפּגעהיט שבת, ניט מל געווען זייערע קינדער און זיי זיינען געווען אויפן גרעניץ פון פאַלקאַמענער אסימילאַציע מיט דער אַרומיקער כינעזישער באַפעלקערונג.

5

דעם לעצטן באַריכט וועגן דער געוועזענער קיי פונג פוער קהלה ניט דער קיי פונג פויער קאַרעספּאַנדענט פון דער באַוואוסטער ענגלישער צייטונג אין כינע „נאַרטה טשאַינאַ דיילי ניוס“ אין יוני 1924. די דערמאַנטע פאַרשפּרייטע ענגלישע צייטונג אין כינע האָט אויפגעפאַדערט איר קאַרעספּאַנדענט פון קיי פונג צו באַריכטן איר וועגן די קיי פונג פוער אידן.

און אַט וואָס ער באַריכטעט: „צו מזרח פון דער הויפט האַנדל גאַס לויפט אַ געסל, וועלכע הייסט: טאַא טשינג הו טונג, ד. ת. די

געסל פון די אָדערן ציער. אַט די געסל פירט דאָס צום פּלאַץ, וואו דער אידישער טעמפל איז געשטאַנען.

„אין שכנות מיטן פּלאַץ האָט די קאַנאַדישע מיסיע אָפּגעקויפט א שטיק לאַנד און אויפגעשמעלט דאָרט א קלויסטער. דער וועכטער פון קלויסטער איז אַן אַלטימשקער, וועלכער שטאַמט פון דער אידי-שער פאַמיליע טשאַף. ער האַלט אַ קליינע טיי-הויז. און אין דער יוגנט האָט ער זיך פאַרנומען מיט דעם, וואָס ער פּלעגט פאַרקויפן שטיקלעך שטיינער פון די מאַרמאַר טאַפּלען. צו די פאַרשיידענע מיסיאָנערן. אַליין האָט ער התונה געהאַט מיט א בודיסטן און ווייס גאַרנישט פון זיין אידישקייט. און ער איז מיפּיש פאַר די אלע 250 פאַרבלעבענע פון די זיבן משפּחות. זיי אונטערשיידן זיך ניט פון די אַרומיקע כינעזער. כאָטש זיי ווייסן איצט כמעט גאַרנישט פון דער רעליגיע פון זייערע עלטערן און כאָטש זיי זיינען אלע אזוי אַרים, אָפּגעלאָזן און איינזאַם, דאָך האָבן זיי ניט געוואַלט פאַרקויפן זייער געוויסן די מיסיאָנערן און קיין איינער פון זיי האָט ניט אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן. אויך ניט אָנגענומען די גלויבנס פון די אַרומיקע כינעזער.

„מיט אייניקע יאָר צוריק האָבן די באַפּולמעכטיקטע אין כינע פון דעם יעוואַנגעלישן פּאַנד אויפן נאַמען פון מילטאַן סטואַרט אָנגעהויבן ענערגיש צו אַרבעטן כדי צו באַקערן זיי צום קריסטנטום. אין דער אַרבעט האָט זיי אַרויסגעהאַלפן די קאַנאַדישע „טשוירטש מיסיע“, וועלכע האָט אָפּגעקויפט דעם פּלאַץ, אויף וועלכן ס'איז גע-שטאַנען דער טעמפל. אין דער זעלביקער צייט האָבן זיי אויך רעגיס-טרירט די מיטגלידער פון די זיבן אידישע משפּחות און 250 מיטגלידער אלטע און יונגע האָבן זיך פאַרשריבן. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז א סך פון זיי פעלן: זיי האָבן פאַרלאָזן די שטאַט און זיך באַזעצט אין אַנדערע שטעט ווי טונג הסו, סוטשאו.

„די צוויי ריזיקע היסטאָרישע טאַפּלען זיינען דאָן אַריבערגעגאַנגען אַלס אייגנטום צו דער קאַנאַדישער „טשוירטש מיסיע“, וועלכע האָט זיי באַדעקט מיט ספּעציעל אויסגעבויטע פאַר דעם צוועק צוויי מויער-לעך. אין פּראַנט פון די צוויי שטיינער האָט די מיסיע אויסגעבויט אַ גרויסן קלויסטער. אין קלויסטער האָט די מיסיע אַריינגעשמעלט דעם גרויסן שטיינערנעם האַנט פּאַס, וואָס איז אַמאָל געשטאַנען אין

אידישן מעמפל און האָט געדינט פארן ריטועלן וואָשן זיך. דער האָנט פאָס איז געמאַכט געוואָרן פון איין שטיק שמיין און איז אויס- געהאַקט אזוי קונציק, אז ער האָט דעם אויסזען פון א וואַסער ליליע. אַט דאָס איז אַלץ וואָס איז פאַרבליבן פון דער אידישער קהלה אין דער הויפט שטאָט פון האַנאַ, אין קיי-פונג-פּו.

מיר פערזענלעך איז באַוואוסט, אז אייניקע קיי-פונג-פּוער אידן האָבן נאָך ביז היינט צו טאָג ברידערלעכע באַציאונגען מיט אייניקע ווייסע אידן פון שאַנכאַי. אזוי איז מיר באַוואוסט, אז אונטער דער אַנפירערשאַפט פונם באַוואוסטן רייכן געזעלשאַפטלעכן טוער עזרא, האָט זיך ביז דער לעצטער צייט געפונען אין שאַנכאַי די געזעלשאַפט צו העלפן די כינעזער אידן. מיט די אידן-כינעזער האָבן זיך פאַר- אינטערעסירט אייניקע איינפלוסרייכע אידן פון אייראָפּע און אַמע- ריקע, אז גאָר ניט לאַנג צוריק האָבן די שאַנכאַיער אידן אַראַפּגע- בראַכט אייניקע קיי פונג פּוער אידן זיי איינצואַרדענען מאַטעריעל און אויך אויף זיי ווירקן גייסטיק און אין דער זעלביקער צייט זיי דערציען אַלס אידן אין רעליגיעזן זין פון דעם וואָרט. אויך האָבן די שאַנכאַיער אידן אַראַפּגעבראַכט אַ גרופּע אינגלעך פון קיי-פונג-פּו, כדי זיי געבן אַ אידישע רעליגיעזע דערציאונג, באַקאַנען זיי מיט דער אידישער וויסנשאַפט, כדי זיי זאָלן מיט דער צייט ווערן רעלי- גיעזע לערער פאַר די אלע כינעזער אידן, וואָס האָבן אַן זייער אידישקייט אין גאַנצן פאַרגעסן. וואָס פון דעם אלעס איז געוואָרן איז מיר אין גאַנצן אומבאַקאַנט. דער זעלביקער עזרא מיט דער הילף פון אַ רוסיש אידישן פאַרשער ה' פריינט האָבן אַפּגעדרוקט אַ ביכל אין ענגליש וועגן די אידן אין כינע, געשריבן דאָרט אויפן אַרט און מיט מער וויסן און פאַרשטענדעניס ווי די פאַרשיידענע מיסיאָנערן, נאָר צום באַדויערן, ווי עס האָט מיר דערציילט דער שאַנכאַיער רב אהרן איינהאַרן, איז דער ביכל פאַרברענט געוואָרן אין אַ גרויסער שרפה און ניט מער ווי אייניקע עקזעמפּ- לאַרן האָט מען ארויסגעראַטעוועט. איין עקזעמפּלאַר געפינט זיך אין דער לאַנדאָנער ביבליאָטעק און איינער אין ירושליםער. איין עקזעמפּלאַר איז פאַר אַ קורצער צייט געווען באַ מיר. איך האָב אים דורכגעשטודירט ; דאָרטן ווערן אַנגעגעבן מערערע פאַקטן פון דער געשיכטע פון די כינעזער אידן, זייער לעבן, ווירקונג און די

פארשפרייטונג פון די אידישע לערען אין כינע, און די געשיכטע ווערט דערצויגן ביז דער לעצטער צייט.

אלבערט קאמין, אין זיין ביכל אין דייטש: „די אידן אין כינא“, בערלין 1900, גיט איבער, אז אין א סך כינעזישע ווערק פון פערטן יארהונדערט ווערט דערציילט וועגן נח'ן, לוט'ן, אברהם, יוסף, וועגן די זיבן הונגער יאר אין מצרים. אויך רעדט זיך דארטן וועגן א אידישן גאט, וועמענס נאמען מען מאך גיט דערמאנען. אויך, אז די ערשטע אידן זיינען געקומען אין כינע פון פערסיע איבער כאראסאן און סאמארקאנד (איך מיינ, אז די מיינונג איז נעענטער צום אמת, נעמענדיק אין באמראכט, אז אין דער כינעזישער שפראך פון די כינעזער אידן פאלן אריין אפט פערסישע ווערטער, אז די רעליגיעזע הימען פון די כענעזער אידן זיינען ענלעך צו דער זעליקער שאפונג פון די פערסיער אידן פון יענער צייט, נאכמער אפילו אין די הייליקע אויפשריפטן אין טעמפל און אויף די שטיינער טרעפן זיך פערסישע ווערטער מיט העברעאישע בוכשטאבן.)

איבן סאיד, דער אראבישער רייזדער דערציילט, אז דער רעבל באן שאף האט אין 878 און נאכדעם ווי ער האט די שטאט קאנג-פו (ניט ווייט פון קיי-פונג-פו) און נאכדעם ווי ער האט די שטאט איינגע-נומען, האט ער אויסגעהרגעט 120,000 מאכמעדאנער און אידן. אויך שרייבט ער, אז די אידן האט מען געקענט דערקענען לויטן אויסזען, זיטן, לעבנס געוואוינהייטן און זייער ספעציפישער כינעזי-שער שפראך, אין וועלכער עס זיינען געווען פארטראגן ווערטער פון העברעאישן און פערסישן אפשטאם.

דער כינעזישער שרייבער, סינג טשעא, אין זיין בוך „מינג-קינג-קע“ פון פערטן יארהונדערט גיט אן, אז אין דער שטאט קאנג-פו איז דאן געווען א טעמפל פאר א גאט גייסט, וועלכער וואוינט אין הימל. און אנדערע כינעזער פון יענער צייט באריכטן, אז אין די שטעט טשאנג-טון און שענס זיינען דא בתי מדרשים אין וועלכע מען דינט צו איין גאט. דער אראבישער רייזענדר אבו זעאוד אל האסאן גיט אן אין זיין באשרייבונג פון כינע אין 9טן יארהונדערט, אז די אידן האבן דארט אלע מאל געהאט די פולסטע גלייכבארעכטיקונג און האבן געהאט א פולע אויטאנאמיע אין זייער אינערלעכן לעבן, אז די כינעזער זיינען אלעמאל געווען פריי פון רעליגיעזן און ראסן

האָס און אז די אידן האָבן פארנומען וויכטיקע רעגירונגס שטעלעס. די באציאונגען צווישן די אידן און זייערע שכנים זיינען געווען פון די בעסטע און פריינדלעכסטע.

ווידער פון אפיציעלע רעגירונגס כראניקס דערוויסן מיר זיך, אז אין די יארן 1329 און 1354 זיינען די פארשטייער פון די כינעזער אידן אפיציעל איינגעלאזן געוואָרן אין פעקין, כדי צו פארהאנדלען מיט דער פעקניער רעגירונג וועגן אנטייל נעמען פון די אידן אין דער כינעזישער ארמיי. אין די כראניקעס ווערן די אידן באצייכנט מיט די נעמען „שובו“ אדער „יהודים“.

ווי עס שיינט האָבן טאָקע דאמאלסט אידן געוויינט אין גרע-סערע מאַסן אין כינע. זיי האָבן זיך פארנומען מיט מסחר, עקספארט און אימפארט, האָבן געפירט גרויסע געשעפטן מיט אויסלאנד, ספע-ציעל מיט אינדיע און פערסיע. די פערסיער אידן, ווי עס שיינט זיינען געווען זייערע רעליגיאַנס לערער און באַזאָרגער מיט ספרים, ספרי תורות און מיט אלץ, וואָס זיי האָבן באַדארפט פאר זייערע רעליגיעזע צוועקן, און אז די אידן פון יענער צייט האָבן יאָ געוואוסט פון אידישקייט, זיינען געווען פרום און אַפּגעהיט די אלע אידישע דינים און מנהגים, האָבן אפילו געקענט לייענען און שרייבן הע-ברעאיש. א באַווייז האָבן מיר פון דעם, וואָס אויף רבי ניטמאס בריוו פון לאַנדאָן אין 1760, געשריבן אין העברעאיש האָבן זיי געענט-פערט אויף כינעזיש און העברעאיש. אויך האָט זיי אלעמאל געצויגן צו פאַרכינדן זיך צוריק מיט די אידן פון דער וועלט און ווערן מיטגלידער פון דער אידישער משפחה, דאָס קען מען ארויסזען פון דעם, ווי זיי פלעגן אויפנעמען פרעמדע געסט, וועלכע האָבן זיך פאר-שמלט אַדער זיינען טאָקע געווען אידן, און ווי זיי האָבן זיך דערנאָך באַצויגן צו די זעלביקע געסט, ווען זיי האָבן זיך איבערצייגט, אז זיי זיינען ניט קיין אידן, נאָר קריסטן.

אין יאנואר 1931, האָט דער יונגער כינעזישער פאַרשער פון די אידן אין כינע, מאַרקיו זע, געהאלטן אַן אינטערעסאַנטן פאַרטראַג פאַר די מיטגלידער פון דער אידישער געזעלשאַפט „קונסט“

אין טיען-טוין. אין דעם פארטראג האָט ער ארויסגעבראַכט אייניקע אינטערעסאַנטע פונקטן, וועלכע זיינען ביז איצט געווען אין גאַנצן אומבאַקאַנט פאַר דער עפנטלעכקייט און וועלכע איך וועל איצט צום ערשטן מאל פאַרעפנטלעכן:

(1) אין דרייצנטן יאָרהונדערט זיינען די פלייש געשעפטן אין אייניקע שטעט פון צענטראַל כינע געווען איינגעטיילט אזוי, אַז אויף איין זייט האָבן זיך געפונען די אידישע יאַטקעס, און אויף דער צווייטער זייט די אלגעמיינע. פון דעם דרינגט ער ארויס, אַז אין די שטעט האָבן זיך געפונען אידן אין א גרויסער צאָל.

(2) ווען אין מיטן פון 17טן יאָרהונדערט האָבן די מאַנגאָלן באזיגט כינע און דעם פעקינער טראַן האָט פאַרכאַפט די מאַנדזשו דינאַסטיע, און די נייע הערשער איז ניט געפעלן געוואָרן, וואָס די אידן זיינען אין גרויסע מאַסן קאַנצענטרירט אין איין געגנט, האָבן זיי פאַראַרדנט, אַז די אידן מוזן זיך באַוועגן אין די אלע 40 פראָווינצן, אין וועלכע די דאַמאָלסדיקע כינע איז געווען איינגע-טיילט. און דער נייער געזעץ איז שטרענג דורכגעפירט געוואָרן. דער אידישער קערפער איז צעריסן געוואָרן אויף פערציק טיילן און יעדער טייל באַזונדער האָט זיך מיט דער צייט אסימילירט מיט דער אַרומיקער כינעזישער באַפעלקערונג פון דער געגעבענער פראַ-ווינץ.

(3) אונטער די ערשטע מאַנדזשורער הערשער האָבן די אידן אין כינע פאַרנומען געזעלשאַפטלעך און עקאָנאָמיש אַ פאַזיציע זייער אַן ענלעכע צו דער, ווי די אידן האָבן פאַרנומען אין פוילן און אוקראַינע אין צייט פון באַגדאַן כמעלניצקי. זיי זיינען געווען פאַרמיטלער צווישן דאָס פּאָלק און די מאַנדאַרינען אַדער דער רעגירונג. פלעגן פון דער צענטראַלער רעגירונג, אַדער פון די לאַקאַלע הערשער, קריגן פאַרשיידענע קאַנצעסיעס, זייער אָפט פלעגט מען זיי איבערנעבן דאָס אויפמאַנען פון די פאַרשיידענע שטייערן פון דער באַפעלקערונג, און דאָס האָט אין אייניקע געגנטן פאַרשאַרפט די באַצויאונגען צווישן די אידן און זייערע שכנים. און אין דער קאַנפאַ-נער פראָווינץ זיינען די כינעזישע פּאָלקס-מאַסן אזוי אויפגערייצט געוואָרן אויף די אידן, די שטייער-זאַמלער, אַז זיי האָבן געמאַכט אַ שרעקלעכן פאַרגראָם אויף די אידן און פערציק טויזנט פון זיי

האָבן זייערע לעבנס פארלאָרן. צווישן די דערהרגעמע האָבן זיך געפונען זייער א סך רייכע אידן.

(4) ס'איז דאָ אַ כינעזישע פּאַעמע פון 11טן יאָרהונדערט, אין וועלכער צווישן אַנדערעס ווערט געזאָגט: „אויב דו ווילסט וויסן דעם פּרייז פון רייז, טאָ פּרעג אָן באַ די אידישע סוחרים פון קאַנ-טאָן.“

(5) אין דער כינעזישער ליטעראַטור פון 11, 12 און 13טן יאָר-הונדערט קען מען געפינען א סך שפורן פון דעם, וואָס די כינעזער זיינען געווען באַקאַנט מיט די אידן און זייער אייגנאַרטיקייט. אויך ווערט דאָרט אַפּט אָפּגעלאַכט פון אידן. אין איין אָרט ווערט מיט חוּק אזוי געזאָגט: מיר האָבן א סך געמער און זיי זיינען ניט בכח אונדז ארויסהעלפן, טאָ וואָס קען שוין טאָן פאַר אייך אייער אייג-ציקער גאַט?

(6) עס זיינען דאָ א סך לעגענדעס, מעשות אין דעם כינעזישן פּאַלקלאָר, וועלכע זיינען ניט פון כינעזישן אָפּשטאַם און ניט אין כינעזישן גייסט. ס'קען ניט זיין אַ כינעזיש מעשהלע, וואו עס זאָל פיגורירן בלויז איין גאַט און דערצו נאָך אָן גייסטער און אָן שדים, אָדער אַ מעשהלע, וואו עס זאָל זיך ריידן פון אַ גאַט אין הימל, אָדער פון איין איינציקער פּרוי. אָן צווייפל אז די מעשהלעך שטאַמען פון אידישן קוואַל, און די ווירקונג פון אידן איז געווען אזוי שטאַרק און פאַרשפּרייט, אז זיי זיינען אריין אין כעניזישן פּאַלקלאָר..

(7) דער טעמפל אין קיי-פונג-פו איז ניט געווען דער איינציקער אין כינע. לעצטנס האָבן פאַרשיידענע פאַרשער אַנטדעקט א סך טעמפלען אָן דער סטאַטוע פון בודא און אָן די אַלע מכשירים פון די כינעזישע פּאַגאָדאס (טעמפלען). דערפאַר געפינט מען אין זיי סמנים, וועלכע דערציילן, אז דאָס זיינען געווען אידישע בתי מדרשים. אויף אייניקע בתי מדרשים האָט מען געפונען אויפּשריפטן מיט די כינע-זישע העראַגליפּן, אַבער קיינער האָט זיי ניט געקענט פאַרשטיין. דערנאָך איז מען דערגאַנגען, אז די שריפט איז טאַקע אַ כינעזישע, אַבער די ווערטער זיינען געווען אין דער העברעאישער שפּראַך.

(8) מען האָט לעצטנס געפונען אַ תּנ"ך אין כינעזיש און הע-ברייאיש, וועלכער טראָגט אויף זיך די קענטיקע סמנים, אז ער שטאַמט פון גאָר אַלמע צייטן.

אבער ס'איז פאר קיין פאל ניט באשערט געווען, אז די גרויסע רייכע כינע זאל פארבלייבן אן אידן. מאקע אין דער זעלביקער צייט, ווען עס האבן זיך צו אונו דערטרעגן קלאנגן וועגן די אויסשטארבנדע אידן-כינעזער, האבן אנגעהויבן אריינקומען אהין אנדערע אידן. דאס-מאל ניט נאר פון פערסיע און אינדיע, נאר אויך פון קליין אזיע, פון מעריב אייראפע, פון די פאראייניקטע שטאטן פון אמעריקע, און נאך דער רוסיש-אפאנעזישער קריג אויך פון מזרח אייראפע. און דא הויבט זיך אן א נייע געשיכטע פון אידן אין כינע, שוין ניט פון אידן-כינעזער, געלע אידן, נאר פון די ווייסע אידן.

שוין באלד 80 יאר ווי צו די ברעגן פון כינע איז צוגעשוואמען אליהו דוד ששון און זיך אנגעהויבן פארנעמען מיט מסחר. די סבה פון זיין אנקומען קיין כינע איז געווען אזא: די משפחה פון דוד ששון איז זייער א געהויבענע און רייכע, זיי זיינען פון שמענדיק אן געווען גרויסע סוחרים און ראשי העדה אין באגדאד. אבער צוליב משפחה אנגעלעגנהייטן האט דערדאזיקער ששון פארלאזט זיין געבורטס-לאנד, זיך געלאזט וואנדערן איבער אינדיע, ביז ער איז אנגעקומען קיין באמביי. איינמאל איז ער געגאנגען אויף פאסט אוועקצוישן אייניקע בריוו, און ער האט באמערקט א גרויסע צאל בריוו און געלט אנווייזונגען, וואס זיינען אנגעקומען פון כינע. דער-פון האט ער איינגעזען, אז דער מסחר צווישן אינדיע און כינע מוז זיין א גרויסער, האט ער פארלאזט אינדיע און אויף א זעגל שיף אפגעפארן קיין כינע. נאך 6 חדשים פארן אויף דער שיף און נאך א סך גרויסע סכנות איז ששון אנגעקומען קיין קאנטאן. (דער איינ-ציקער אפענער פארט פאר פרעמדע ביז 1842 מן יאר). ער איז גלייך צוגעשטאנען צום מסחר מיט אפיום, פון וואס ער איז אין גאר א קורצער צייט געווארן זייער רייך. אין דער זעלביקער צייט זיינען נאך אנדערע אידן געקומען קיין כינע און געמאכט דארט גוטע גע-שעפטן. די ערשטע צייט האבן זיך די אידן קאנצענטרירט אין שאנכאי און האנג-קאנג און האבן געהאנדלט מיט בוימוואל, פאדים און אפיום. און כמעט די אלע אידן וואס זיינען אנגעקומען אין יענער צייט קיין כינע זיינען געווען פון באמביי, אבער זיי זיינען ניט

געווען קיין אינדיער אידן: זייערע עלטערן האָבן אַהין אַרייַן-געוואַנדערט פון באַגדאַד. דערפאַר זיינען זיי באַוואוסט אין גאַנץ כינע אונטערן נאָמען „די אַראַבישע אידן“. זייערע מנהגים אין עניני הדת זיינען אויפן ספרדישן שטייגער. זייערע סדורים זיינען גע-דרוקט געוואָרן ס'רוב אין באַמביי. אַ סך פון זיי זיינען געדרוקט מיט אַן אַראַבישער איבערזעצונג. זיי האָבן אויך סדורים מיט אַן ענגלישער איבערזעצונג. געקליידעט זיינען זיי איראַפּעאַיש און זייערע שפראַכן זיינען איצט אַראַביש, אינדיש, ענגליש און כינעזיש. ביז דער לעצ-טער צייט פלעגן זיי אַראַפּברענגען רבנים אויך פון באַגדאַד. לעצטנס איז מיר געווען באַוואוסט, אַז זייער רב אין שאַנכאַי איז געווען אַ רוסישער איד. זיי האָבן זייערע באַזונדערע בית עולםס.

פאַר די לעצטע דרייסיק יאָר האָבן אַנגעהויבן אַרייַנוואַנדערן אין כינע אידן פון איראַפּע, די אשכנזים, און היינט צו טאָג זיינען שוין די אשכנזים אין אַ סך אַ גרעסערער צאָל ווי די ספרדישע.

די ביידע צווייגן פון אידישן שטאַם האָבן ווייניק געמיינשאַפּט-ליכעס צווישן זיך. זיי זיינען שטאַרק אַפּגעזונדערט איינע פון די אַנדערע. אפילו אין שמעט, וואו זיי וואוינען אין גרעסערע מאָסן איינע לעס די אַנדערע, קומען זיי צווישן זיך ווייניק אין באַרירונג. זיי זיינען אזוי אַפּגעטיילט און אַפּגעזונדערט, אַז זיי האָבן אין דיזעלביקע שמעט באַזונדערע קהלות. כמעט אלע אידן אין כינע זיינען סוחרים, אַנגעשמעלטע פון אויסלענדישע פירמעס, פאַרנעמען זיך מיט עקספּאָרט און אימפּאָרט, א טייל איז פאַרנומען אין קליין האַנדל, א טייל באַדינען די אידישע קהלות, אַנדערע זיינען פון פרייע פּראַפּעסיעס. קיין אידישע ארבעטער זיינען, אויסער אין אַ קליינער צאָל אין כאַרבין און מוקדען, ניטאַ. איראַפּיאישע ארבעטער קענען ניט אין כינע קאַנקורירן מיט די כינעזישע.

די אשכנזישע אידן זיינען פאַרשפּרייט אין אַ מאַסע שמעט פון מאַנדזשוריע, מאַנגאָליע, גירינער און מוקדענער געגנטן. דאָ וועל איך זיך בלויז באַגרענעצן מיט די שמעט, וואו עס עקזיסטירן אפּי-ציעל אידישע קהלות.

מאנדזשוריע — גרעניץ-שטאט צווישן ראמן-פארבאנד און כינע האט פארמאגט אין דער צייט פון דער וועלט-מלחמה א גרויסע און רייכע אידישע קהלה. די אידן האבן געפירט א גרויסן האנדל מיט רוסלאנד, מאנגאליע און מאנדזשוריע. רוסלאנד איז געווארן סאָווע-טיש. איר אויסלענדישן האנדל פירט זי דורך אירע האנדל אינסטי-טוציעס און דורך אירע אַגענטן. מיט קיין זייטיקע פארמיטלער פירט זי קיין געשעפטן ניט. האָבן די אידישע מוחרים פון מאנדזשוריע פארלאָרן זייער רייכסטן מארק. מאנגאליע איז אריין אין דער פעדע-ראציע פון די סאָוועטישע רעפובליקן און זי קען זיך שוין אויך באַניין אָן די אידישע פארמיטלער. און אין מאנדזשוריע אליין קענען די אידן ווייניק וואָס אויפמאַן. אלס רעזולטאַט פון דעם איז די אידישע קהלה אין מאנדזשוריע פאראַרימט געוואָרן און אין מאַסן פארלאָזן די אידן די שטאַט. די וואָס האָבן נאָך אביסל געלט פאָרן אין כאַרבין און דערנאָך טיפער אין כינע. די אַרימע עמיגראַנטן קיין סאָוועט-רוסלאַנד. דער אינצידענט פון סאָוועטן-לאַנד מיט כינע צוליב דער גרויסער ווייט מורחדיקער באַן האָט נאָך מער פארערגערט די לאַגע פון די אידן אין מאנדזשוריע און היינט צו טאָג זיינען אין מאנדזשוריע פארבליבן בלויז אַ הונדערט אידן פון 800 משפחות אין 1920.

ביאלאָר — די אידן זיינען מערסטנס עקספארטער פון רויכ-וואַרג, מאנגאלישע פערד און פי און פון וואָל. אויך דאָ האָט דער רוסיש-כינעזישער אינצידענט געבראַכט אַן איבערברוך אין לעבן פון דער קהלה און די קהלה איז פאַר די לעצטע צען יאָר שטאַרק פאַר-אַרימט און פאַרקלענרט געוואָרן.

כאַרבין פארמאָגט די גרעסטע אידישע קהלה אין כינע. פאַר-מאָגט אַ אידישע באַפעלקערונג מער פון 12,000. ביז דער רעוואַ-לוציע אין רוסלאנד איז די לאַגע פון די כאַרבינער אידן געווען אַ גוטע. די כאַרבינער אידן האָבן געפירט געשעפטן מיט יאַפּאַן, כינע און רוסלאנד. איצט אַז דער רוסישער מארק איז פאַר די כאַרבינער אידן אין גאַנצן פאַרמאַכט געוואָרן, איז די לאַגע פון די כאַרבינער אידן געוואָרן באַדייטנד ערגער, אויך דער צוזאַמענשמעל פון דער אידישער באַפעלקערונג האָט זיך אַ סך געביטן. די אַרימערע אידישע באַפעלקערונג עמיגרירט אין דאָס לאַנד פון די סאָוועטן, אַנדערע

עמיגרירן טיפער אין כינע, מערסטנס אין טיען-טזין און שאַנכאַי, דערפאר קומען אָן פון רוסלאַנד נייע איבערוואַנדערער. מיט מסירת נפש גנבענען זיי זיך דורך די סאַפקעס און טייגעס און רייסן זיך אריין אין דער כינעזישער טעריטאָריע און זייער ערשטער אָפּשטעל פונקט איז שמענדיק כאַרבין. אָבער אין כאַרבין איז זיי שווער איינצואַרדענען זיך און דערצו זיינען זיי אומבאַהאַלפן, שוץ-לאָז אָן דאָקומענטן און אָן מיטלען צום לעבן. און די כאַרבינער קהלה באַזאָרגט זיי דאָן מיט בריוו און מיטלען אום זיי זאָלן קענען פאַרן ווייטער טיפער אין כינע, וואו עס זיינען דאָ מער מעגלעכקייטן זיך איינצואַרדענען. און אזוי אַרום פאַרגרעסערן זיך איצט די אידי-שע קהלות אין דרום כינע.

כאַרבין האָט נאָך אין 1920 פאַרמאָגט אַ אידישן טעאטער, צוויי דריי אידישע פּעריאָדישע צייטונגען אין רוסיש, אָן אויסגע-צייכנט אַרגאַניזירטע אידישע קהלה מיט אַ סך קהלשע אינסטיטוט-ציעס, ווי אַ הויז פאַר אַלמע, אומזיסטע מעדיצינישע הילף, אַ בי-ליקן רעסטאָראַן, אַ אידישע גימנאַזיע, אַ תלמוד תורה, אַ קאָמיסיע פאַר סאַציאַלער הילף פאַר אַרימע, פאַר די מלחמה-ליידנדע און צום סוף פון קריג אויך פאַר די אידישע קריגסגעפאַנגענע. אויך האָט די קהלה געהאַט אַ פאַלעסטינער קאָמיסיע. איר אויפגאַבע איז געווען העלפן מיט ראַט און מאַט אַלע די, וואָס ווילן זיך באַ-זעצן אין ארץ-ישראל. כאַרבין האָט אויך פאַרמאָגט די רייכסטע אידישע ביבליאָטעק אויפן ווייטן מזרח. דאָ האָבן געאַרבעט און געווירקט די פאַרשיידענע פאַרטייען פון דער אידישער גאַס, ווי די ציוניסטישע, בונדישע, די פּועלי-ציוניסטישע, צעירי ציון, פאַלקס-פאַרטיי און די אַלגעמיינ קאָמוניסטישע פאַרטיי. אויסער די קאָ-מוניסטן זיינען די אַלע פאַרטייען געווען פאַרטראַטן אין דעם ראַט פון דער קהלה. די אידישע דעמאָקראַטיע האָט זיך אויך קאַנצענ-טרירט אַרום דער אידישיסטישער געזעלשאַפט „אימאַלאַנג (מוזי-קאָלישע), ליטעראַטישע און דראַמאַטישע געזעלשאַפט). די געזעל-שאַפט האָט פאַרמאָגט אַ טעאטער, אַ קינדערגאַרטן אויף שלום עליכמס נאַמען, אַ קינדער קאָלאָניע (קעמפּ). איצט איז פון דעם אַלעם ווינציק וואָס פאַרבליבן. די צרה איז געווען, אַז ווען די כינעזער האָבן סוף 1920, איבערגענומען כאַרבין פון די רוסן, האָבן זיי אי-

בערגעלאזן אויף די אלע שטאטישע שטעלעס די רוסישע אָנגע-
שטעלטע, וועלכע זיינען געווען און פארבליבן ווי די אַמאָליקע צאָ-
רישע משינאָוויקעס — אַנטיסעמיטן. און איצט זייענדיק אָפּגע-
ריסן פון דעם סאָוועטן לאַנד, האָבן זיי געקראָגן נאָך אַ גרעסערע
מעגלעכקייט נאָכצוגעבן זייערע קאָפּריזן. זיי האָבן פאַרמאַכט
דעם „אימאלדאג“, האָבן פאַרווערט צו באַנוצן זיך מיט דער אידי-
שער שפּראַך אויף עפּנטלעכע אַרויסטרעטונגען, אַדער אפילו אין
אידישע אָפיציעלע אינסטיטוציעס. אויך צוליב דעם, וואָס כאַרבין
ליידט לעצטנס שוין אייניקע יאָר פון אַ כראַנישן קרויזיס, האָבן זיך
אויך אייניקע אַנדערע אינסטיטוציעס צוגעמאַכט.

איצט עקזיסטירט די קהלה, וועלכע האָט אייניקע פונקציעס
פון זיך אַראָפּגענומען, אַ פילאַנטראָפּישער פרויען פאַראייין, די
תלמוד תורה, דער אידישער פּאָלקס-באַנק, די ציוניסטישע אָרגאַני-
זאַציע, אַ הילפּס אָרגאַניזאַציע פאַר ביראָ-בידוּשאַן. אויך דער-
שיינט אַ ציוניסטישע וואַכנבלאַט „דאָס אידישע לעבן“, אונטער
דער רעדאַקציע פון דעם באַוואוסטן סימפּאטישן כלל טוער און
ציוניסט דר. קויפּמאַן.

מוקדען: די אידישע קהלה איז אויסגעוואַקסן פאַר די לעצטע
צען יאָר. די אידישע באַפעלקערונג פון מוקדען ציילט ביז 200
פאַמיליעס, און באַשטייט כמעט אינגאַנצן פון אָנגעפאַרענע אידן
פון כאַרבין און פון סאָוועטישן ווייטן מזרח. דאָ איז אַ קליינער
אידישער קלוב, אַ ביבליאָטעק, אַ געזעלשאַפּט פאַר הילף. די
מוקדענער קליינע אידישע קהלה האָט זיך אַלעמאַל אויסגעצייכנט
מיט איר אהדות און אויפּמערקזאַמקייט צו די נויטבאַדערפטיקע
אידישע דורכפאַרער.

דער אידישער מוקדען צייכנט זיך אויך אויס מיט דעם, וואָס
אויסער כאַרבין איז ער דער איינציקער פּלאַץ אין כינע, וואו עס
זיינען באַשעפּטיקט אידישע אַרבעטער. דער אידישער באַפעלקער-
רונג לעבט זיך ניט שלעכט. די אידן זיינען דאָרט מערסטנס עקס-
פּאַרטירער.

טיען טזין: די אידישע באַפעלקערונג איז באַדייטענד אויס-
געוואַקסן פון 10 משפּחות אין 1920 ביז איבער 1500 אין 1931.
דער גרעסטע טייל פון דער אידישער באַפעלקערונג אַרבעט פאַרן

עקספארט פון פוטערווארג אין אמעריקע. מיט קליינע אויסנאמען לעבט זיך דער אידישער באפעלקערונג ניט שלעכט. דער אלגע- מיינער קריזיס פילט זיך דאָ ניט שטארק. ס'איז דאָ אַ גוט אַרגאָ- ניזירטע קהלה. די געזעלשאַפטלעכע און אידיש-קולטורעלע מעטי- קייט קאָנצענטרירט זיך אַרום דעם קלוב „קונסט“, וועלכער האָט 400 מיטגלידער. דער קלוב אַרגאַניזירט יעדע וואָך פאַרוויילונגען, יעדן דינסטיק ליטעראַרישע אָונטן. נאָך דער פאַרמאַכטער כאַר- בינער אידישער ביבליאָמעק, פאַרמאַגט היינט צו טאָג טיען-טויזן די גרעסטע אידישע ביבליאָמעק אין כינע. אויך איז דערשינען אין טיען-טויזן אונטער דער רעדאַקציע פון ל. עפשטיין און ה. מיסקי אַ רייכער מאָנאַטלעכער אידישער זשורנאַל אויף רוסיש אונטערן נאַמען „אונדזער שטימע“.

9

די אַלע אויסגעוועכנטע ביו אַתער קהלות זיינען אַרגאַניזירט געוואָרן דורך די רוסישע און פּוילישע אידן. עס זיינען דאָ נאָך דריי קהלות, וועלכע געפינען זיך אין דרום כינע און די באַשטייען פון די אויבנדערמאָנטע אַראַבישע אידן. דאָס זיינען די אידישע קהלות אין שאַנכאַי, אין האַנג-קאָנג און אין קאַנטאָן.

שאַנכאַי האָט גראַדע צוויי קהלות: אַ ספרדישע און אַן אַשכּנזישע. וויפּיל אידן עס זיינען דאָרט ווייסט מען ניט. יעדן- פאַלס, אויף וויפּיל מיר פּערזענלעך איז באַקאַנט, איז די צאָל ניט קליין. עס ווערט גערעכנט אין שאַנכאַי 25,000 רוסן און ניט קיין קליינעם טייל פון זיי פאַרנעמען די רוסישע אידן. און די אידישע באַפעלקערונג פאַרגרעסערט זיך מיט יעדן טאַג. די אידן זיינען צעוואָרפן איבער אַלע קוואַרטאַלן פון שטאָט, נאָר מערסטנס וואוינען זיי אין דער פּראַנציוזישער און ענגלישער קאָנצעסיעס. די קהלה פון די אייראָפּיאישע אידן פאַרמאַגט אַ מושב זקנים, אַ צדקה אַר- גאַניזאַציע, אַ חברה קדישאַ און אַנד. אַרגאַניזאַציעס. די קהלה פון די אַראַבער אידן האָט איר רייכע שול (וועלכע קען שוין ניט אַרייננעמען די אַלע מיטגלידער פון דער ספרדישער קהלה). אירע

אייגענע צדקה אָרגאַניזאַציעס, ספּאָרט קלובן, און ווייל די מערסטע מיטגלידער פון דער ספרדישער קהלה זיינען רייך, לאָזן זיי אָפּט פון זיך הערן. דאָ בויט אימיצער פון זיי אויס אַ שול, אַן אַנדער גיט אַ גרויסע נדבה פאַר ארץ-ישראלדיקע אינסטיטוציעס און אַ דרי-טער בויט אויס אַ וויכטיקע אינסטיטוציע דאָ אין שאַנכאַי.

איצט איז דאָ אַ נייגונג צו פאַראייניקן די ביידע קהלות. אין 1932 איז פאַרגעקומען צוליב דעם אַ גרויסע אַלגע-מיינע פאַרזאַמלונג פון די אייראָפּייער (אשכנזישע) אידן. אינטע-רעסאַנט איז, אַז די פאַרזאַמלונג אונטערן פאַרויף פון אַן ענגלישן אידן, הער נאָכלסטאָן, האָט זיך געפירט אויף פיר שפּראַכן: אידיש, ענגליש, רוסיש און דייטש.

שאַנכאַי איז די ערשטע שטאָט וואו די ערשטע אידישע עמיג-ראַנטן זיינען אריינגעקומען, פאַרמאָגט אויך די רייכסטע אידן, גיט נאָר אין כינע, נאָר אויפן גאַנצן ווייטן מזרח. ס'איז גענוג צו דערמאָנען די נעמען פון די סאַסונס (ששוין), עזרא, קאָדורא, כאַרדון. כאַרדון איז גיט לאַנג צוריק געשטאַרבן, האָט איבערגעלאָזן אַ פאַרמעגן פון 200 מיליאָן טאַעל. ער איז געווען אַן איינגעהאַלטענער מענטש און האָט ווייניק געגעבן אויף וואוילטעטיקע צוועקן. דאָך האָט ער אויסגעבויט אַ שול, וועלכע האָט אים אָפּגעקאָסט \$300,000. ער האָט אַדאַפּטירט אַכציק קינדער (50 כינעזישע, 20 רוסישע און 10 אי-דישע) האָט אויסגעבויט פאַר זיי אַ קינדער פּאַלאַץ, אַ שול און פאַרן טויט האָט ער געשיקט אַ פרוי אין כאַרבין צו קריגן פאַר זיין פאַ-לאַץ וואָס מער אידישע קינדער. מערקווירדיק איז, אַז די אידישע עלטערן האָבן גיט געוואָלט אים געבן זייערע קינדער. די פרוי האָט מער גיט געבראַכט ווי צוויי אידישע קינדער, אָבער דערפאַר האָט זי געבראַכט אַ סך רוסישע און פּוילישע קינדער. אויך האָט ער פאַרן טויט אַסיגנירט \$50,000, אַז מען זאָל איבערזעצן דעם תנ"ך און דעם קאַראַן אין כינעזיש. זיין פרוי איז אַ כינעזערין, אַ בודיסטן, איז זיין לויב געווען אַן אַריגינעלע: נאָך דער אידי-שער צערעמאָניע און קדיש האָט זיך אָנגעהויבן דער בודיסטישער ריטואַל מיט טרוכעס, צימבאַלן, פייערווערק און פאַרברענען זיינע זאַכן. אין דער בודיסטישער צערעמאָניע האָבן אַנטייל גענומען זייערע 1000 פּריסטער. באַהאַלטן האָט מען אים גיט אויפן בית

עולם, נאָר ווי אלע בודיסטן — ניט ווייט פון שטוב (ביי אים אין גארטן).

אין א באשטימטן זין כאראקטעריזירט זיין לעבן און לויט די צעפאלנקייט פון דער ספרדישער קהלה. זי איז שוין אלט, צע-פוילט, און מוז זיך אָפּפּרישן, צו זיך קומען, מיט נייע פרישע בלוט. און די אשכנזים האָבן שוין צו איר אויסגעשטרעקט די האַנט — עס בלייבט נאָך צו זען, צי וועלן די שאַנכאַיער ספרדים די האַנט אויפנעמען, כדי געמיינשאַפטלעך צו אַרבעטן פאַרן וואוילזיין פון די אידן אין כינע. עס מערקן זיך סמנים, אַז זיי, די ספרדישע אידן, בייטן זיך אַכיסל, דערנעענטערן זיך צו די אשכנזים. ווען איך האָב אין שאַנכאַי געהאַלטן פאַר דער חברה „קדימה“ אַ פאַרטראַג וועגן די חלוצים אין ארץ ישראל, זיינען געווען אייניקע פון די ספרדישע אידן, און דער העכסט סימפאטישער הער עזרא האָט געגעבן זיין שיינע ביישטייערונג פאַר דער חלוצים-באַוועגונג, און, לעצטנס קומען אַהין וויכטיקע שלוחים פון דער ציוניסטישער וועלט באַוועגונג און זיי האָבן געקראָגן דאָרט אַ העכסט פריינטלעכע אויפנאַמע און זיינען אַוועקגעפאַרן ווייט ניט מיט לידיקן. אין שאַנכאַי גיט די ספרדישע קהלה אַרויס אַ וועכנטלעכע ציי-טונג אין ענגליש „איזראַעל מעסענדזשער“.

האַנגקאַנג : די קהלה איז אַ ספרדישע, באַשטייט פון אַראַבישע אידן. נאָר פאַר די פיר טעג, וואָס איך האָב דאָרטן פאַרבראַכט, האָב איך צום באַדויערן קיין סך אינפאַרמאַציע וועגן איר ניט גע-קראָגן, און איך האָב ניט קיין קלאַרן באַגריף וועגן דאָס לעבן פון דער אידישער קהלה. די ספרדישע אידן האָבן מיר זייער פּיין און האַרציק און מיט פרייד אויפגענומען, האָבן מיך צוויי טעג אומ-געפירט אום צו ווייזן מיר איינע פון די שענסטע שטעט אויף דער וועלט. זיי האָבן מיך געבראַכט אין שול, די שול געפינט זיך הויך, אויף אַ באַרג אין איינעם פון די פאַעטישסטע געגנטן פון שטאַט. זי איז אַרומגעצאַמט מיט אַ שיינעם אייזערנעם צוים. פון דער ווייטנס זעט זי אויס ווי אַ פאַלאַץ פון מויונט און איין נאַכט. אַרום און אַרום גראָו, פאַרשיידענע בלומען און ביימער. די שול שטייט אין אַ שיינעם גאַרטן. אַלץ אַזוי רייך, שייך, ס'שמעקט אַ פאַרגעניגן. אין דער הויך ציען זיך די שאַמנס פון באַרג אַזש

אין די וואַלקנס אַרײַן, און אונטן, גאַר אונטן איז אויסגעשפּרייט אַזוי ווייט, ווי דאָס אויג קען כאַפּן, דער אינדישער אַקעאַן. און דאָ געפּינט זיך אַ אידישע שול. גלויבסט קוים דינע אויגן. און פאַר דער שול אַ שטיין. אַ גרויסער שטיינערנער מאַפּל און אויף אים איז אויסגעקריצט, אַז די שול האָט מנדר געווען קאַדורא (דער באַוואוסטער שאַנכאַיער מולטי מיליאָנער) אין אַנדענק פון זיין פּרי פאַרשטאַרבענער פּרוי, וועלכע איז אומגליקלעכער־ווייז פאַרבּרענט געוואָרן אין צייט פון אַ פייער ביי זיי אין שטוב. און די שול אליין! דאָס איז אַ זעלמענער אַנטיק פון שול אַרכיטעקטור. דאָ זיינען קיין מיטלען ניט געקאַרגט געוואָרן אום צו מאַכן איר שענער. אַ מיניאַטור טעמפל אין אַריענטאַלישן גייסט. די ליכטיקייט פון די פאַרשיידענע קאַלירן צוזאַמענגעמישט מיט די שאַטנס שאַפּן אַ ריין רעליגיעזע שטימונג.

נעבן דער שול איז דאָ אַ ביבליאָטעק פון ענגלישע, העבריי-אישע און אַנדערע ביכער. אויך זיינען דאָ אידישע פאַרשיידענע צייטשריפטן אין ענגליש. ביי דער ביבליאָטעק איז דאָ אַ לייען-זאַל און אַ אידישער כשרער בופעט.

אויך איז פאַראַן אַ קלוב פאַר עלטערע און קינדער מיט פאַר-שיידענע מכשירים פאַר ספּאָרט. אויב איך האָב ניט קיין טעות, האָבן מיר די אידן געזאַגט, אַז דער קלוב האָט הונדערט אידישע מיטגלידער. מיט קיין אידן פון אייראפּא אַדער אמעריקע האָב איך זיך דאַרטן ניט געטראָפּן, אַבער עס איז ניט אויסגעשלאָסן, אַז אַזעל-כע זיינען פאַראַן און אפשר ניט אין אַ קלענערע צאַל פון די ספּרדישע.

קאַנטאַן, אויף וויפל מיר איז באַוואוסט, פאַרמאַגט אויך אַ אי-דישע קהלה פון אַראַבישע אידן. נאָר דאַרט ביז איך ניט געווען, און מיר איז אַבסאַלוט אומבאַקאַנט דאָס לעבן און טעטיקייט פון דער קהלה.